

Hruaitu Hlawhtling

Calettui' Thuhmaihruai

Hi cabu, *Hruaitu Hlawhtling* ti hi a ngantu, Ng Kwee Choo cun, *The Seven Principles of Effective Leadership (Hruaitu Hlawhtling Sinak Bulhram Pasarih)* ti a si nan, a tawinakin hiti'n ka ret mai. Hi cabu hi vawi hnih thum lai ka siarsuah hnuah hmun dangdang ah *training* thupi khal ah ka hmang phahphah. Kan țawng in hivek lam cabu kan neih tam hrih lo ruangah ka man can tete ah ka let. Tui hlan ih si a taw ka rak thawh mi cu USA kan cam sung (June - November 2023) ah ka hlensuak phah thei ih, a rak remcang zet. Cun, hi cabu sungih um lo mi, a thu thawi remaw ding thu dangdang bet mi ka nei phahphah.

Hruaitu Hlawhtling

Cun, hi dinhmun thleng thei dingih i suahsaktu Pa Lal Cuang (Valte) tei insang, Indianapolis, hnenah kaa ih sim theih loin ka lung a awi. Keimah in duhsak lawng si loin, kan calai cawisan an duh ruangah le mipi hnen thleng rori seh ti an duh ruangah siang zetih in ùanpinak a si. *Liamkuan man nei hram hai seh* ti cu ka thlacamnak a si.

Hi mi ka ùan sungih i bawm tam biktu cu kan tupa, Salai Biak Hre Lal a si ih, a parah lungawithu ka sim. Kan tidan kelten, kan nam (*print*) hlanah ka insang nu in i siarsak thluh ih, cui hnuah Pu Mang Herh in i zohthatsak (*edit*) ih, ka di a riam, ka lung a awi taktak. Cun, a kawm i tuahsaktu hi ka fapa Salai Kennedy Ni Lan Uk a si, ka lung a awi zet. A siartupawl in ziangmawtizawng talin simaw, thathnemnak an ngah ahcun bang man kan neitlang zet ding tiah ka ruat, cucu kan tumtah mi khal a si.

Lal Tin Hre
Grace Villa (2), Yangon

Hruaitu Hlawhtling

Theihternak

(Foreword)¹

Hruaitusinak (*leadership*) hi hruaitu pakhat ih neih ding mi (*quality*) a si ti cu kan thei cio ding, asinan, mi malte lawngin a sinak taktak kan kaingah thei ding ti ka zum. A tawinakin sim sehla, “Hruaitu ti mi cu mi dangpawl in a dung an thlun mi khi a si.” A sullam ihsin hruaitusinak cu theih dah lo, thuthup khal a si cuang lo ti a lang. Hruaitusinak cu dinhmun pakhat khat ngah simaw, lole, tuah ding mi pakhat khat tuah tinak men a si lo. Hruaitu in a khawkhan mipawl, mi dang in an ùanpi theinak dingih mi thinlung thathawhter khi a si sawn. Hruaitu cu mi dangpawl hip thiamtu khal a si.

Kap dangdang ih zoh tikah hruaitu cu thiamnak pakhat khat neih men si loin tlinnak (*quality*) dangdang nei mi a si. Cui *quality*-pawl cu hun thursuak sehla tampi a um thei ding, pakhat le pakhat an kalhaw zikzik, lole, bangawknak zawn an nei ùheu ti kan hmu thei. Hruaitu cu hmailam khaw cuan thiam mi a si laiah a takih

¹*Foreword, Preface* le *Introduction* ti hi *dictionary* ih simfiangdan ah thu bangaw zikzik, “thuhmaihruai” ti ih ret theih an si cio tiin a ret. Kan theihkauhnak dingah a danglamnak zawn run tarlang sehla. “Thuhmaihruai” ti theih an si thluh laiah *foreword* cu cangantu si lo, mi dang in casiartupawl hnenah cabu dinhmun a theihternak a si. Duhsaknak awkam phun khal a si. *Preface* ti cu cangantu in a cangan mi thuhla tlangpi a theihternak a si ih, a tawi le a sau cu cangantui thuthu a si ko. *Introduction* lawngte cangantu in a cabu ngan mi sung thu, a tawinakih a theihternak a si thung. Curuangah, kan siar ding mi cabu ziangvek a si ti theih hmaisak kan duh le *introduction* hi siar hmaisabik ding a si. A sung thu cipciar kan theih lo hmanah a tlangpi tal cu *introduction* ihsin kan theih phah. Curuangah, cabu hmeltheihternak a si. Asinan, cabu hmuahhmuah ah cutiin a pathum ih ret an si thluh cuang lo.

Hruaitu Hlawhtling

tuansuaktu khal a si, mah le mah rinsanawknak a nei ding nan, mawlmang zetih cangvai mi a si lo ding, ralring zet le thinsautei tuantu a si. Asile, ziangtinsaw cuvek sinak cu kan neih thei ding? Ziangvek sinakpawl ha hruaitusinak in a ken tel ding? Hruaitu tha cun hruaitu tha dang sersuak thei ding khalin nasa zetin an zuam.

Hi cabu sungah hin Ng Kwee Choo in hruaitu sinak le a neih ding *quality*-pawl fiangfai zetin a ngan. A thu ngan mi hi sullam nei zet, asinan, tluangtlam le theih awl dingin a ngan thiam. Ramnung le lothlopa a tahthim mipawl tla hin a sim tum mi an fiangter zet. Cangan thiampawl ih cangandan hrimhrim a si. Kawhhran ah siseh, cozah ah siseh, pursum leilawnnak, nuntlangnak le *kampani* khalah si sehla, hruaitu zovek an si khalle hruaitu sinak cu thil harsa zet a si ko nan, hi cabu an siar ahcun an thathnempi rori ding ti ka zum.

Ziangtiklai khalih cuai dah lo, siar ih, zir rero tlak, theih vial lawng hmanih tawk loih, a takih hmansuah thei ding mi cabu rotling a si.

DR. JOHN GARLOCK
INTERNATIONAL DIRECTOR, ICM (INC)

Hruaitu Hlawhtling

HRUAITU HLAHWHTLING

Lal Tin Hre

Tel: 09421182574/09799842787

Email: <laltinhre@gmail.com>

Editor : Rev. Dr. Mang Herh

Cover Design : Salai Kennedy Ni Lan Uk

Published : The Author

Cherry Yeih Publication 02144

First edition : January 2024

Copies : 500

A man : 5,000 MMK

Printed

Shwe Mingalar

No. 7-A, Ground Floor

Nay Kyar Street

Pazundaung Township

Yangon - Myanmar

Hruaitu Hlawhtling

A Sung Thu

Calettui' Thuhmaihruai	1
Theihternak (<i>Foreword</i>)	2 - 3
Thuhmaiṭhi (<i>Preface</i>)	4
Hmeltheihternak (<i>Introduction</i>)	5 - 6
Pakhatnak: Muvanlai Lungput	7 - 21
Pahnihnak: Sihte Lungput	22 - 42
Pathumnak: Sintit Lungput	43 - 59
Palitnak: Cumkheng Lungput	60 - 70
Pangatnak: Beltuahtui' Lungput	71 - 80
Paruknak: Lothlopai' Lungput	81 - 89
Pasarihnak: Tuukhaltui' Lungput	90 - 103
Tlangkawmnak	104 - 106
Cangantu, Ng Kwee Choo ih Thuhla	107

%%%

Hruaitu Hlawhtling

Thuhmaithi

(Preface)

Hi cabu hi 1988 ihsin 1990 sungih *National Community Leadership Training* ih ka pek mi, mal tete ka rembet mi a si. Hi thupi hmang hin Singapore le ram dangdang ah minung 5,000 lenglo hnenah vawi 200 tluk ka sim mi a si. Hi thu kan zirnak ih ra teltupawl cu High School tlawngta, College tlawngta, Singapore ih *polytechnics* zirlai, khawtlang hruaitu le mipi riantupawl tla an si.

Ka thu zirhnak ah cun hruaitusinak ih a kentel ding mi lungphum pasarih thu hi ka zirh theu. Hi lungphumpawl hi hruaitu zokhal in anmai nunnak ih an neih hmaisak ding mi *quality* an si. Cui hnu lawngah an hruai mipawl thawn hmual nei zetin hna an tuantlang thei ding. Cun, hi lungphumpawl hi a zirtupawl paisa an neih ih, an len thutthi mainak ding si loin, anmai nun ah nun hausaknak le hnianghnar an neih hmaisaknak dingah a sisawn.

Hruaitu Hlawhtling

Hmeltheihternak

(Introduction)

British mithiam, cabu 40 lenglo ngantu, John Eric Adair cun a cabu pakhat, *A Hlawhtling Mi Hruaitupawl* sungah hruaitu hlawhtling ti sullam hiti'n a ngan:

Pawlkawm pakhat khat hrangah hruaitu tha le hlawhtling neih hi a thupi ngaingai. Thil fehdan a thlengawkw can, lole, thuhla a felfai thei lo can ah hruaitupawl ih an reffel thei ahcun mipi khalin ziangvek boruak an tawn can khalah an hnen ihsin beiseinak sang zet an nei. Hruaitu an rinsan ih, *a tifel thei mai ding* tiin a parah ruahsannak an nei.

Hi cabu hmangin hruaitu hlawhtling si theinak dingih thumawknak lungphum pasarih lo hlawm ka tum. Hi thupawl hi sakhaw lamah siseh, pawlkawm dangdang lawng si loin, bulpak nun hrimhrim khal ah hruaitu hlawhtling si thei dingih thumawknak hrampi an si hrimhrim. Hipawl na thlun thei ahcun nangmai nun ihsi thawkin hruaitu hna na tuannak ah langcu vurvoin a danglamnak na hmu mai ding. Hivek cekciin na ti tengteng lo hmanah, hi khawruahnak parih na thumawkw thiam ahcun thinlung nawmnak tal cu na sarngah tengteng ding ti ka lo kam ngam. America president Franklin Roosevelt ih nupi, Eleanor Roosevelt cun hiti'n a ti:

Nunnak ih a tumtah bik mi cu a tawizawngin kan sim asile, kan nun so vivonak dingah tawnteh mi dangdang kan sar vivo, kan zumnak hnakih danglam thil thar tete kan hmu vivo ih, cucu tih le huphurh loin, raltha zetih pahlang vivo ding khi a si.

Hruaitu Hlawhtling

Cuti a si lo ceng le, nunthuleng ngan le hlapuauh thiam, Scot-mi Robert Louis Stevenson ih nun sullam a sim mi hi a duhum sinsin ding a bang; hiti'n a ti. "Kan si duhnak si thei dingin, lole, kan thlen tumnak thleng thei tengteng dingih kan zuam rero hi kan nunnak ih a hmuitin bik mi a si."

Hruaitu pakhat cun a thazang neih mi le khawruahnak neih mipawl a hman țangkaiih, an sinak vekih a hman thiam ding khi a thupi tuk. Cuvekin a hruai mipawl simaw, a kiangkap minungpawl dinhmun khal a cangtheitawkih a khaisan ding khi a tumtah ding mi a si. Hi cabu sungih țhumawknak pasarih ka tarlang mipawl khal hi hruaitu țha si thei dingih bawmtu țha pakhat a si ka beisei.

Hi thu pasarih hin Apostle Paul ih hruaitu hna a fehpidan khal a naih zetin ka thei. Cupawl lakah cun Thuthangțha karhzai dingih a zuamdan, mi dang thawi an pehtlaihawkdan le mi a huikhawm thiamdan, harsatnak le mangbangnak a tawn can ah raltțha zet le fim zetih a relfeldan, ziangvek dinhmun a din lai khalah a nuncan ziaza a danglam cuang lodan, a hmun le ram, le minung dinhmun thlir thiamin, thuhla a sim thiamdan, ziangvekih harsatnak a um hmanah beidawng lotei a zuam țențodan le duhdawtnak thinlung thawi a țuanpipawl a pehtlaihdanpawl an tel.

Hi cabu siartu pohpoh, an thinlung saduhthahnak pe theitu le hruaitu an sinak khaisangtu si hram seh tiin thlaza ka cam.

Ng Kwee Choo

Hruaitu Hlawhtling

Pakhatnak

MUVANLAI LUNGPUT

(Khawthlir Thiamnak)

*“Khawthlir thiamnak (vision) a um lo ahcun mipi cu
an hloral ding”*

(Thuf. 19: 18, Calettui' leh mi)

Hruaitu tha le hlawhtling si dingin hruaitu pakhat in a neih tengteng tul mi lungput hmaisabik cu *Muvanlai Lungput* hi a si. Zuk ih kan hmuh vekin muvanlai cun tlun vangsangpi ihsin a hnuaiih leilung le thil a hmuhban tawk a thlirkual vivo ti kan hmu. A mit ih a tlintawk cu muvanlai hin thil a hmu thei zet. Kerkawm ih tlang rero zinghnam fate tiangin a hmu thei. Cui a khawhmuh vangkauhnak cun a hmaiah ziang a um ding, khuitawk ah ziang a um, ziangti tuah le a remcang ding, lole, ziangvek harsatnak a um ih, ziangti'n ka pahlang ding ti a thei. Curuangah. Muvanlai lungput kan ti mi cu hiti'n kan sim thei:

Minung, a hleicein hruaitu in a nun lamtluan ih a neih tengteng tul mi cu *theihnak le khawhmuhnak vangkau* hi a si. Mi in a

Hruaitu Hlawhtling

theihnak le hmuhnak vang a kauhter lo ahcun a tluse tengteng ding ti a fiang.

Hiti ka sim tikah theihnak le hmuhnak nei mal ih piang an tlase thluh ding kan tinak a si lo. An taksa ruangpi khal a thi ding ti duhnak khal si loin, theihnak le hmuhnak nei mal tukpawl cu an thinlung in mi an bang thei lo, an thil hmuh mi pohpoh a sezawng ih an hmuh thei tuk ruangah an thinlung lam a damtha thei lo. Phurnak an nei lo ih, tumtah mi felfai nei thei loin *lua-le-la* in an tikcu an hmang duh. Cucun hlawhtlin lam hnakin sunralnak lam a panpi theu.

Thil umdan kan thlir rero tikah keimah hi siangpahrang (*monarch*) ka si ko lo maw!

William Cowper

Thuhla theihkauhnak le khawhmuh vangkauhnak hin minung thinlung ah phurnak le hmailam hrang khali ruahsannak mi a neihter. Harsatnak pahtlang ding simaw, pumpehdan simaw an thiam, beidawngnak le dungsip duhnak boruak a um hmanah ruahsannak tharte thawn hmailam an pan theu. Cuvek mipawl cun hlawtlinnak an sar ngenge ih, nunhlimnak khal an congah theu. Hlaphuah thiam pakhat in hiti'n a phuah:

Keimah cu ka khawruahnak le hmailam khua ka cawnnak dingih thuneitu lalpa ka si.

A dik nasa, mangbang ding a si hrimhrim lo. Minung pakhat in a nun lamtluan ih a neih tengteng ding mi cu thutheihnak le khawhmuhnak a si ti sehla, leilung kan beng thelh lo ding vekih fiang cia a si. Khatlam zawngin kan sim asile, kan tumtah mi le hmailam khua kan cawn mi cu luarkai tukih rel ding tinak a si cuang lo. Mai

Hruaitu Hlawhtling

bulpak nun, insang, kiang le kap le hnatuannak pakhat khat hmailam panih a feh le a thanso theinak ding cun khawkhan mi le tumtah mi felfai a neih tengteng a tul. Tumtah mi a um lo ahcun hlawhsam le hlawhtlin khal a um cuang lo ding. Asinan, cuvek cu nuamtetei tlaksiat reronak a si thotho.

Tui kan san leilung umtudan khal zoh sehla, *science* lam thiamnak, ram thar le thil thar a phunphun hmusuak vivoin, ram kheltu le ram hruaitu miropipi le mithiam maktara tampi an suah vivo theinak hi an thutheihnak le khawhmuhnak vang a kauh ruangah a si ti sehla a sual lemlo ding. Asinan, cui an thu theihnak le hmuh vangkauhnak cu anmahte ra thleng thutthi an si lo, an hawl, an siar, an zuam ih, an zingzawi ruangah a si sawn.

Tuihlan ih mizaran mangbangtertu cet lam thiamnak tampi cu tu ah cun mangbangtlak an si nawn lo, theihlonak le atnak (*ignorance*) sal ihsin mi tampi an luat zo. Mipi zatlang rori hmanin kan hmuh dah lo le thiam dah lo thil tampi kan thiam zo, kan thiam vivo lai ding. Ram rethei le farah khal an ram hruaitupawl in thu theihnak le khawhmuhnak vangkau an neih tikah ram lian le neinung ah an cang zo. Thluak nei lo, thiamnak nei lo, khawhmuhnak vang bi tuk rampawl lawngte kaisoh lam hnakin tum lam an pan cuahco thung. An tum suk men a si lo, an thi cuahco a si bik. Curuangah, *thluak nei* hruaitu tampi in *thluak nei lo* ram hruaitu cu a tuanpi hman an paih lo theu.

America ih milai covo tluktlanawknak lam hohatu, midum hotu ropi, Martin Luther King Jr. kha zoh hman uh. Anih cun America sungah mingo le midum

Hruaitu Hlawhtling

thleidanawknak um nawn loin, an covo bangaw thlang seh ti duhnak thinlung a nei. Hmailam khua a thlir thiamnak cun nasa zetin a cangvaiteer. Cutin 1963 August 28 ah khan Washington Khawlipi, minung 200,000 hmaiah, “Mang ka nei” (*I have a dream*) ti thupi hmangin thucuh ropi zet a sim. Khai a thusim mi kha *iconic speech* an ti phah hngehng.

A thusim mi hmuahhmuah cu saupi a si, a thusim mi in mipi thinlung a kaitho, an mit a vangter ih, an phurnak a sosangter sinsin. A thusim mi saupi lakah America hrangih a saduhthah pahnih cu a tawinakin kan khaikhawm thei:

Mang ka man mi lakah, ni khat khat cun Georgia tlangpawng mawi zetah hin salpawl le sal zuartu milianpawl ih fatepawl cu cabuai pakhat ah rawlkho an kiltlang ka hmu.

Ka fapa pali cu an vun rawng (an dum le dum lo) ruangah si loin, an nuncan ziaza a that le that lo parih thu an thensaknak ding ram pakhat ka hmu.

Martin Luther King Jr. cun ni khat khat ah cun America ah Mirangpawl in Midumpawl an hmuhsuam nawn lo ding, sal neitupawl in Midumpawl cu sal ah an zuar rero nawn lo ding, covu bangrep neiin rualranten an lengtlang leh tengteng ding ti a mithlam in a hmu. Amah cu misualralpawl kut tuarin 1986 April 4 ah kahthat a si nan, a khawruahnak le a mitthlam ih a hmuh mipawl cu san khat hnu san khat an run pucawi vivo.

Mi pakhat, Luther King Jr. ih khawruahnak le zuamnak cun America sungih Midumpawl hrangah sangka kaupi'n an awn phah; ei-in hawlnak lam, pehtlaihawknak lam le ramkhelh thuhla khalah an mit a vang puppi ih, tuini tiang thangso lam an pan rero.

Hruaitu Hlawhtling

Luther King ih hnatuanpi, Jesse Jackson tiangin 1988 kum ih America president hrilawknak dingah a hmin a tel ve nan, a hlawhtling ta lo. Martin Luther King kharak si thung sehla America ih Midum president hmaisabik khal a si ko ding.

A hnakum, 1989 ah Midum thotho, Mr. William Graham cu *democratic party* ihsin *parliament member* pakhat ih hriltlin a si ta ri ai. Thla hnih a rei hnu, August ah president George W. Bush cun arsi bawh hnih nei, midum Mr. Collin Powell cu kilhimawknak lam hotu bik (*Defense Minister*) ah a ret. Amah hnaki h senior sawn, mi 30 lanin hi dinhmun hi pek a si. Kum 2001-2005 sung kha a vawi 65-nak, *United States Secretary of State* dinhmun pek a si lala.

Mi pakhat (Martin Luther King) ih khawruahnak le a hmuhnak vangkau cun amah lawng si loin, a hnam le a mipfun, lole, America le leitlun pumpuluk hrangah thathnemnak nasa zet a thlen ti cu el ding um loin a lang. An hliakhlainak vek a si le, mi 100 ah 30 tlukin hlawhtlinnak an hmu ti a si. Ziangruangah, cutlukin an mal a si pei?

A san cu an thutheihnak le an khawhmuhnak parah a thumaw a si bik. Cupawl hrangah cun nawrtu pakhat khat, lole, thazang petu pakhat khat an tul tinak a si. Hitawh ih “pakhat khat” ti mi hin ramkhelh thuhla ih tumtah mi pakhat khat simaw, nun lamtluan ah thlen tumnak pakhat khat neih, asilole, sakhaw lamih tuavo pakhat khat neih a sawh thluh thei. Thuhla theihnak a tam le a mal parah siseh, khawhmuhnak vang a kauh le a bit parah siseh, hlawhtlinnak le hlawhsamnak hi an thumaw veve a si.

Hruaitu Hlawhtling

Asile, tu ah cun nangmai nun lamtluan hrangah tumtah mi pakhat khat neih a tulzia na thei ih, nei ngaingai ding khalin na lung a lut thlang ding ti ka zum. Cui na tumtah mi cu thil tenau si loin, thil picang, nangmah le na t̄uanpipawl hrangih tha rori a si ding ti khal ka zum fawn. Culaiah, tumtah mi pakhat khat na neih tikah hi cin le dan lawngte hngilh siang hram hlah. Cucu thil dang si loin, na khawruahnak, na thiamnak le na khawhmuh vang kauhdan an si. Ziangtiklai khalah hi thupawl hi thlahthlam hrimhrim hlah. Nangmah ah khan titheinak huham cahnak nasa zet a phumaw ih, na hman lo asile, hmantlak loin a um lan ta ding.

Thinlung lam zirnakh mithiam rura, America-mi William James Sidis phei cun hiti'n a ti: "Mi pakhat cun a dam sungah amah ih a um mi thiltitheinak huham 10% hman an hmang thluh thei lo," a ti. Khatluk ih mihminthang le ropi, Albert Einstein kha a thih tikah a pindan (*cell*) an zohhhiah tikah 10% hman a hmang thluh thei lo ti a si.

"Asile, mi pakhat in cutlukih thiltitheinak huham nei cingin ziangruangah a dinhmun a sang thei cuang lo a si pei? tiin na sutsal men thei. Suh ding mawi hrimhrim a si. A lehnak cu hihi a si: "Cupawl cun an thiltitheinak neih cia mi an hmang t̄angkai lo tinak a si mai." Thuanthu tawite pakhat hmangin hi thu hi relfiang bet sehla. Hmailam khawthlirnak le tumtahnak neih a tulzia langtertu ding a si. Cui thuanthu cu ar t̄ampi umnak hmuan sungah muvanlai fanote pakhat a um thu a si. Vawi khat cu Red Indianmi, ramtawi pakhat cu hramlak ah sapel dingin a feh. A fehnak ah muvanlai *ti* pakhat a sar ngelcel ih, a la ih a hmuan sungah a ret. Cui ti cu a hung keuh tikah muvanlai a rak si. Cuticun ar umnak

Hruaitu Hlawhtling

hmuan sungih um a si vekin arpawl lakah a hung pitling vivo. Arpawl thawi an umtlang tikah cun muvanlai fate cun arpawl umdan le cangvaihdan a cawng vivo. Ar nuncan a lak ruangah muvanlai sinak thawi rem lo mi nuncan tha lo a um vekin, muvanlai hnakih nuncan duhnungsawn khal a rak nei ve. Cuticun arpawl thawn rawl an hawltlang, an eitlang ih, an lekaw rero. Asinan, nuamteten an hung pitling vivo ih, a tawp a tawpah cun mawi emem in muvanlai piancock a hung si ngaingai. Arpawl thawn an bangaw thei nawn lo.

Ni khat cu tlun vansang a hun zoh laifang ah anmahpawl run zoh phahin khua cuan, vanlaizawl thiang riahriah ih zam duaido muvanlai a hun hmu thutthi. Thatei a hun zoh rero tikah zohman khuahkhrihtu khal nei lo, zalen zetin, mi dangpawl tlunih thuneitu siawm takin a zuang rero men. A thla a khawn phahah, “Nan zate tlunah keimah hi thuneitu bik ka si, hotubik ka si lo maw!” a hun ti-aw thul. A rei hlanah hmuan sungih muvanlai cun vansang ih zuang rero a phunpi muvanlai sinak cu a hun daw lohli. “E! kei khal amah vekin vansang ah ka zuang ve thlang ding,” tiin a thawpi a suah hlunhlo.

Leilung parih tlang rero muvanlai cu vansang ih zam rero muvanlai vek thotho in thla pahnih a nei ve nan, a zuang thei cuang lo. A van a duai maw, ziangruangah a si pei? Ziang dang ruang hmanah a si lo, wawi khatte hman a thla hun khawngih zuan a rak tum dah hrimhrim lo. A keuh veten hmuan sungah arpawl thawn an umtlang, an eitlang, an lekaw rero, thla hun pharhih zuan ding a si ti a rak thei dah lo, a tum khal a rak tum dah lo.

Hruaitu Hlawhtling

Vawi tampi cu nang khal nan tlawng ah simaw, hnaṭuannak ah simaw, lole, Kawhhran sung khal ah simaw, hruaitu pakhat dinhmun hun luah ve tla na duh men thei. Asinan, “Ka duh ve” tivial cun a ngah lo, na thazang cahnak, na thiamnak, na khawhmuhnak le na pekawknakpawl ziangvek an si ti na zohhlihawk hmaisak a ṭul. Ahleicein tui santhar ah hin cuvek sinakpawl um lo cun hruaitu si a awl nawn lo. Hruaitu ṭha le hlawhtling, muvanlai vekih vansang ih zam duaido teh na duh ve maw? Duh ti bang awla, hun zuang hnik aw. Na zuang thei maw? Ziangah na zuang thei lo a si pei? Tui na um vekih um ringring a ṭulnak a um lai maw? Vansang ih zuan lawng hman a si lo, vansang parah duhtawkih khircal khal a ngah sokhaw.

Cuti um thei ding cun na sinak le thiltitheinak na neih mipawl na hmansuah a ṭul. Na thla hun pharh awla, hun khawng hnik aw. Culo ahcun na zam thei cuang lo ding. Pathian in zam theinak thla (thiltitheinak) a lo pek mi kha na hman lo ahcun ziangtik hmanah na zam thei lo ding, vancung sang khal na hmu ban dah fawn lo ding. Vansang par nawmzia khal na thei dah lo ding, a teh khal na tep dah lo ding.

Na thla na hun pharh veten na sungih thiltitheinak huhampawl an hung tho luailo mai ding. Hmantlak si an duh tuk, hmakhatte ah an tha a tho nasa mai ding ih, “Hivekin thil an ti thei maw si!” tiin na mang a bang lam ding. Na thla na hun khawn sinsin cun ke ih na rak tlan kerhkonak leilung cun a lo kaitang thei nawn lo ding, na tlansan mai ding ih, vansang ah na leng duaido mai ding. A sannak bik ah ka feh vivo ding na ti khalle zohman in an lo dawnkham thei nawn lo ding. Leilung cu zianghman ah na siar nawn lo ding. Na ṭumsal hmanah

Hruaitu Hlawhtling

na rawl duh mi laknak lawng ah na hmang ding ih, vansang, lole, thingpar sang ah na khawsa thlang ding.

Na hmingsin ding thil pakhat a um. Nangmah cu “ar” si dingih piang na si lo, na piantirte ihsin “muvanlai” si dingih piang na si ti hngilh hlah. Thil pawl zet pakhat cu “mi hrekkhat in a cithlah vivo ruangih hiti um an si an ti theu. “Kan pi-pu ihsin kanni sung cu cuvek mi, khavek mi ...” tiin an sungkaw umdan tlansanin, hmailam kekar an tum nawn lo, an pipupawl hnaki an cuanghmuardeuh cun an duhtawk mai; cuhman cu ti tha an tiaw lamlam. Phun dangin sim sehla, mai umnak khurkhua lawng ah an ngam ih, khawleng an suak ngam nawn lo, puhmawh ding hawlin an bu sungah an kirleh cingcing.

Asinan, cuhnaki nuam sawn hmun le boruak a um ti na theihfiang hnuah cun suakvak loin na um thei lo ding. Na hrangah can tha a um lai, suakvak mai aw. Na thilung ih na tumtah vekin a tak khalah a thleng ngaingai ding. Na tumtah lo hnuhnu cu zianghman thil thar a thleng dah lo ding, leilung ah na tlang kerhko rero men ding. Hi thuanthu sungih kan hmuh vekin mizaran maw, hnuaitlakdeuh si ha na duh? Na thla (na thiltitheinak) khawngin kaiso tum hnik aw, na tisual hrimhrim lo ding.

Thuanthu tawite pakhat rel bet sehla, cucu mepawl lakih pitling pawpi fate pakhat thu a si. Khuahlanlai ah mepi pakhat cu hramlak ah rawl hawl dingin a suak. Tupi sungah a lut vivo ih, rinlopi'n hrambur sung ih um pawpi fate pakhat a va hmu. A nu le a pa cu mi in an kahthat teh a si pei maw, tiin khawdang a tang rero, a hmu hai lo. Mepi cun a zangfaktuk ih an inn ah a tlun, a

Hruaitu Hlawhtling

fatepawl thawn an tlangtlang. Pawpi fate cun (me) fa dang vekin mepi ih pawhte a rak fawp ve. Cuti'n pawpi fate le me fate cu an pitlingtlang ih, mepawl tidan a cawng vivo, a ai hmanah “be, be, be” a ti ve.

Asinan, ziangvekin mepawl tidan cawng tum reo khal sehla, me le pawpi cu ziangtizawng hmanin an bangaw thei lo. An taksa piancuan an bangaw lo vekin an aw-an khal a bangaw tuansuak thei ngaingai lo. “Be, be, be” tiih a ai rero kha cuti si lo deuhih ai a tul thlang. Pawpi fate cu a laklawh zet, amah ah *sinak* phun hnih umkhawm ding cu a mang a bang, a bei a dawng ruahro. Tawkfang a rei cun anih cu mepawl lak ihsi hnawn mi, ziangih an siar tuk lo mi vekin a theiaw thlang.

Ni khat cu an umkhawmnak hmuan sungah pawpi tumpi a rung lut panlomaw. Pawpi an hmuh veten mepawl cun an tih ih, a suk a so ah an tlan ciamco, pawpi fate lawng a tang thlang. Pawpi tumpi cun a va pan ih,

“Ka naute, ziangahsaw mepawl lakih na um rero?”
tiah a sut.

Pawpi fate cun, “Keimah cu me ih hrin mi ka si lo maw? Ka sentet ihsin me ka si ko lo maw?” a ti.

Pawpi tumpi cun, “Na thei lo, me na si lamlam lo, pawpi sokhaw na si,” a ti.

A sim rero nan, a lung thei cuang lo. Cutikah, pawpi tumpi cun, “Ra aw, ka lo sim mi na lung duh fawn lo, keimah hi i thlun mai aw” tiin hramlak ah a hruai.

Hramlak an thlen tikah a rak luang herho mi tiva pakhat an va hmu. An pahnihin an ti a rak hal nasa a si hmang, an in ciamco. Tidai an vun in taktak cun an cangvaihdan, an ke retdan le tidai an liahdanpawl an rak

Hruaitu Hlawhtling

bangaw theh. Cutikah, pawpi note cun tidai sungih a hmuh mi cu zohin:

Khi mi cu zoso a si?" tiah a sut.

Pawpi tumpi cun, "Ha ha, ka nau, me khal a si lo, nangmah na si, nang cu pawpi dik tak na si khi na hmu thlang maw?" a ti.

Pawpi note cun a lung thei cuang lo, "Tidai sungih um khi cu keimah ka si lamlam lo, kei cu me rori ka si" a ti thotho.

Pawpi note cun pawpi tumpi ih sim mi a lun duh remrem lo ruangah hmakhatte ah a huk dumdo. An huk awn cun an umnak hawrkuampi sung a fangsuak ruangro. Cutikah, pawpi note khal amai huk vekih huk dingin a fial. A hun huk sin ih, pawpi huk vek, me ai vekin a cawhcawrawi ciamco. Cutikah, pawpi tumpi cun, "Ha ha, ka nau, nang cu pawpi rori na si ko, me na si hrimhrim lo ti na thei thlang maw?" ti phahin hun huksal hnik aw tiin a fawrh ciamco. Pawpi note cu tu le tu a huk ih, a netnakah cun pawpi huk vek cekciin a huk thei ti a si. Cuihnu ah cun ring ngaingaiin a huk dumdo ve ih, an umnak hawrkuampi cu a khawk ruangro thluh.

Hi tum ihsi thawkin pawpi note cu a ai a puang, a tha a tlung ih, me fatepawl thawi an umtlang lai ih nuam lo a tinak san khal a vun theisuak thlang. Pawpi maw ka si, me ha ka sideuh ti thinlung neiin a huksal rero. Amahte a huk awn a ngai rero ih, "Me cu ka si hrimhrim lo, pawpi dik tak ka rak si hi," a tiaw thlang.

Hi thuanthu tawi ihsi kan hmuh mi hin thazang a lo pek ka beisei. Na sinak na thei ih, na zuam ah cun na hlawtlinnak awthawm cu a khawk ruangro leh tengteng ding. Thinnauin me vekih ai hmurhmo na paih nawn lo ding, a duh khal na duh nawn lo ding.

Hruaitu Hlawhtling

Minung cu a thu theihnak a mal tuk ahcun a thinlung le khawruahnak, a phurnak le thazang a tumsuk vivo ih, a thi lanta thei tiah a tlunah kan rel zo. Ziangmawcan ah cun a taksa rori hmanin a cauh phahin, a thih phah thei ti a si. Nun beidawng tuk, hmailam ruahsan ding zianghman neih nawn lo ruangih thi rel ding an tam zet. Hivek hi a tlangpithuin thutheinak lamih tlasam, thinlung bii tuk, hmuitin mi pakhat lawng neih hman, tumtah mi hlawhsam canih beidawng awl tukpawl an si.

Australia-mi, sumdawnnak le cangan lamih hminthang, Denis Ashton Warner in Korea raldonak *film* ah China le South Korea in American ralkaih mipawl thu an zawihnit ih, an lehnakpawl hiti'n a ngan. Hitihin tluangtlam zetin thu an sut:

“Nang teh, khui rammi saw na si?”

“Inn ah teh na nupi na tan ta maw?”

“Ziangruangah saw ralkap ih na luh?”

“Na pumcawmawknak dingih na duh bik mi teh ziang ha?”

Hi an thusuh mipawl an lehdan ih zirin hlawm thumin an then hai. Danglam le sullam neih lettupawl cu hmailam hrangih beiseium zet mi an si an ti ih, a dangten an ret; culaiah an thu lehnak mumallopawl cu thah mai dingah an ret thung. A hlawm thumnak, lehdan tlangpi ih let theipawl cu an thuak a fum menmen, zirh le kaihhruai theih an si tiin a dangten an ret lala. Hlawm khatnak minungpawl cu kilkhawitu tha umnak hmun ah an ret. Anmah cektupawl cun an hro thul, an hrem thul ih, harsa zetin an tuah. A rei hlanah an ril a rawng, an ti a hal lohli mai. Hiti an ti mi hi an thluak an sawizawinak a si ih, an duhdan ih um thei dingih an thinlung ciahneh an tum mi a si.

Hruaitu Hlawhtling

A hlawm hnihnak mipawl cu kilkhawinak a that lemlonak hmun ah an ret. Cutawh ih umpawl cu khawteberek umdan vekih um dingih tuhneh an tum ih, ralkaihrawl cu hnipuan thatha an pe; an harhdamnak lam khal thaten an kilkhawi. Asinan, kilhimnak lam a thatlonak hmun ih umpawl cu a hlawm khatnakrawl hnakin a let thumin mithi an tam ti a si. Warner cun hi zawnte hi thursuakin, zirzawntlak thu a suahpi mi a si. Kilhimnak lam thatei an tuahnak hmunih umpawl cun hmailam khua an cuan ih, tumtah mi neiin an um ti a si. Cui an khawcawnnak ruangah an damlo can khalah fai zetin an tuar tento ih, mithi an mal phah ti a si.

Hruaitu tampi in muvanlai nun an cawng ih, hruaitu hna an tuannak ah an hlawhtlin phah ti cu relsal tul loin kan thei mai ko ding. American ralkaih mipawl lakah hmailam ruahsannak nei nawnlopawl cun an thinlung ihsi thawkin an taksa rori khal in a tlaksiat phah ti kan hmu. Canada-mi, lemcangtunu cun a cabu pakhat, *Thaisun ih Hruaitu Dingrawl* ti mi sungah hiti'n a ngan:

A thupibik cu thaisun ih hruaitu dingrawl cun tumtah mi felfai pakhat khat an neih tengteng a tul. Si e, hi thu hi tuihlan khal ah nan rak thei dah theu zo ko ding. Asinan, tuihlan kum 10 ih a rak thupitnak hnakin a let tampiin a thupi cuang.

Hihin muvanlai nun a thupitzia a nemhnget sinsin.

Hmuitin le tumtah mi

Vanlaikilik ah, boruak nuam zetih zam duaido muvanlai cun hnuailam a zoh tikah ram kaupi a vun hmu thei ko nan, a tumtah mi cu, thil fate zet khal a si thei, deh a duh mi ramnung fate (thimnakah, *zinghnam*) pakhat khat, hmutin ih thursuah theinak huham a nei thotho. Tumtah mi a neih hnuhnu cun an luat thei nawn lo, vansang ihsin

Hruaitu Hlawhtling

cak zetin a zawn zurzo ih, an rak tlan man dah lo. Hivek hi phun dangin kan sim asile, thuhla fiangfai lo lakah simaw, dawnkhamtu tampi lakah simaw, ral̄tha le cak zetin a hmuitin mi lam a pan turto kan ti thei. Muvanlai nun neitu hruaitu pakhat cun tumtah mi (hmuitin mi) felfai a neih tengteng a ṭul. Muvanlai cun khul le ram kaupi a hmuh hnuah a duh mi, thil fate khal ṭhelh lo dingin a rak zirfiang hmaisai ta ṭheu. *Durbin* in a kau thei bikin thil ziangkim a hliakhlai ta ciamciam ih, a tawpah a duh mi khengngah ding rori in a zuam; a zuam vekin a ṭhelh dah lo ti theih a si. Hihi hmuitin mi diktak khengfuh ding le zamrang zetih pitlin theinak lamzin ṭha bik a si.

Tuluk mifim le *politician*, Confucious khal in hiti'n a rak sim dah: “Peng 1,000 a hla mi lamzin cu kar khat, kar khatten feh aw,” tiin. Robert Shuler ih ṭawng khal hin sullam a nei zet thocho. “Dawng khat, dawng khatih tuah cu thil harsa a si, cuhnakin, zungpi baw, baw khat vivoih na tuah le na ṭheh awlsawn ding,” tiin.

Mi pakhat cun a nun lamtluan ah tumtah mi a neih tengteng a ṭul, asinan, vawi-le-khatih ngah hlukhli a tum ahcun a hlawhsam phah riangri ding. Cuti si loin, a sangsangten, a ṭha thlah loih a feh cetco vivo ahcun hlawhtlinnak in a rak hmuak ringring. Ziang thawn kan taṭhim le a ṭha ding? Cabu sahpi pakhat siar thluh kan duh tikah kan siar pek rorih ṭheh thluh kan tum ahcun kan ṭheh lo phah ding, cuhnakin, ni khat ah hnah cuzat, khazat tiin leitekaw sehla, a tikcu ah cun kan ṭheh tengteng ding. A ṭha, hruaitu pakhat cun pawlkawm pakhat khat a hruai mi hrangah a mit kaupi a men a ṭul, thuhla tampi a theih hmaisak a ṭul; thlen tumnak tumtah

Hruaitu Hlawhtling

mi felfai a neih tengteng a ʔul. Cu mi thleng thei dingin nuamteten, a sangsangten, thinnau loih a tuah vivo a ʔul.

Hruaitu pakhat dinhmunin, thuhla tampi thei dingin, a khawhmuhnak vang kau dingin muvanlai nun a cawn tiam lawngah hruaitu hlawhtling a si thei ding. Thu theihnak nei tam ding le khawhmuhnak vangkau dingin tidan a phunphun a um thei, cu mi lak ih thupibik, mi zate deuhthaw ih kan ʔawmawk theinak bik cu CASIAR hi a si ko ding. Sakhaw lam hruaitu in sakhaw lam cabu, *politician* in *politic* thuhla, sibawi in sii lam thu tivekin, mah le kaih mi zawn ciar zir tam le siar tam ding hi a thupi tuk. *What the Leaders of Tomorrow* ti mi cahram ah Brian Dumaine in hitin a ngan:

Thaisun ih hruaitu si ding mi pohpoh in *vision* an neih ʔat tenteng a ʔul. Thuhla tampi an thei zo ding, asinan, a ra lai ding mi kum 10 sungte rori hmanah tuihlan ih an theih zo mi hnakih thupi le thu ʔa an thei vivo lai ding.

MUVANLAI lungput, **VISION** neih a thupitzia
a lang nasa.

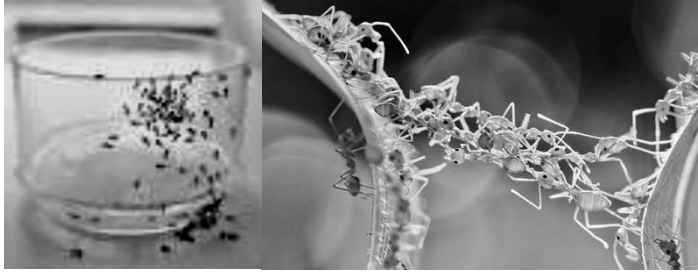
%%%

Hruaitu Hlawhtling

Pahnihnak

SIHTE LUNGPOT

(Pehtlaihawknak Tha)

A tlun ih kan tarlang mi zuk (kehlam) ah khin sihtepawl in thlalang kkuat sungah lutin cini an thiar rero lai kan hmu ding. Vawrhlam zuk khi fehlam le tlunglam pialaw sohso sihte zuk a si thung. Hi thlalang kkuat sungah hin cini a um ti hi zoin a thei hmaisabik pei? Hizawn hi sihtepawl danglamnak a si kan ti thei.

Thuhla an theih mi le thil pawimawh a um tikah, an fehlam maw, an tlunglam ti hman theihtheih loin, pialaw supso phahin thuhla an thanaw vutvo. Hmaiþitu pakhat khatin thu a theih tikah a thei hrih lopawl hnenah a zamrang thei bikin a simthei mai. A rei hlanah a burpi in an thei thluh ih, an pawksuak mai; mah le tlintawkin cini simaw, thil pakhat khat simaw, an pusuak lullo mai; pakhat cio ih an put thei lo mi thil tumpipi khal an bawr vialvo ih, an pu thei mai theu.

Sihte umdan kan zoh tikah thil langfiang zet pakhat cu “pehtlaihawknak an neih thatdan” hi a si. An zawh ding

Hruaitu Hlawhtling

mi lamzin pakhat an theih hnuhnu cun pakhat le pakhat thuhla an simaw phah vivo. Hruaitu hlawhtling sinak dingih lungphum pawimawh zet pakhat cu mi dang thawi pehtlaihawk tha neih, lole, thuhla simtheihawk hi a si. Hi bung sungah hin hruaitu hlawhtling si theinak lungphum a pahnihnak, “Sihte Nun” kan zirrhawm ding.

Hruaitu pakhat cu a hruai mipawl thawi pehtlaihawknak (*communication*) an neih that lo ahcun hruaitu hlawhtling a si thei hrimhirm lo ding. Hruaitu sinakih a thupi hmaisabik cu “theihnak le khawhmuhnak vangkau” a si ih, tumtah mi felfai zet a neih a tul thu a tlunah kan sim zo. Asinan, amah lawngin thil a ti thluh thei lo, a ticawk lo ding ruangah a tnanpipawl an thupi zet ti a theih cih a tul. Cupawl thawi an thuhla an theihfiangawk lo ahcun tumtah vekin a hlawhtling thei cuang lo ding. Tumtah mi (khawkhan mi) a takih canter a har zet ding, lole, suanguahnak men ah a cang ding ih, thli lakah an zuang hlo men ding.

President Woodrow Wilson le President Roosevelt ih thurawn petu Bernard Baruch (1870-1965) cun hiti'n a rak sim dah:

Khawruahnak le tumtah mi *felfaitei rellang thiam* hi kan tumtah mi a thupit vekin a thupi ngaingai.

Kan tumtah mi cu felfai zetin, duhum zet, luarkai tuk cuang si loih relfiang thiam ding a si. A hleicein hruaitu pakhat cun a tnanpipawl hnenah a simtheih ih, a hlawm thiam a tul tuk.

Mahte mumih mum ding a si hrimhirm lo, ziangah tile, a tnanpipawl in an hotupa/nu ih tumtah mi le

Hruaitu Hlawhtling

hnaṭuandan ding an theihfiang hnuhnu cun an zaten an ṭangtlang thiam mai ding. Rinsanawknak khal an neih pah ding ih, an hnaṭuan mi ah mikhual thinlung an pu nawn lo ding. Hmuitin mi an theihfiang hnuah cun fehnak lamzin dik an thei ding ih, *lua-le-la* in an um lo ding. Cuticun hruaitu ih hohanakin an zaten hlawhtlinnak lamzin an zawhtlang thei ding. Hi thu ah Adman Neil Lawrence khalin hiti'n a sim:

Hmual a nei zet mi pawlkawm pakhat a dinhgehnak le a hlawhtlinnak ding cu pawlkawm ih tumtah mi an zatei an *theih kim* hnuih an ṭantlang vualvo khi a si.

Sihte nun kan ti mi khal, hi thocho a si. Hruaitu le a hruai mipawl in an hnaṭuan le tumtah mi thuhla an theihfiangawkih, lungrualtei an ṭankhawm ding khi a si. Cutikah an hlawhtlin le an zate hlawhtlin, an hlawhsam le an zate hlawhsam a si ding ih, zo simaw puhmawh a ṭul nawn lo ding. Hruaitu in a hruai mipawl (a ṭanpipawl) an thazang tlung dingih a fawrh thiam ahcun a ṭha sinsin ding.

Hitawh ah hin mi zokhal in a nawrih nawrawk simaw, thunei zet vekih fialawh simaw, lole, ngamtlak mi an si ruangih nautat phunih tiawh hi an duh lo cio. Cuhnakin, thinlung lamih phurnak le thathawhnak um thei dingih fawrhawh thiam hi an duh sawn. Hruaitu in hivekih a ti thiam ahcun tipithuanthum hman an tan thei, tlang sangpi par khal ah an kai thei, lole, van ih arsi hman an la thei ding ti tiangin an rel ṭheu.

America ih kampani tumpi pakhat neitu, Charles R. Schwab kha thinlung lam thazang pek le a hnaṭuantupawl phur dingih tuah thiam lamah a hmin a thang nasa. Amah vek mi dang an um nawn pei maw ti

Hruaitu Hlawhtling

ding tlakin a thiam ti a si. Curuangah, Scottish-American, Andrew Carnegie khan a cetzung ih hnaṭuantupawl thazang petu dingah kum khat ah dollar 1,000,000 pe dingin a sawm. Charles cun hiti'n a ti: "Mi pakhat cu a thinlung ih phurnak a neih hnuhnu cun ziangvek hna khal hlawhtling ko a ṭuan thei thluh," tiin. Hlawhtlinnak kan ti mi hi a ngaingai ah cun kan thinlung thu a si ti hi mi pahnih khat ih sim men mi lawng a si lo, mithiam le miropi dangdang khal in an sim ṭheu mi a si; mi pali awkam vun lasuak sehla:

Phurnak cu hlawhtlinnak kailawn kan kai theinak dingih in nawr ringringtu a si.

B. C. Forbes

Mi pakhat khat cu phurnak le thathawhnak ih a khah a hnuhnu cun ziangvek thil hmanin a dawnkham thei nawn lo ding.

Grant G. Gard

Leitlun ih thil ropi zetzet le hlawhtlinnak ka hmuh mipawl hi thathawhnak (*enthusiasm*) ruangah a si. Thathawhnak tel lo cun zianghman hi tlamtingtei tuah a theih lo.

Ralp Waldo Emerson

Thathawhnak le phurnak na neih phawt ahcun ziangkim na tuah thei ding. Cucu hmailam pannak dingih a bulhram bik a si, cu mi tel lo cun nun cu a laklawh ringring.

Henry Ford

Thluak ṭha le mithiampawl ih an suaipi mi thilpawl hi an thinlung ih, an duhnak, a takih an langsuakter mi an si.

Benjamin Disraeli

Hipawl awkam vial zoh hmanin thinlung ih hmuitin mi pakhatkhat tuahsuak ding cun thinlung lamih thathawhnak le duhnak taktak a thupitzia kan hmu thei mai ding. Cui thinlung duhnak khal hotu pakhat cun a

Hruaitu Hlawhtling

ṭuanpipawl hnenah felfaitei a sim hnuah, rak duh ve hai dingih a ciahneh a ṭul.

Thinlung ih duhnak le phurnak taktak cun cak zetin mi a hip thei. Cucun mi dang, lole, mai nun lala ah cahnak le rinsanawknak a neither.

Napoleon Hill

Napoleon Hill ih sim vek deuhin Franklin Field khal in, “Thathawhnak cu a takih ṭuansuak thei dingin mah le mah rinsanawknak thlentu a si,” a ti ve. Cui thinlung ih duhnak cu a man ngen cawk lo ding khawpih mankhung a si an ti ṭheu. Curuangah, leitlun ih thuhla thehlarnak lam (*advertising agency*) dintu, Bruce Barton cun sullam nei zet ruahnak pakhat a rellang: “Na fapa/nu laksawng mankhung pakhat khat pek na duh le thil dang hnakin thinlung thathawhnak laksawng pe sawn aw,” a ti. Cuti a si ahcun hruaitu pakhat khal in a hruai mipawl hnenih a pek thei mi le a pek tengteng ding mi a si ti a fiang. Cucun meisa vekin a ṭuanpipawl lakah a kangkai vivo ding ih, hlawhtlinnak lamah a hruai tengteng ding.

Thuhla theihterawknak kan ti mi khal hi a vang a kau zet. Hitawk ah cun tawiten kan khaikhawm tum ding. Warren Bernnis le Burt Nanu ih simfiangdan hin a khaikhawm ṭha nasa, hiti’n an ti.

Hi leitlun ah hin kan thinlung in hip theitu thil duhnungza tampi an um. Mi tampi in ziangti’n kan hlawhtling thei ding, kan lian thei ding tiin thuhla an tawrel ciamco. Asinan, cupawl cu pehtlaihawknak a ṭhat lo ahcun ziangtinak hman an si cuang lo ding. Hlawhtling ding cun ziangvekin duhnak kan nei, ziangti’n kan tuah ding tipawl an tel thluh. Cupawl lakih a thupi bik cu *ziangti’n mi thinlung kan phurter ding* ti a si bik.

Hruaitu Hlawhtling

Pehtlaihawknak Phun Dangdang

Mi pakhat, lole, hruaitu pakhat khat ih tumtah mi cu lennak a si thei, hminthang ding khalin a si thei, lole, rannung tampi nei ding khalin a si thei. Ziangvek a tumtah hmanah, mi dang thawi pehtlaihawknak tha nei-in, an thinlung ciahneh ding khi a thupi tuk. Hruaitu pakhat in ziangtlukin a t̄anpipawl thinlung a ciahneh thei ti mi parah hruaitu hlawhtling a si le si lo, theih a theih mai ti a si. Mi thinlung neh le ciahneh thei dingin, tidan phun hnih, *a khohzawng* le *a nemzawng* tiin a um thei. A khohzawng asile, thunei zet, awka hrosia le a hnekih hnek phun khi a si. Fial vek le sim vekih an tuah lo le tinhengih kaw k le hrem tiang khal a kengtel.

Hivek hi mai hmakhawsial, mi dang zianghmanih siar lo, minekrawk tidan a si deuh. Hrem, vuak le velh tiang a thlen sinsin ahcun minung dinhmun zahawklonak, milai covo ziangih siarlonak phun a si ruangah hnaṭuantui' hrangah cun ningzahnak le beidawngnak rori a si. Nelaw zet le duhdaw-aw zetih hnaṭuantlang ding cu rel hlah, ṭih le thinphang cingih hnaṭuan a si ruangah thinlung hrimhrim a nuam dah lo ding. Supaw k thei lo can a thlen tikah duhlonak langter simaw, thukam elawknak simaw, a suak ih, siatralnak khalah an hman phah theu.

Hivek boruak a um theunak san bik cu hruaitu in a t̄anpipawl a pehtlaihdan ah thil fel lo a um tinak a si ti a fiang mai. Mah (hruaitu) lawng thupi ah retawin, mi dang ziang siarlonak boruak in a hrinsuah mi a si theu. Hivek thinlung nei hruaitupawl hi a tlangpithuin thluak maldeuh, theihnak lamih vang bi, lole, mai t̄anghma lawng zoh hmangpawl an si vivo. San thuanthu sungah

Hruaitu Hlawhtling

mirura, thuneihnak ham tektek, hnatuanpi le mipi vantlang khal ziangih siar lo, that hluahhlo mai, theih ding an tampi. Cupawl lakah siangpahrang, ram uktu, *manager, company* ih lu le banpawl khal an tel.

Cupawl cu thiamnak mawitawkw nei, an hnatuannak lam khalah mihlawhtling an rak si dah ko ding. Hnatuanpi tla an rak nuam zet khal a si men thei. Asinan, an hlawhtlinnak cu puarthaunak ah hmangin, dinhmun sangih an din tikah thuneihnak le lalnak an ritpi ruangih cuti um an si ko ding. An kiang le kap zoh hna thiam nawn loin, “ka lu ah ka sam lawng a um ti phunin an khaisangaw ih, thunei emem (*dictatorship*) in ram an uk ih, an sinak an hloh pumhlum titluk a si.

Tahthimnak kan sim asile, Joseph Stalin (Russia), Adolf Hitler (Germany), Benito Mussolini (Italy), Saddam Hussein (Iraq), Julius Caesar (Rom) le mi dang khal an um lai. Hipawl ih nuncan ziaza thatei kan zoh asile, an mipipawl thawn an karlak a hla, pehtlaihawknak tha an nei lo, anmai’ thuneihnak hum duh ah a si lozawngin an thuneihnak an hmang ti a fiang.

Hruaitu tha ngaingai an si lo ruangah anmai’ nun rori hmanin siatnak lam an pan vivo ih, an uk mi ram minungpawl sinsin cu an retheiin, farahnak khur sungah an hnuklut. An uk mi ram khalin an tlaksiat phah ih, mualphonak tawpkhawk thawn an thuanthu an cemter theu.

Ralpi Vawi Hnihnak (WW II) ah khan Britain Ram ah mipi lam ihsin dothlengnak nasa zet an tuah ih, mi 24,000,000 hrawng in an thih phah. Ralram ih fehrawl, duhphawrhak nei remrem lo, mi 1,000,000 lai an thi bet lai. Hivek a thlen theunak san cu hngalhngawng

Hruaitu Hlawhtling

zetin, mai runinnpi (lal innpi) sungah toin, an ram le mipipawl ziangvek dinhmun ah an ding ti khal thei ban lo, anmahpawl thawi pehtlaihawknak thitha nei lo, ziangmaw can ah cun an tiduhdah rero ruangih cang mi a si. Khatlam in kan sim asile, annihpawl cu mi dang thawi pehtlaihawk thiam lo, *mai thuthu te sawh* ti ringring, miluhlul an si kan ti le a soal lemlo ding. Curuangah, dik lo zet le hamkha zetih mai ram mi le sa uktu cu hruaitu hlawhtling, hruaitu tha, ram mipi ngainat mi hruaitu an si dah hrimhrim lo ding.

Mi huikhawmdan

Hruaitu tha le hlawhtling si dingih thil tul pakhat cu mipipawl in amah an zumngam ih, a lamih tang thei dingih a hip thei ding khi a si. Hi mi cang thei ding hin nuamtetei ti a tul, manhlap ciamco a theih lo. Mi pakhat hip thei ding cun amai' lunglutzawng theihpi in, thinlung hmuaw dingih tuah hmaisak a tul. Ziangah tile mi zokhal in danglamnak zawnte kan nei ciar, cu mi in theihthiam sak ih, kan mizia vekin in pawlngaihtu pohpoh kan ngaina cuang.

Mi hmuahhmuah hi thil mankhung, thimnakah *sui* va pek khin a tawk mai lo. An parah ziang sualnak hman tuah lo, an hrangih rinum zetih um le thizah vial khalin a tawk cuang lo. An sinak kan theihthiamsak le cu mi milzawngih kawmngaih khi kan duh bik. Kan thinlung khal in ciahneh awl bik. Hruaitu tha cun amai' hamthatnak ding le hlawknak ding khal tan tain a rualpi hrangih a pekawk a tul can a tam zet ding.

Hruaitu Hlawhtling

Hi thu thawn pehparin America thufim pakhat, “Tuu hmul meh vekih meh” ti mi an nei. A sullam cu mai’ hrang lawng ruat loin mi dang, lole, rualpi hrang thupittersawn tinak a si. Mai’ hmakhawsialnak tel loin, thinlung thiangte le duhsaknak thawi tuah ding a si. Curuangah, hruaitu le a hruai mi, an pahnih karlakah nelawknak ihsin, duhnak le tumtah mi a bangawk theinak dingah cun thinsaute le tangdawrten, thiam zetih zuam rero ding a si. “Ka, keimah” ti loin, “kan, kanmah” ti awkam hmang thei dingih zuam a tul.

Tumtah mi bangrep le duhnak bangrepah hnaṭuantlang cu sihte, lole, sunhrul vekin tlang tumpi tiatia an tuah thei mai ding. Tuah phah, ṭuan phahin an nelaw vivo ih, ngainatawknak taktak an neih phah sinsin. Hruaitu ṭha lo, hlawhsampawl cun ṭuan phahin an ṭuanpipawl an mawhtluk, an sawisel rero ih, an ṭuan sung hmuahhmuah thinnuam loih an ṭuan tlunah, an karlak boruak a se sinsin. Cuvek cu hnaṭuan ding nei, milianpawl umdan a si; an mithmuh ah zohman mifel le hnaṭuan thiam khal an um thei lo; hruaitu umdan ding a si hrimhrim lo.

Hruaitu cun a hruai mipawl hna an ṭuan mi parih lakkha a pek lawng khi a tawk hrih lo, a hnaṭuantupawl ti-rawl a pek khal a tawk cuang lo. Cu mi a pek ruangih a duhduh ih umter a tum ahcun a dik lo sinsin. Cuvek pehtlaihawknak cu *milai le milai* pehtlaihawknak si loin, *milai le thilri* pehtlaihawknak vek men a si. Cuti si loin a hruai mipawl in anmahte ruahsannak tla neiin, an pawlkawm hrangah tumtah mi nei thei dingih thapek ding a si sawn. Sungkaw minung vekah ruatin anmah upatnak thawi kan pehtlaih ahcun nelawknak ihsin thinlung takih ngainatawknak tiang a thlen thei.

Hruaitu Hlawhtling

Kampani neitu milian pakhat in a kuthnuai ih hnaṭuan nunau pakhat hnenah, “Mrs. Barin, nang hi tui kan hnaṭuan reronak kan kampani ah hin ka lo rinsan zet mi na si,” a hun ti ziauhzi. Cui awkam tawite cun Mrs. Barin ih thinlung le nun cu thuk zetin a khawih ih, an kampani hrangah theihtawp suahin a ṭuan ciamco. Cetzung manager pakhat in a hnaṭuantu pakhat hnenih, “Nang um lo awla cu ka hnaṭuan pumpi hin a tlaksiat pah thei ding,” a ti mi khal rellang a si ṭheu. Kampani hotu pakhat lala, Herbert cun a kampani ih hnaṭuantu nunau pohpoh cu an suahni (*birthday*) a thlen tinten pound 10 laksawng ah a pe ringring hai. Zarhteni, sun nahzi 12 ah a tlunter ṭheh hai. Thla khat sungih Zarhteni a vawi thumnak cu cawlhahdam ni tiin a retsak ih, an duhduh an tuah. Vur a tam tuk ih, a daih tuk ni pohpoh ah bannak ding nazi pakhat duh ah a tlunter ṭheu hai.

Cuticun cui kampani ih hnaṭuantupawl cu unau vekin an khawsa, an ngainaaw ih, an nuamaw hliahhlo. Hnaṭuannak ni dang khalah thatho zetin, zohman kilkhawi khal ṭul loin, mah le hnaṭuan ciar an ṭuan fukfo mai, ṭuan phahin nuam zetin an be-aw, an lakah naksikawk le hnaṭuan ruangih mi dang thik simaw, mahte hehhiaar simaw khal an um lo. Theihthiamawknak, duhsakawknak le pakhat le pakhat thuhla theihterawknak cu ziangtlukin a tha a cak, ziangtlukin rah ṭha a suah?

Hruaitu ṭha le mihruaidan thiam cun a hruai mipawl cu a nemzawng le upatnak thawn, ralring zetin a hruai hai. An hnaṭuan an hlawhtlin ding lawng si loin, an thinlung a pitlinih, an kampani cu “kan kampani” an ti theinak ding tiangin a sawmso; a ṭaldan vekin ruahnak ṭhatha a pe ih, laksawng pek mawi cu ui loin a pe rero men.

Hruaitu Hlawhtling

Kampani tampi an tluksiat rupro rero laiah hi kampani cu a dingsuak vivo ti a si.

America mechanical enginner, Frederick Winslow Taylor (1856-1915) khal in a tlunih kan sim mi tidan hi tu le tu a cawng. A hnaṭuantupawl a cah ringring mi awkam pakhat cu hihi a si: “Nan thei ko ti aw, tui nan ṭuan rero mi hi hnaṭuan thupi tuk an si; nanmai ruangah tui dinhmun kan thlen theinak a si,” tiin. Cuitlunah, a hnaṭuannak a hlawhtlin tinten a ṭuantupawl a hngilh dah lo, *anmai ruangah a si* a ti ringring. Ziangmaw can ah cun amah le amah hman a thiamaw lo zikzik ṭheu. Culai khal ah a hnaṭuantupawl cawimawi cu a hngilh dah lo lawlaw. Cawimawinak awkam salsuak ding khal in a awkam a zang ngaingai. Hruaitu ṭha lo cun a fial le a sawisel lawng an thiam zohzo ih, lawm le fak lamah cun an hmur a cip cetcet ṭheu, mi dangih rak faksak hman an siang lo. An faknak awkam a theih hmanah a si lozawngin a hersak ṭento thotho. Hruaitu cu a pianpi fimnak le thiamnak a thupit vekin amah cu zopawl in ha bawm rero, ṭuanpi rero, amah lawngih a tuah thei lo mipawl rak tuahsaktu teh zo an si ti a theih ringring a ṭul. A hngilhih hngilh lo ding a si lam.

Tui kan sim mi thupi kan dungkhirhsal asile, hruaitu ṭha le dik cu muvanlai vekin a thutheih mi a tam ding ih, a khawhmuhnak vang khal a kau ding. Sihte vekin pehtlaihawknak lamah a cak ding, ziangti’n mi thawn pehtlaihawknak ṭha kan nei thei ding tiih a zuam a ṭul. Pehtlaihawknak dan phun hnih sungah thunei tuk le khoh tuk hmang loin, a nemzawng le a duhnungzawng hman a ṭha.

Hruaitu Hlawhtling

A nemzawng pehtlaihawknak ah cun pehtlaih a tum mi ih thinlung a hip ih, a duhnak lamih hruai thei ding khi a tumtah mi a si. Milemte vek phunin a duhduh a tuahter tinak lam si loin, hruaitu in a tumtah mi parih lunglut ding le cu mi a pitlin theinak dingah nasa zetih zuam duhnak nei thei dingih ciahneh ding khi a si. A hnekiah hnekawk, a nawrih nawrawk ciamco hin mi thinlung a neh thei lo, ahleicein tulai minungpawl in cuvek tidan cu an duh nawn lo.

Hnaṭuan neitu milian, lole, an lakah hotu deuh ret mi an um a si khalle, an hnaṭuantupawl lakah thleidan nei loin bangbarantei an zohthiam a ṭha zet. Pehtlaihawknak ih kan hman tam bik mi kan awkam le mitmeng ihsin thleidan neih/lo a lang mai ṭheu. Biak duh le duh lo neih khal an theithiam mai. Curuangah, hruaitu cun zovek mi khal anmah le an dinhmun tawkih pawl le kawmngaih a tum a thupi tuk. Cuvek ti thei ding cun hruaitu cu mitluangtlam, mingilnei le duhsaknak thinlung nei mi a si tengteng a ṭul. Culawng ah a hnaṭuantupawl thawn theihthiamawknak thuk zet an nei ding ih, lungrualten hna an ṭuantlang thei ding. Cutikah, an zaten hlawhtlinnak lamzin an zawhtlang thei ding.

Zohṭhimtlak Hruaitupawl

Kan theih ban cinah zohṭhimtlak hruaitu kan theih mi lakah, Gautama Budhha le Jesuh cu mai' hmakhawsialnak nei lo, an hruai mipawl thawn a thlum, a al eitlang ih khawsa an si. Thudik dinpi-in leitlun ah hlawhtling zetin hna an ṭuan. An damlai ah hlawhsam vekih an lang can a um hmanah, leitlun mipawl in nehtu

Hruaitu Hlawhtling

ropi, hruaitu ropi tiih hmingsin mi an si. An rak nunpi mi, mi dang thawi pehtlaihawknak cu kum zabi 21-nak tiangin sulhnu an nei rero lai. Zir cawk lo, hruaitu sinak (*leadership qualities*) an neihzia hmuhsuah vivo a si.

Rampi hruaitu lakah cun Theodore Roosevelt (1882-1945), US President 32-nak kha pehtlaihawknak lamah cun rellang bik a si. Mi duh a hlawhnak san bik cu a awkam a zang ih, mi biangbiak a thiam ruangah a si. Anih cun mipawl ih thuhla a cipciar ih thei dingin a suthliah paih vivo. Lehnu ih an tawnawc can khalah an hmin in a ko mai theu hai ih, mangbang vek siin, an ngainat phah sinsin.

America le Maxico Ram kha an karlak pehtlaihawknak a se nasa ih, kahawk nuamin an boruak a sosang nasa. Culaiih rampi palai (*ambassador*) cu pehtlaihawknak lamih thiam hleice a si. Anih cun do-aw lo rori ko a remkhawm theisal. Cutiuh a remkhawm theinak cu ralthuam le hmuh theih thil picang hmangin a si lo, pehtlaihawknak (*communication*) hmangih a remkhawm mi a si.

Anih cun Maxican-pawl thawi nelaw dingin kum hnih sung rori an nunphung le cin le dan, ahlecicein an buainak bulhrampawl a zir ciamco. Maxico Ram sungih inn ropi le mawi zetzet a hmuh mipawl cu a fakmawi vivo, amah hmuahnak ih an hman mi ei le inpawl tiangin a thehlarsak vivo. Maxico Ram ropitnak le danglam hleicetnakpawl hrelh lo dingin a suthliah vivo. Kum hnih a rei hlanah Maxican-pawl in amah cu an ngaina ciamco ih, America thawi doawc man cia rori, a thu lungin an thulhsal phah ti a si. Hihi thil thleng ngaingai, thuanthu in a hmingsin mi pakhat a si. Sumpai hawlnak

Hruaitu Hlawhtling

lamih hmin rak lang zet *Katburi unau hnihte*, an ti mi cun an cetzungpi ih hnaṭuantu mi 9,000 lenglo le, an hnaṭuannak ṭek dangdangih ṭuan mi a thawng za tel cun hite unau ih hlawhtlinnak an rel hiamhiam ṭheu. An reldan tlangpi cu hiti'n a si:

An unau hnihin depdet le hrawhhrawlnak thinlung an nei lo lawlaw, thunei zet vekin an um lo, an kuthnuaiih hnaṭuantupawl dinhmun an thei thluh deuhthaw, hnaṭuantu pakhat ciar an duatin, ṭhaten an kilkhawi; zovek an si khalle hnaṭuantu mi cuzat cu mihmai pante le awkam ngainuam zetin an be vivo thei.

America Ram ih *Darindat Zinan Kampani* khal cuvek thotho. Hi kampani ah cun hnaṭuantu zovek khal amai' hnaṭuandan ih zirin a sinak a kaisang vivo thei. Zohman hnawn le hrial mi an nei lo. Kum 65 kim pohpoh hamṭhatnak (laksawng) ropi zet thawng pinsin an pe ṭheu. Cutawkih hnaṭuantu pohpoh hlawhsam le rethei um an um dah lo. Hnaṭuantu pohpoh sumpai thawhkhawm ih tel (thawhkhawm sumhawlnak) vekin an um thei thluh. Pakhat le pakhat theihthiamawknak le duhsakawknak thawi hna an ṭuan tikah an kampani in a dinhnggeh phah tlunah, hnaṭuantu zovek khal in hamṭhatnak an hmuh phah ti a si.

Henry Ford (1863-1947) khal khan a hnaṭuantupawl thawi nelaw zetih an um ding cu thupi zetin a ret. A cetzungpi ih a feh tinten a sungih hnaṭuantu pakhat khat thawng thunnam reltlangin an to cuahco ṭheu ti a si. An hnaṭuandan thu a sut ih, a ṭuldan vekin ruahnak ṭhaṭha a pe. Hnaṭuantupawl hrangah hnaṭuan neitu milian le thunei zet vekih lang a tum hrimhrim lo, cuvek cu a thiamzawng khal a si lo; a mizia hrimhrim ah miṭha a si.

Hruaitu Hlawhtling

America Ram ih milianbik tiih an rak rel theu mi, John D. Rockefeller ih fapa, John D. Rockefeller Junior (1874-1960) kha meihawl le thir kampani ih ÷uanvo latu a si laiah hna÷uantupawl in duhpawrhnaak tu le tu an tuah theu. Cutikah, dan thar pakhat a suah ih, cui dan ah cun, “Hna÷uantu lakah lungawilonak nei zo an si khalle amah thawn nelaw zetih reltlang dingin a zung a awng ringring,” ti a si. A sullam cu kampani neitu, lole, thuneitupawl le hna÷uantupawl karlakih pehtlaihawnak ÷ha um thei loih khamtu lungpi, maw phardawlp simaw, a siatbal tluk a si. Hna÷uantu lakih hruaitu hrekhat in thiheng nawnin a zung ah an tawng theu nan, an suah lamah cun lungkim zet si, amah ngaisan phah siin an suak theu. Hna÷uantu a rak biakdan, an zawn a ruahdan le thinlung thiang, tluangtlam a sizia an hmuh phah theu ih, diriam le thinthiin an hna an ÷uan theisal ti a si.

US President 25-nak William McKinley (1843-1901) khan ramkhelnaak a hlawhtlinnaak thuthup cu a *party*-pawl lakah a duh pohpoh in amah an tawngin an be mai thei ih, an lakah thuh le zep um loih an reltlang theu ruangah a si an ti. Khaw dangdang a tlawn tikah thu a sim theu mi a um, hiti'n a si: “Nan peng (*myone*)sungah hin nanmah hi nan thupibik, ka lo rinsan, thil ziangkim ah ka rak lo ring lawlaw ti hi run hngilh hlah uh. Kei khal in nannih cu ka dinhmun in hnukthlatu nan si dah lo ding ti ka theifiang tuk,” tiin. Hi ÷awngkam tawite le tluangtlamte hin an lakah nelawknak a hring ih, hmunkhat ih ÷em÷awntu hridai vekah a cang.

Mi dang theih bet kan duh lai maw? America ih thir kampani neitu in *manager* ih a hman ringring mi Captain George Russell (1720-1797) kha mi cungcuang le danglamte pakhat a si. Anih cu Andrew Carnegie

Hruaitu Hlawhtling

hrang khal ih mi ʔangkai zet a si. Capt. George cun kampani ih hnaʔuantupawl cu amai' telnak pawlkawm pakhat tlukin a ruat. Hotupawl kuthnuai ah mi tampi an hlawhaw, hna an ʔuan tivekin a ruat lo. Cutawkih hnaʔuantupawl cu pakhat ciar an hmin a thei thluh, an man canah *baseball* lektlang dingin a sawm hai. Amah cu America Ram Thir Kampany Manager hminthangbik ah a cang vivo ih, America President-pawl thawi an hlawhman khal bangaw an ti mi a si.

America Ram sungih tualsung doawknak (*American Civil War*) ah a do mi hmuahhmuah neh thluhtu ralbawi an ti mi cu Stonewall Jackson (1824-1863) a si. *Confederate Commander* sinak pek a si ih, Robert E. Lee dawttu ah cun America ih ralbawi hminthangbik a si. A ralʔhatzia le ralrel a thiamzia thuanthu cu ninum lo ding khawpih ngainuam a si. Anih cun a ralkappawl ih harhdamnak le an khawruahnak cu thupi zetin a ret. Ralram an feh tikah an bang tuk pang ding tiin nahzi pakhat an feh tinten minit 10 sung cawlhnak can a pe. Cuticun ni khat ah peng 40 an feh thei thotho. Amah vekin a ralkappawl khal an ral a ʔa, thih an ʔih lo. Amah rori in hiti'n a ngan: "Stonewall" ti mi hmin hi amai' hrangah a si lo, a ralkappawl aiawh hmin a si," tiin. A ralkappawl thawi an pehtlaihawkdan cu lehnku kawlrangpi tiangin ralbawi tampi in an run cawng vivo.

Ralkap in a thlun ding mi cin le dan cu thu dang si sehla, ralkap nauta an si ruangih duhtawkih dehcawk, zangfahnak tel loih ralkap dan tiin khoh tukih hruaiawk cu an duh lo zet. Dinmun niambik ihsin a sangdeuh an si khalle an khawruahnak cu an ngaisansak ruangah an tha a tho, an phur ih, ralkah a ʔul can khalah ralʔa zetin America Ram hrangah theihtawp an suah.

Hruaitu Hlawhtling

Hruaitu pakhat cun a hruai mipawl ih aw-an a ngaihsak ding hi a thupi tuk. Ziang thei lote ih rak ruah mi khal in thil danglam zetzet an rak ti thei, khawruahnak sang le tha tla an rak nei thei. Culo khalah, aw-an ngaisan lo mipawl (ahleicein nauhakpawl) cu lehhnu tiangin tawng an duh nawn lo tata thei, *zohman in ka rel mi thupi ah an ret lo* ti thinlung an nei lan ta theu ti a si. Zohthimtlak hruaitu tampi in pehtlaihawknak ih an hman mi tidan tha zet pakhat cu mi dang khawruahnak, aw-an le an lungput, upat le thizah phahin, anmah ngaihsak hrimhrim a si. Nangmah a lo ngaihsaktu cu ngaihsak loin na um dah ve lo ding.

Na Thazang Thartersal Theu Aw

Raldonak ah siseh, hnatuan khawmnak pakhat khat ah siseh, cetzung le kampani, lole, pawlkawm pakhat khat ah dinhmun niamdeuhpawl cun an hotupawl in thupi zet ah in ruat ih, in ngaihsak ngaingai a si ti an theihawk ding khi a thupi tuk. An hruaitupawl an nel lo, an thih, an kaw k ding le nunsim ding lawnglawng hngak vekih an um ahcun a rei ah maw, rei loah maw, an hna tunkhawmnak cun a tuar tengteng ding ti a fiang. Cuti si loin an hotupawl hnen ihsin an dinhmun theihthiampiih duhsaknak an langter a thupi tuk.

Vawi khat cu *Managing Director* fel zet pakhat cu a hna tuan kum thum sung rori an kampani cun thanso lam hnakin tum lam a pan rero ti hmuhsuah a si. Hna tuantupawl cun hi thu an theih tikah an lau thluh rori, an thinlungten, “Kan hlawhman in tum ding sikhawh,” an ti ih, an thin a nuam lo nasa. *Director* cun ni khat cu an

Hruaitu Hlawhtling

zaten a kokhawm hai ih, a thil tawltreldanpawl fiankten a sim hai. A thusim netnak ah hiti'n thu a sut hai:

“Tuisun ih a ra suak mi, hna tuntu nan zate lakah zoih hlawhman a sangbik?” Mi pakhat a hung ding vukvi ih, “Keimah si pei cu, kei cu zarh khat sungah *pound* 8 ka ngah si” tiah a let ih, tilualo vekin a cangvai ciammam. A rualpi dangpawl khal an umdan kelin an um thei nawn lo, an pu in an hlawhman a run tsum thutthi ding an phang nasa. Culaiah *director* cun, “Khah, kanni lam ih si cun nan helhkam zet mi, nan hlawhman lo tsum kan tum hrimhrim lo, ti ka lo sim ngam,” a ti. A tawng a peh vivo ih:

Keimai' ruahnak men cun nan zaten zarh khat ah *pond* riat ngah cio dingin ka lo duhsak. Hizat ngah thei dingih nan tuan thei lo ahcun nanmah nan thu a si ko, kanmai mawh si nawn loin, nanmai mawh a si thlang ding.

Cui aw an theih veten hnatuantupawl thinlung cu a danglam vukvi, thazang thar an ngahsal; an aipuangin an za an beng durdo. Duhsaknak awkam thawi a sim mi cun an thazang a thartersal. Cu ni ih si thawkin cui kampani cu a tsum lam si loin, a ni niin a kaiso vivo ti a si.

—

Thinnawmnak le Lungawinak Dik

Hi thu ka ngan laiah kum reipi liam zo thu ka vun ruat suak. Cucu Galileo Galilei (1563-1642) ih tawngkam a si. Cucu “Minung cu thil pakhat, *paisa* lawng in an thinlung lak a theih lo e,” a rak ti mi a si. Hruaitupawl in anmai thiltitheinak le cahnak langter an duh theu vekin hruai mipawl khalin an rak duh ve lala, a tul khal

Hruaitu Hlawhtling

a ṭul hrimhrim. Hruaitu cun cuvekih an langter theinak can ṭha khal pek thiam a ṭul. Cucu hruaitu hlawhtling tahnak pakhat khal a si.

“Ka thuthu, ka fial vekih um ding a si, paisa ka pek cawp, ka cawm cawp” tivekin a namih nambet cu hruaitu ṭha si loin, a ṭlunih kan sim mi, *dictatorship* phun a si. A sullam cu hna ṭuantupawl khal in covo mawitawk an nei ve, ziangmawcin zalennak an nei ve, an duhnak langter an duh ve, hun ṭawng bet tla an duh ti theihpi ding a si. An hung ṭawng ziarzo ih, an diklonak rak bawh, a si lozawng vekih rak merhkawisak le an ṭawng mi ziangih siar lo tivek khin hna ṭuantupawl tha a nauter sinsin. A kum tel cutiuh an um sinsin ahcun zianghman an rel duh nawn lo ding, an thup lan ta mai ding. An ṭawng duh nawn lo lawng si loin, an thinlung ah thinnawmnak le lungawinak dik a um thei lo. Ṭih cing, hmaisawng cing le thinnuam lo cingin an um ding. A hrimhrim thuin thinnawmnak kan ti mi hi mai hrang lawnglawng hmuitin hnakin mi dang zawnruatih, bawm khi a si sawn. Mai hmakhua lawng a sial ih, a duh vekin a ngah lawngih thinnuampawl cu thinlung dik lo pu an si ti a lang mai ding.

Sumdawng milian zet pai phuanawknak hin hi thu hi a fiangter zet; hiti'n a ti:

Keimah cu milian maktara (*billionaire*) si ka rak tum ciamco. Sum le pai, thilri lawng si loin sui le ngun ka neih ahcun ka thin a nuam ding ti ruatin nasa zetin ka rak hawl ciamco. A mawitawk cu ka nei ngai, asinan, ka thin a nuam thei cuang lo. Ka hmuhawkdan ah cun ka neih lo lai hnakin ka neih hnuah ka thin a nuam losawn, malte ka neih lai hnakin tampi ka neih hnuah a nuam lo sinsin. Cui ka umdan cu thinsahal hiamhiam cingih hlawhtling ka si rori. Asinan, tulawng ah thinnawmnak cu ziangvek a si ti sullam ka theifiang thlang. Mi dang

Hruaitu Hlawhtling

zawnruahnak thawi nun tlukih thinnawmnak a rak um lo a si hi!

Ṭhatei kan ruah ahcun a thupibik cu pakhat le pakhat kutkaiawin, tumtah mi hmunkhatih kan fehtlang vialvo khi a rak nuam bik ko. Kan hlawhtlin khalle hlawmawk vialvo, kan hlawhsam khalle kan zate hlawhsam a si ih, zohman puhmawh hnuaihni ding a um lo. Hlawhtlinnak ah mi dang hminṭhatnak pe siang lo, hlawhsam vetei zo simaw puhmawh ringring tivek hi hruaitui' thinlung ih um ding a si hrimhrim lo.

A tlunih kan sim zo vekin hruaitu le a hruai mi karlakah theihthiamawknak, bangrantei zohawknak, thu rawnaw kerhko phahih ṭuantlang tluktu a um lo. Mithmai hmuhawk le nelawknak hi thazang pekawknak ṭhabik a rak si, ziangah tile, tlinlonak lam cekawk hlehle, pakhat tuaṭhat mi theihpi le cawimawi duh loin, an tisial pang mi lam lawng theih tum tivek boruak siavapawl a rehter lohli. Hawihhawmnak hi tipithuanthum parih lawng, a *oil* cem feh thei nawn lo, *oil* thunsal vekin a tha a cak. Mi pakhat hawihhawm zetih na kawm ahcun a fehnak ding lamzin ah cak zetih a feh mai ding.

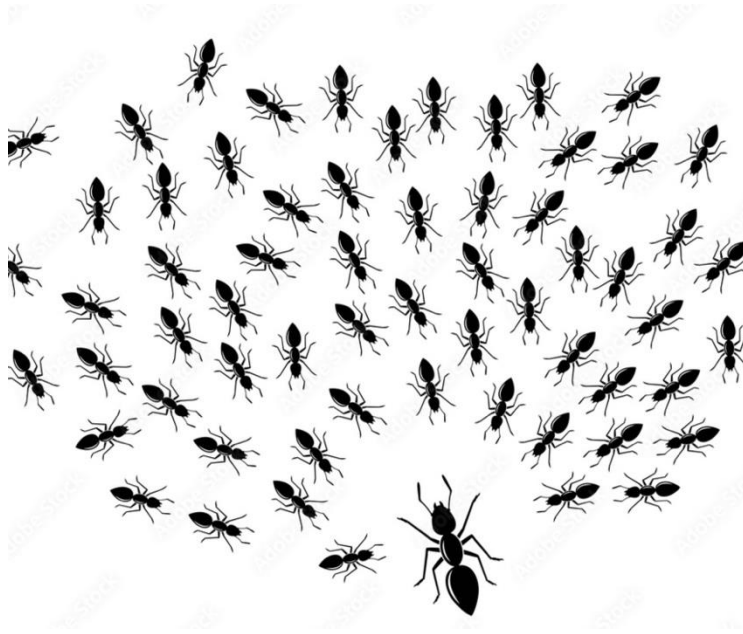
Hivek si loin, mai kaihhruai mipawl thawi mithmai hmuaw thei lo, hawihhawmnak tel lo awkam ngai nuam lo zetzet, mitmeng cang rere thawn tisialnak rori bawh paih hruaitu cun ziangtik hmanah ṭuantlangnak boruak ṭha a din thei lo ding. Amah hrimhrim, thinlung le khawruahnak lamih dinhmun niam (*second class*) a si ti a lang mai.

Hruaitu hlawhtling si theinak dingah cun hawihhawmnak thinlung a neihih, a khawruahnak le hmuhnak vang a kauh ahcun a hruai mipawl khal in an

Hruaitu Hlawhtling

ṭihzahin, an ngainat phah ding ti a fiang mai. Cuticun hlawhtlinnak ding karbak pal phahin hmailam an pantlang vivo ding.

Hihi sihte nun, hruaitu pakhat in a neih ding mi nunzia, mi dang thawi pehtlaihawknak ṭha le hruai mipawl hnenah thuhla ṭhatei simtheih a thupitzia kan hmuh mi a si.

%%%

Hruaitu Hlawhtling

Pathumnak

SINTIT NUN

(Ral̄thatnak)

Hruaitu pakhat cu:

1. A thutheihnak vang a kau ding ih, hmailam hrang *vision* ṭha a nei ding.
2. Pehtlaihawknak le thuhla theihternak lamah a cak ding ih, a hruai mipawl thawn theithiamaw zetin an tuantlang ding.
3. Sintit vekin a cakvakin, a ral a ṭha ding. Hminsinnak ih sintit an hman tambik cu a “ral̄thatnak” hi a si.

America President 35-nak, John F. Kennedy (1917-1963) ih cabu pakhat, *Ral̄thatnak: A Khat lamzawngih Hmuhnak (Profiles of Courage)* sungah “sullam a nei mi tumtahnak le hlawhtlinnak ngah dingih thil ṭul zet

Hruaitu Hlawhtling

pakhat cu ral̄thatnak hi a si,” a ti. Cui cabu sungah cun ral̄thatnak in thil tampi a tuah theidan fiang zetin a ngan.

Ral̄thatnak cun thih ngamnak tiang a thlen ih, ral̄thatnak lala cun kan tuah ding mi tuah ngamnak a thlen ve.

John F. Kennedy

Mai bulpak nunnak ih si thawkin hruaitu dinhmun ih kan din tik khal ah ral̄thatnak hi a hram kaitu, a hnuk a si. Thil pakhat khat tuah ngamnak, thil langfiang hrih lo hliakhlai le hawl ngamnak, thil thar pakhat khat tuah ngamnak le ral̄thatnak thinlung neih hi a thupi ngaingai. A um cia mi par lawngih thumawk ringring cu hmailam pan theilonak ding dawnkhamtu cak zet a si.

Ṭihnak le huphurh cianak thawi hna tuan cu hlawhtlin lam hnakin hlawhsamnak lamah mi a hruailut duh zet. Ziangah tile, ṭihnak ti mi cu mah lawng ih nunpi mi a si lo, mi hmuahhmuah deuhthaw ih an buaipi mi a si nan, zianghman tuah ngam loih ṭihnak thinlung nei cu a ṭha hrimhrim lo. Leitlun huapih cangan thiam pakhat, Napoleon Hill cun mi tampi thinlung sungah a hnuaiih ṭihphannak thinlung phun sarhi hi a suak cingcing tiin a ngan:

- Retheih zawnzaih
- Mi dangih mawhtluk le sawisel
- Damlo ding
- Duh lo le hnawn mi ka si pang ding
- Zalennak ka nei nawn lo pang ding
- Ka zalennak a hlo pang ding
- Ka tar/upa pang ding

Hruaitu Hlawhtling

Hipawl lakah pakhat khat in kan nun a luahkhat ahcun 1 harsatnak kan tawng thei, *thanatnak (liphiat-stoke)* ngah hman a awlte. America ih miphuahlaunak lam thusim thiam zet (*American motivational speaker*), Denis Waitley (1930-) in hiti'n a sim:

Ṭihphannak kan ti mi hi minung nun le tumtah mi siatsuah theitu, a cak zet mi huham a si. A khatlam ah cun ralṭhatnak cu kan hlawhtlin theinak dingih thazang cak zet a si lala thung. Curuangah, ṭihphannak cu mi siatsuah theitu, ral ṭihnungbik ti khalin ko sehla a soal lo ding. Ṭihphannak cun dawnkhamtu, thinphangtertu, zianghman tuah ngam lo dingih khawruahnak hnaihnaawktu le kan tumtah mi thlengngah lo dingih siatsuahtu a si.

Ṭihphannak kan ti mi hi phun hnihin kan ṭhen thei lala. Phun khatnak cu, nunnak hrangih ṭihphannak kan ti thei. Hi ṭihphannak cu ṭihnung a phunphun le siatnak lakin a lo runsuak ding. Thuthimnakah, tisa ka burhaw pang ding, nat ṭihnung ka kaipang ding, mawṭaw tam zet fehnak lamzin ka feh laiah mawṭaw in i pah pang ding ti ṭihphannakpawl an si.

Hi ṭihphannak hi kan nunnak ah a tel loih um thei lo ṭihnak, pawmtlang thei ding mi ṭihnak, lole, nunsuahnak ding hrangih ṭihnak kan ti thei. Ziang a si khalle, kan inn le lo, le kan nunnak a siatsuah pang ding ti phan ruangih ṭihnak a si.

Phun hnihnak cu “thinlung sung ihsi ṭih hrimhrim” kan ti thei. Cui ṭihnak cu thinlung sungah a phumaw ih, ṭih ding um lopi khal ih ṭihnak a si ih, hmuh hlan le thlen hlan ihsi ṭih cianak a si. Curuangah, mi hrekkhat cun *theihfiang hnai lo mi ṭihnak (fear of the unknown)* an ti pah. Vanpi cim ding a ṭihntu sabek, leilungpi a cim thluh ding ti phangin zan khat ah vawi thum lai a tho

Hruaitu Hlawhtling

leuhleuhtu zawngte vekin ùh ding ngaingai um cuang si loih, ziangsimaw ùh ciamco mi tampi an um. Hivek ùhñak neitupawl hi an nun a hlim thei lo, an hlawhtling thei lo ih, ùhñak hlin an khat; cucun ùhatnak hnakin siatnak lamah an nun a hruai ùheu.

Australia Ram Sydney Khua ih ka tawnteh mi lo hlawm sehla. Ziangtlukin ha ùhñak ruangih ka rualpi pahnih in harsatnak an tawn ti thu a si. Kan pathum in Sydney University ah tlawng kan kaitlang. Ni khat cu thuthangca pakhat ah leitlun huapih hmin lang ban *Vienna Boy's Choir* in Sydney Town Hall ah program an hmang ding ti thu kan siarngah. Kan pathum in pelh lotei telngah tumin kan tlin tawk tiket man awldeuh kan lei.

A tikcu a rung kim ngaingai tikah kannih cu man awldeuh tiket kan lei ruangah dunglam phar kawm lamah kan to ko ding ti kan zum. A rak si lamlam lo, kan tisual aw. Choir saktupawl hlasaknak dunglam, dawnsang parih to ding kan rak si ziar. Mipi lam hawiih to ding kan si ruangah *Vienna Boy's Choir* ih tel ve vekin mipi in in rak ruat ding ti kan phang nasa.

Nahzi pakhat le a khuai sung cu kan thinlung cu nasa zetin an sualaw, kan um a nuam lo; kan pathumin kan ke ka sirhaw rero. Cuti kan ningzah phenih kan cang rero tikah mipi in kanmah lawnglawng in zohin kan theiaw lala. Kan hmai khal kan thupaw zawk rero, lei kaw sung luhnak um sehla kan lut mai ding ti tiangin ka ruat. Mipi ziangmawzat cu aipuang le lungawiih au pahin an za an beng durdo laiah kannih pathum cu zohmanih theih loin kan thlan a rak suak dutdo, nahzi pakhat le a khuai cu rei kan ti tuk lawmmam. Zohman

Hruaitu Hlawhtling

ih ziang ti loin “ṭihnak” in kan nun in zel a si bik. Ziangtlukin so ṭihnak in kan nun a siatsuah!

Ramsa hmuan (*zoo*) sungih pawpi cu hmakhatte ah a huk dumdo. Cu mi an theih tikah cutawh feh dingpawl cu feh ngam nawn loin dungah an sipsal. Pawpi cu thir ih kulh mi a umnak sung ih si huk a si ti khal an ruat nawn lo. An kulhnak a lan ding ih, in nuai ciamco kei, in deh ding ti an ruat. An lakah lungnat nei an um sabbai ahcun an buai phah zet ding.

Vanzam tla ih tel hrekkhat cu zianghman an tuahmawhaw lo nan, lungnat nei hrekkhat cu anmahte an rak thi mai an ti. Hivek hi ṭihnak ruangih thi an si. Hivekin mi hrekkhat cu anmai inn hman kang tel ri ai loin, lamzin tluan ih inn kang an hmuh mi ruangih buai mai an um theu. “Ṭihnak cun tu rori ah harsatnak a lo pe lo khal a si thei, asinan, ṭihnak thinlung cun harsatnak a lo pe sawn a si.”

Ṭihnak ding thil pakhat khat ra thleng thutthi hnaki h ṭihnung sawn cu *ṭihnak thinlung neih* hi a si. Minung hi thil a thlen hlan ih si rak ṭih cia hmang kan si. Leitlun mipawl thihnak thlentu nathrik ka kai rori a si ti thinlung a neih ruangih thi sibawi pakhat thuhla khal rel a si theu. Mi hrekkhat cun leilungpi a siat theh ding tiih rak ṭih tawh an um. Cuvekin UFO simaw, ET in simaw, in ra do ding rak ti tawh khal bo lo. A ngaingai ah cun hivekpawl hi mai suanguahnak, lole, mahte ṭih tarhawknak men an si; thinlung lam natnak phun khat a si ti khalin kan sim thei. Curuangah, ṭihnak le thinphannak thinlung hi minungpawl hrangih ral ṭihnungbik a si. Ṭihnak le thinphannak hin kan hlawhtlinnak ding le covo ding khal in siatsuahsak. Kan

Hruaitu Hlawhtling

thinlung ihsin kan taksa rori khal in an tuar phah, san a tawiter, atnak a thlen thei ih, ha tiangin a na thei ti a si. T̄ihnak cun zumnak a derthawmter tinak a si. Hi t̄ihnak le huphurhnak ruangah mi malte lawng in hlawhtlinnak an ngah ih, mi tampi in an hlawhsam phah thung. T̄ihnak hin thil t̄ha lo a suaipi tiih sim rero khal ah an lung duh cuang lo. Asinan, taksa natnak damter a theih vekin hi t̄ihnak, thinlung nat khal hi damter a theih ve.

Ralpi Vawi Hnihnak (WW-II) laiah khan lawng ralkappawl cu an lawng a let simaw, tidai parah thil pakhat khat an tawn pang tikah buai lo dingin tileuh an zirh. Taksa cak le hngetkhoh t̄hel̄t̄hel, piancuan mawi zetzet, cui ralkappawl cu an tileuh zirnak ding ticawm an hmuh veten an mithmai a se lohli mai, an huphurhin an t̄ih tuk lawmmam. A hrek cu an rak khur derdo man zo, a hrek cu tlansuahnak ding a um ke maw an ti.

Culaiah an sazapawl cun rinloparal ah an dung lam ihsin ti sungah an tulthluk thluh, a au ruairo tla an um. Asinan, an tileuh zirnak ding ticawm cu a thuknak bikah pi 8 lawng a rak si. Ti sung ihsi khal in sazapawl in an rak kil t̄hep̄t̄hep̄ cia. Harsatnak an tawn vetei va cuhtu ding an rak um t̄hep̄t̄hep̄. Tidai sungih an ke an hun thlak taktak cun tidai cu puante a rak si ih, zianghman t̄ih ding a um lo ti an theih tikah tidai leuh zir cu nuam an ti nasa; a thiam khal an thiam mai. Tidai cu t̄ih ding a rak si ual lo ti thinlung an neih veten tileuh an thiam a si mai. Dawr tumpi pakhat ih cazipa cun dawr neitu in in dawr ding ti rori a phang ih, it lo le rawiei thei loin a um; a hnaṭuan a nuam thei nawn lo, zan khal ah ihhmuhthawin a itthat thei nawn lo. A mithmai a dur ih, hlim hmel a pu thei nawn lo. Culaiah professor Joseph Stiglitz a ra ih, hiti'n thazang a pe:

Hruaitu Hlawhtling

Na thil zuar mipawl thaten ceksal hnik aw. Na zuarkhawng thei lo mi maw tamdeuh, na zuarkhawng thei mi? Na zuardan tete thleng tul na theih le thleng mai awla, a lo dawrtupawl ih hahio dingin tuah awla, harsatnak na neih le na tlunih a um mi cazi (*manager*) hnenah sut cingcing aw.

An kawmawk hnu zarh hnih ah cu pate cu mithmai pante thawn a ra langsal.

Sazapa, ziangkim a felin, a tluang theh zo. Ziangti'n ka thilri ka khawng tam thei ding tiin zingtinte, thil zuardan thu relkhawmnak ah ka feh ringring. Cutawk ihsin ka theih duh mi le tul mi in sim cingcing. Kan dung kar sung tla kha cu keimai kaih mi ah cun zuarkhawng tambik cazin ah in ret sokhaw. Dawr neitu pakhat tla cun an dawr ih tuan dingin in sawm hngehge. Asinan, kei cu tui ka tuannak ah rinsantlak zetih tuan peh ka tum ko.

Mi tampi hi harsatnak kan tawn tinten tihnak khur sungah kan tla ih, ziangmawcan ah cun kan suak lohli thei nawn lo. Ziangvek dinhmun na thlen khal ah *ruahsannak* nei ringring aw. Ruahsannak hi a nungin, thil a tithei ngaingai, a cangvaih hnuhnu cun hlawhtlinnak a thlen theu. Thinlung lam sibawi pakhat in hiti'n a rak sim dah: “Minungpawl hin an nunnakah siatnak thlen theitu an khawruahnak dik lo, tihnak le huphurh cianakpawl hi thanglian vivo lo dingih an siatsuah lohli a thupi tuk. Cuvekih an um thei ahcun kannih (*thinlung lam sibawipawl hin*) kan buaipri ro an tul nawn lo ding,” tiin. Tihnak thinlung thawi pehparin hi cabu ngantu khal hin tawnteh mi a nei hnuaihni ve ih, mallai hun lo hlawm ve sehla. Kum 1972 ah khan Australia Prime Minister William McMahon (1908-1988) cu Singapore ah rualpithat tlawnin a ra tlawng. Singapore cozah hruaitu tam nawn in airport in an va hmuak. Rampi pahnih karlahkih lungkimnak cakhen

Hruaitu Hlawhtling

ngan ding thu ah hi cangantu (Ng Kwee Choo) in khuallian cu Singapore hruaitupawl hnenah hmeltheihternak a tuah. Prime Minister le a thluntupawl ih thuhla cipciar theih thluh ding cu thil awl lo zet a rak si. Cutiuh hmeltheihternak a tuah hnu cun nuamteten an fekhawm. Culaiah, an dunglam kar hnih thum hrawng a hlatnak ihsin Singapore Prime Minister Lee Kuan Yew khal in a dawi rero ve.

Cuihnu tawkfangah Isarel le Italy *ambassador*-pawl hmeltheihternak can a thleng lala. Cutikah cangantu cu a rak buai thup nasa zo. A san cu Isarel *ambassador* cu Italy *ambassador* tiin a sim sual pang a rak si. Isarel *ambassador* khal a rak fim nasa ih, a tisual pang ti a theih veten amah le amah a rak hmeltheihtawter lohli. Mr McMahan khal thinlung vangkau zetin, hni siamsoten “Mi hmuahhmuah in thil kan tisual theu ko si!” tiah a rak hnem.

Ziang a si khalle hi ka tisual mi hi Singapore PM Lee in a rak hmingsin khiaukhi ding sikhaw ti rori ka ruat. Mikhualpawl an tlun veten Mr. Lee hin a PM Zung rori ah i ko ding ih, i salhsuah tengteng ding ti ka ruat; ka hnatuan tiangin i hlawn ding ti tiangin ka ruat vivo ih, ka thin a nuam thei lo. Asinan, Mr. Lee cun vawi khatte hman i ko lo lawlaw, tuihlan ih kan tuantlang vekin kan tuantlang huahho rero men. Vawi khat cu keimah sawn in khai tumih ka thilti sual kha tiin ka hun rel detdo ih, Mr. Lee cun, “Ha ha, mi hmuahhmuah dan a si kha,” i ti ih, a rel khal a rel bet nawn cuang lo. “Thil fehliam zo cu a liam zo si si” a ti men a si ding ti’n ka ruat.

Huham a nei mi hruaitu, lole, hruaitu tha pakhat si ding cun thinlung vangkau thawn tihnak le thinphan thupnak

Hruaitu Hlawhtling

neh ding hi a thupi tuk lawlaw. Anna Eleanor Roosevelt (Franklin D. Roosevelt ih nupi) khan mah le mah ringgamawknak thawn ñhnak nei loin, ralþha zetih um cun ziangvekih ðhatnak a thlen ti hiti'n a ngan:

Ziangvek dinhmun na thlen hmanah ñih le phannak thinlung a ra um tikah rak donehin, ngam zet le ralþha zetih neh a si veten zumnak hnget a rung lut ding. Phun dangin kan sim asile, ñhnak thinlung nehsuak theidan ding cu thlahthlam loih do vivo ding a si bik.

Mifim dang pakhat ih sim mi khal hi cinken a tlak zet. “Ñhnak le huphurhnak in sangka a run king ih, sangka kiangin mi a rak hngak, cutikah ngam zetin ralþhatnak thinlung thawn sangka lengah cun zohman an rak um nawn lo ding,” tiin. Ñhnak ih a ralsan cu ralþhatnak a si. Hihi kan zum lo ih, kan ñih a hrut ringring thotho ahcun hruaitu cakvak le hlawhtling kan si thei dah lo ding ti a fiang. Kanmai' nun hrimhrim khal ah ðhansonak lam kan pan thei hrimhrim lo ding.

Ralþhatnak a um lo ahcun hlawhtlinak a um thei lo ding, culawng hman a si lo, tlaksiat lam an pan sawn ding. Cumkheng feh kerhko na hmu dah maw? Cumkheng cu a tlunih khuhtu, a kawm sung ihsin a lu a suah ih, nuamtetei feh cetco a si. Cuvekin hruaitu hlawhtling cun a lu thup loin a suah ding, a mit khumsuk loin a meng kau ding ih, a ring dak pahin a feh ding. Thudik a theih le a hmuh mi cu ralþha zetin a dinpi ding a si. Ñhnak thinlung hi nehin, ralþha zetih cangvaih hi a rak nuam bik, hlawhtlinnak bulhram khal a rak si.

Shelly Hud khal in hiti'n a rak sim: “Zianghman ñhnak le thinphannak um lo dingih na beisei ahcun na hlawhtling dah lo ding. Ñihphannak a um khal ah ralþhatnak thawi kekar ding a si. A tuah tuah hlan ihsi

Hruaitu Hlawhtling

ka hlawhsam pang ding rak ti cia ringringtui' hrangah cun hlawhtlinnak cu a hla zet ding."

Pepsi Cola kampani ih an president hlun pakhat, Donald Kendall ih sim mi awkam pakhatte khal hi hmingsin a tlak nasa: "Nun lamtluan ah thil sual pakhat hman ka tuah lo titu simaw, ka tisual pang ding ti ringringtu simaw cu, lehnnu khalah hlawhtling ding tlakin zianghman a tuah thei ngaingai ding ka zum lo," tiin.

Zuam t̄ɛŋɔnak ti mi cu hlawhtlinnak dingih a bulhram a si ih, nun lamtluan ah zuam t̄ɛŋɔnak a tel lo ahcun mannei thil pakhat hman kan tuah thei lo ding. Zuam t̄ɛŋɔnak neilotu cu hruaitu t̄uan ngam lo thawn an bangaw. Kan duh khalle, duh lo khalle, t̄ihphannak le huphurhnak cu kumkhuain an um ringring ding. Cui t̄ihphannak cu a hram ihsi hlawnhlo theih a si ding ti khal in ruat hlah. Kan dam sung, catbang loin in thlun ringring ding. Curuangah, ziangtinha hivek hi kan malter ding, lole, ziangti'n kan neh ding ti lawng ruah a t̄ul.

Cangan thiam Mark Twin in hiti'n a sim dah: "Ralthatnak kan ti mi cu t̄ihphannak in kan nun in cimneh ih, duhtawkih in tuah theilonak dingih kaihrem hi a si, hlo vuarvi ko tuah lam a si lo," tiin. A dik, a dik tuk. Mi tampi in thaizing ah ziang a thleng ding ti thei loin kan rak t̄ih cia t̄heu. Thil thar pakhat khat kan tuah ding tikah kan huphurh, kan t̄ih ih, kan thin a nuam lo cia. Ziang a si khalle, hruaitu pakhat kan si hnuhnu cun hi t̄ihnak le thinphan cianakpawl hi neh thei dingih t̄an kan lak khawl a t̄ul hrimhrim. Culo a sile, ziangtiklai khal ah t̄ihhrut kan si ringring pang ding.

Hruaitu Hlawhtling

Cuvekih ralṭhatnak nei lo, ṭihhrut ringringpawl sidan William Shakespeare (1564-1616) cun, “Julius Ceasar” lemcan sungah hiti’n a ngan: “Miṭihhrutpawl hi a ngaingai ah cun an thih hlanah vawi sawm-sa-hra an rak thi zo. Asinan, miralṭhapawl cu vawi khatte ti lo cu thihnak ih sullam an thei lo,” tiin. Hruaitu hlawhtling si ding cun sintit vekih ralṭha, mai’ tuah ding cu ngam zetih tuah duhnak lungput a neih a ṭul. Sullam a nei mi nun nei dingin ralṭhatnak tel loih nun cu thil cang thei a si hrimhirm lo.

Ralṭhatnak an simfiangdan khal hi lung a lut zet, mi pahnih simfiangdan kan tarlang ding. Emilia Hurts cun “Ralṭhatnak kan ti mi cu kan nunnak ah remdaihnak kan ngah theinak dingih a tel loih um thei lo mi a si,” a ti. A dang pakhat cu South Africa President Nelson Mandela (1918-2013) ih sim mi a si, hiti’n a sim:

Hmuh theih lo mi hriamhma hi sibawi ih damter thei mi, hmuh theih mi hriamhma hnakin a nasawn. Theihcawk lo tiangih tamin ṭihphang zetin ka um ṭheu. Hmansehla, ka ṭihnak cu ralṭhatnak phen ah ka thup a si. Miralṭha cu ṭih mi nei lo ti si loin, ṭihnak nehtusawn hi a si. Zalennak sualsuak ding hin a lai laklawh ih cawlhsan a theih lo. Kanmah le misapawl cun kan fehnak lamzin tuan ah thihnak hamkha zetzet hi tu le tu kan pahtlang.

Tu ah cun S. Africa Ram cu ram nuam le duhnungza ram ah a cang zo. Mandela le a dungthlunpawl ih ralṭhat man an nawmpi a si bik. Ralṭhatnak ti mi cu hlawhsamnak le hmuhsuam nautatnak khal ṭih loih pahtlang rumro ngam tinak a si mai lo sawm!! Si e, raltṭhatnak ti mi ah hin ralṭhatnak le zuam ṭenṭonak a tel. Cutawk ah cun mi thah ngam ding lawng si loin, thih ngamnak khal a tel. Ralṭhatnak ah cun zuam ṭenṭonak a tel vekin tuartheinak/tuarfainak khal a tel kan ti le a sual lo ding.

Hruaitu Hlawhtling

Nehnak le sunnak kan ti mi khal hi ÷ihnak le ral÷hatnak, an zuamawknak ti khalin kan sim thei. A hlawhtling mi hruatui' hrangah cun sunnak kan ti mi hi a tawthawhnak fang a si ih, hlawhsamnak ihsin zuamnak thawn thazang thar laknak tluk a si. Hruaitu ÷ha cun sunnak le zatlaknak thu an ruat dah lo. Miral÷ha cun thihnak ding thu khal an ruat dah fawn lo. Cuvekpawl cu an hrangah thazang laknak, lole, turhhnawhtu (*challenge*) lawng a si.

Hi zawnah thihnak ÷um nga lai rori pahtlangin Marathon tlanzuamawknak ih miral÷ha Derek Li Tan ih zuam ÷et÷odan rellang sehla a rem zet ding. Hi thuhla hi Richard Neol in *Marathon man of the East* ti thupi hmangin a rak ngan mi a si. Letan cu Vietnam Ram ih Jet vanzam mawngtu pakhat a si ih, Vietnam ral reh pekte, 1975 kum cem lamah thuneitupawl ih an kaih mi a si. Kum 5 sung thawng an thlak.

Kum 27 a kim ah tlawngta lakih a rualpi pakhat cu a mit hmuh rori ah an kapthat. Cu mi a hmuh tikah ziangtin ha ka tlansuah thei ding tiin khua a ruat. Thla reilote sungah a rualpi pakhat thawn thinghaunak hmun pakhat ah an tlansuak thei ngaingai. Zan khat cu lamzin ah ÷uanvo neitu pakhat in an *hmatpung÷in* a rak cek. A rualpa cun cuti an cek cu a ÷ih tuk lawmmam ruangah thawnginn ihsi tlansuak a si thu a phuangaw lohli. Cutikah, an kaisal lala. Thawnginn ihsi tlansuak a sinak (*case*) ruangah kum reipi thawngtla dingin dan an tat sinsin. Vietnam ÷awng cun “thingkuang inn” an ti mi pindan fate sungah an ret, cuvek pindan cu an ÷ih ngaingai. Cucu pi 8 sang, pi 4 kau, kil li nei a si ih, thla ruk sung rori cutawk ah an ret.

Hruaitu Hlawhtling

Cui pindan sung cu a sa lawlaw, sun ah cun degree, F100 tlukin a sa ih, zan ah thung cun a dai tuk lala. Daite le remtei ih le to hiahhi theih lo dingin phar tluanah thirte zum herher an khen vivo. Cuvek boruak lak khalah Li Tan cun, “Tufang ah cun kei cu zinghnam ka si, zinghnam si cingin sintit thinlung ka put a tul; harsatnak hi ka thazang laknak dingih ka her danglam a tul,” a ti.

Amah le amah kahpathir thinlung puin, thazang a la ti kan hmu. Cutiin cui pindan sungih tawkfang zet a um hnuah, *communist*-pawl in Li Tan cu lasuakin, hmun dang ah an ret. Kum khat a rei hnuah cuhnakh besia le harsawn, “52” ti mi thawnginn sungah an khum lala. Nasa zetin an hrem, an thawi ih, a beidawng ding rori ko tuah an tum. Asinan, anih cu dung a sip duh cuang lo. A netnakah amah phumnak ding thlan lai ding tiangin an hringhro. Diriam zetin an duhtawk ih an hrem hnuah thil rit zet an phurhter, zarh hnih sung rori cui thilritpi thawn an temtar.

Cutheh in ni sensa hnuaiyah lukhum nei loin, phanat khal hruh loin hna an tnanter lala. Cuvek hremnak a phunphun lak ihsi suak thei dingin a zuam. Cuticun 1980 July 12 ah Ho Chi Minh Khawpi ihsi peng 240 hla, Sai Kung Khua ih a thawngtlaknak “A-30” tiih kawh mi pindan ihsin a tlansuak thei lala. A umnak ekin sangkate thir cu a rawt tan ih, mi um lo laifang ah a tlansuak. Thirhling ih an kulhnakpawl khal kahpathir kaihci in a ceptan thehah cuti’n a tlansuak thei. Tuan Ha Khawpi tiang zanvar ke roriin a feh. Vanthat ah a rualpi pakhat in bus tonak ding paisa a rak pe ih, Ho Chi Minh Khawpi a thleng thei.

Hruaitu Hlawhtling

Kum 1981 ah cun amah thawi dinhmun bangaw, hrem le hmuhsuam tuar rerotupawl thawn an kawpaw. A rualpi dang hrekhat vekin anih khal in lawng hmangih tlanhlo a tum. Asinan, lawng hmangih tlanpawl cu South China Sea an thlen tikah an rak kap ciamco theu. Cuitlunah, thlisia a hran natsat tuk ruangah an lawng a pil ih, mi a thawngza telin an thih phah ti a theih lala tikah a tumtah mi cu a tulsal.

Cuihnu ah vanzam mawng vekih umawterin, vanzam ruin, vanzam thawi tlan dingin a tumtah lala. Cukhal cu a remcang cuang lo, vanzam thilri tampi lakluh an sian nawn lo ruangah Vietnam ihsi vanzam fehsuak cu malte lawng an si. Cuticun Li Tan cu Cambodia ramri tiang bus in a feh ih, khatlam ram, Kampuchea ah sumdawngpawl fehnak hramlak zin zawhin ke roriin a va feh. Kampuchea ah cun thla 5 sung rori zianghman tuah mi nei loin, a relh. Hi tikcu hrawng hi Vietnam ah doawknak nasa zet a um laifang a si. Harsatnak le ceknak a phunphun pahtlangin Cambodia Khawpi, Phnom Penh a thleng. Thailand ramri kiang tlanglengcawlhnak hmun ah tlangleng a to zikzawngte ah Kampuchea ralkap in rinhlelnak in an kai lala.

Palik zung a um laiah sangkate bauhin a tlansuak lala. Ralkap in an daw vivo, meithal in an kap phahphah, cuticun dawng 100 tluk a tlan man ih, an kaisal lala. Cutikah, Vietnam Ram sungih thawnginn harsa bik “7708” ah an khum lala. A rei hlanah Vietnam Ram ah an kuat tlungsal ding ti thawmvang a thei. Li Tan cun a tha a thlah cuang lo, an retnak sangkate ih an tun mi thirtluan paruk cu nahzai pathum sungah a tan thei thluh. Khawvang zawng, thawnginn kiltupawl ihthah laifangah a tlansuak thei. Hi tum cu a tumtah vekin a

Hruaitu Hlawhtling

tlansuak thei ngaingai. Thla li sung rori Kampuchea Ram, nitlaknak lam, Mekong Tiva tluan ah a tawivak rero; nga kaitupawl khua ah a khawsa ih, nga tla a kai rero ve.

Cutawk ihsin Thailand Ram sungih lut dingin hramlak zin in thirleng in a feh. Ramri a thlen zikzawngah Kanpuchea ramri kiltu ralkappawl in kaih tumin an rak bawh. An thawm a theih veten a thirleng cu hlawn tain, tupi sungah cun a tlanlut vivo. Ralkappawl cun an kap rero nan, an kapfuh thei lo. Hram rulpi sungah a relh ih, ralkappawl cun an hmu thei lo. Vanduai ngelcel ah sihte mikeu napawl in a umnak ah an keu ciamco ih, nahzi paruk sung rori a talbuai.

Ralkappawl an tlan zo ding ti ruatin a umnak ihsin a suak ih, sihtepawl thingthla thluh dingin a hnipuan a hlit thluh. Cu mi a buaiپی sung hman cu nahzi tawkfang zet a rak rei man. A tifelawk ngah veten a feh lala ih, tivapi, tivate a tan thul, tili a tan thul. A tawp, a tawpah cun Thailand Ram sungah a lut thei ngaingai. Thailand ramri-ih Thai ralkappawl cun Hanoi ih si raltlan rak kham dingin ramri run kantu hmuahhmuah an rak kai ih, thu an sut ciamco. Li Tan cu thla hra sung thawng an thlak lala. Embassy fehtlangin Singapore ih a sungkhat le rualpipawl hnenah thuhla a theihter hnuah amah cu vanzam mawngtu (*pilot*) a si thu an nemhnget.

Asinan, thawnginn ih si suah lawlaw dingih tawlrel a si laiah Kampuchea ramri-ih raltlanpawl umnak ah an retsal riangri. Tuihlan vek thocho in Li Tan cu a bei a dawng cuang lo, suah theinak ding lamzin a mitmei ringring thocho. Thawnginn a um sungah Mirang ca a zir tluanah ram khur le ram (*geography*) lam khal cipciar

Hruaitu Hlawhtling

zetin a hliakhlai. Thailand ihsin Malaysia, Malaysia ihsin Singapore tiin ram pathum fehnak ding le peng 1,400 rori feh dingin a thinlungten a tim a tuah.

Kum 1983 February 1 ah Li Tan cu an khumnak inn an kulhnak thirkual sahpi cu thih le nun hlih loin a cangtheitawk in a tan ih, a suak thei ta ri ai. Zanvar a feh, a tlan thul, peng 15 lenglo a feh hnuah cun Thailand ramri-ih ramri kiltupawl umnak hmun a va thleng. Ralkappawl cun, “Ding aw,” tiin an rak auh. Asinan, Li Tan cu a ding duh cuang lo, ralkappawl cu an thin a heng ih, an kap ciamco. Hrambur sahpi sungah a relh lala ruangah an hmu thei lo ih, a umnak dingih an zumnak hmun cu an urkang lawlaw.

Kum 15 sung harsatnak a tawn khali h tap dah lo Li Tan cu hi tum ah cun a mitthli a tla ngaingai. Bawm theitu pathian hnenah thla a cam. “Maw, pathian, nangmai ruangah tuini tiang himdamten ka um. Tuihnu ih ka nun vivo a rem nawn lole hi meisa kangah hin thi ko ning. Ralpawl kut sungah cun i thlenter hram hlah pathian,” tiin. Vanthat rori a si ke cu, an meisa duah mi cu Li Tan kiang a thlen hlanah a mit thluh cuteh! Ralkappawl khal in Li Tan cu meisa lakah a thi zo ko ding tiin an tlunsan thluh. A thaisun ah Li Tan cu raltlan hmun ih a um lai ih ra leng dahtu, nunau pakhat tei inn ah a va thleng ngelcel. Cu nu cu a rak tha ngaingai, Bangkok tiang Li Tan cu a va thlah. Bangkok ihsi a feh vivonak ding bus to man khal a pe bet lai. Bus thlen theinak cin a thlen hnu cun ramri ah buainak a um pang ding tiin ke in a feh. Tlangleng zin zawhin zanvarten a feh vivo ih, zan simpil hnu ah Malaysia Ram a thleng. Bus a hmuh hmaisabik toin Kuala Lumpur panin thindaiten a feh. Cuisin Malaysia le Singapore rampi ih feh a tum vivo.

Hruaitu Hlawhtling

Zan nahzi pariat ah a tumtah mi hmun a va thleng. Cuisin tipithuanthum kaptluan zawhin peng hnih tluk ke in a feh.

Thli a hran vurvonak tipi kap ah cun a hnipuanpawl a hlit ih, a *bag* pai mi ah a san thluh. A tim a tuahngah in ti sungah cun a vung lut murmo. Singapore lam ihsi eng a hmuh mi cu hmuitin in tidai a leuh. Nahzi pahnih sung hrawng ti a leuh. A ban le a kutke a kham ding ih, a cau pang ding ti phan a um zet laiah a linglet in Li Tan cun thathar a la ih, a cak deuhdeuh. A rei hlanah tipikap vunnel parah a va ding thutthi.

Cutawk kiangih cawlhhmun pakhat ah reilote a va itthat duak ih, cuihnuah *embassy* ah a va lut. “Keimah cu Vietnam mi ka si. Malaysia ihsin zanvar tidai leuhin ka ra thleng a si hi!” a ti. Cutawkih rak umpawl cun, “Hitluk nikhaw nuam lo, thlisia hrang rero lakah na ra thei ngaingai maw, zum a va um lo ve!” an rak ti. Li Tan hrangah cun peng 2,000 lenglo, lei lam le tidai lam a thleithlakin Rampi 5 rori a fehtlang kha a si ko lo maw!

Li Tan cu tu ah cun America Ram New Orleans State ah a khawsa ih, amai’ tawnteh mi thuhla tampi a ngan; cuitlunah university kai ding khal in tumtahnak a nei lai. “Kan ram in zalennak a ngah ding cu ka hmuitin bik mi a si ih, cu mi hrangah ka man cia a si. Zinghnam ka si nan, sintit thinlung ka nei hrimhrim ding a si,” tiah Li Tan cun a ti.

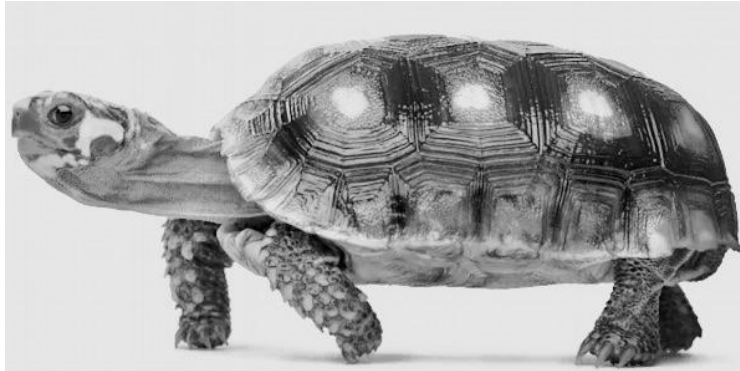
Hruaitu pakhat sinakin tumtah mi thleng thei ding roriin ralthatnak hi neih tengteng ding a si. Li Tan ih nun lamtluan hi atthlakza a si lo vekin, tihnak nei lo, ral thatnak thawi ke a kardan hi zohthim a tlak lawlaw.

Hruaitu Hlawhtling

Palitnak

CUMKHENG NUN

(Zuamṭeṇṭonak)

- Tu ah cun khawruahnak vangkaupi thawn tumtah mi pakhat na nei zo.
- Cui na tumtah mi cu na hruai mipawl hnenah felfaiten na simthei zo.
- Cui na tumtah mi cu a tak rori-ih hlawhtling thei dingin ralṭha zetih fehpi na tum thlang.

Asinan, za ah za (100%) ka hlawhtling tengteng ding tiin na kam ngam maw? Hlawhtlin lamlam, na zum ban lopi'n na zatlak phah khal a si men thei sokhaw.

Ziangruangah maw? A san cu, hruaitu ṭha sinak mizia a palitnak, *Cumkheng Nun* na neih hrih lo ruangah a si. Cumkheng nun ti mi cu ziang bik saw a si? Thil dang a si lo, “zuamṭeṇṭonak” (*Kawl- zuai*) a si bik. “Cumkheng” le “zuamṭeṇṭo” hi an sihcihaw zet. Zuam

Hruaitu Hlawhtling

ṭeṭonak nei lo, beidawng awl tuk le zuamṭeṭo pailhlopawl cun hlawhtlinnak an hmu dah lo ding. A tlunih kan sim mi, Li Tan tla kha sintit thinlung a neih tlunah cumkheng thinlung khal a nei ti kan hmu. Cumkheng le sabek thuanthu cu nauhakte khal in an thei thluh ko. Tuini tiangin simrel ringring a si lai. Hi thuanthu vek asile, tulai san ah daithlang zetih um huahho men, mizetam, duhduh ei mai sabek vek an tam tuk; tluangtlamtei nungin, khawruahnak sangpi neiih, taimak suah ṭeṭo minung an mal tuk.

Zoh hman aw! Zuam ṭeṭo le taimak suah ṭul loin, ziangkim awlsamtei ngah hluahhlo mai theih san ah kan um a si hi. Kutzung pakhat ih vun tawh vetei ra suak mai, ṭawng vete deuhthaw in, cawp le cilhah ngah theih mai kum zabi 21-nak kan thleng a si lo maw?

Thil phunkim umnak dawrpi (*Supper Market*) ah va feh sehla,
In theih lohli mai ding *instant coffee*,
Instant noodle (khuahsuai),
Instant tea (lakphak),
Instant kung tiangin a um cuteh!

Culole, mah rori dawr feh khal ṭul nawn lo, a feh khal pah nawn lo, mai hmun rori-ih cah theih (*online*) san a si thlang. Mai inn rori ah tohmun ih rak lak hiahho men a si mai. Tikcu heu le motor to man khal ṭul nawn loin awlsamten kan lei thei zo. Ram sung lawng hman a si lo, ram leng ta khal cah a theih thocho. Singapore-mi (cangantu) ka si ruangah Singapore lenzia le thilri tamzia ka zoh rero tikah nun ti mi cu *rose* pangpar phah mi ihphah le lamzin parih feh rero vekin kan minopawl in an ruat ding sikhawh tiin thu ka ruat ṭheu. Thungaitai

Hruaitu Hlawhtling

ti ah cun cuvek ding a si lo nan! Nun ti mi cu nawmna
ih an to mi tlangleng fate vekin kaiso thul, tumsuk thul
in zamrang zetih a feh vutvo vek ding khi a si. A kaiso
lam hnakin a tumsuk lam a tamsawn khal a si men thei.
Cuvekin nun ti mi cu harsatnak a phunphun, buainak le
thinbangnak a phunphun, lole, dawnkhamtu dangdang
pahtlang vivo ding khi a si. Cupawl pahtlang ding cun
fimthiamnak le tawnteh mi tampi neiin, nun ih tumtah
mi theihfiang ding khi a thupi tuk.

A tha e, hruaitu hlawhtling, lole, mi hlawhtlingpawl cun
cupawl hmuahhmuah an pahtlang tikah “zuam tentonak
le tuarfainak” an nei ti cu kan sim duh mi a si. Hi
nunziapawl an neih lo ahcun ziangtizawng hmanin
tlunsang ah an kai thei dah lo ding. Hlawhtlinnak khal
an ngah dah fawn lo ding. Tumtah mi le thutluknak
felfai nei si lo cun hlawhtlin ti khal a um thei lo ding,
theih lo sungte ah sunnak le tumsuknak lam an pan rero
tinak a sisawn. Hi thu thawn pehparin mifim le mithiam
hrekhat ih tawngkam kan zoh hnik ke.

Kan cahlonak bik pakhat cu kan tha kan thlah ih, dung kan sip
theu hi a si. Hlawhtlin tengtengnak lamzin thabik cu ziangtiklai
khalih tha thlah lo, zuam tento hi a si, vawi khat kan hlawhsam
le zuamsal theu ding a si.

Thomas Edison

Keimah le keimah ka theihfiangawk bik cu ‘kei hi hleice zetih
thiamnak nei le thluak tha ka si lo’ ti hi a si. Asinan, hliakhlai
duhnak thinlung, dungsip loin tumruhnak, theihnak le thiamnak
neihsun hmangih zuam tento, beidawngnak le hlawhsamnak a
um khalih tha thlah lotei lamzin thar hawl tento mi ka si.

Albert Einstein

Hruaitu Hlawhtling

Kei cu thil tha le sunglawi ka tuah tinten, ka thiamnak le theihnak dang hmuahhmuah hnakin thinsauten, taimaknak le titeṅto duhnak hi ka hmang ṅangkai bik.

Isaac Newton

Kan theih cio zo vekin sabek le cumkheng thuanthu cu kan nun lamtluan hrangih zohṅhimtlak zirhtu tha rori a si. An zuamawknak cu an suaṅpi thiamnak le theihnak an neih tam le mal parih ṅumaw a si lo vekin thluak that le that lo lam thu khal a si lo. Zuamawknak ih a laimu bik cu beidawng loin, tumtah mi thleng dingih zuam ṅeṅto khi a si.

Nun lamtluan ah tu-le-tu beidawngnak, hrial theih lole pahtlang theih lo, harsatnak a phunphun tawn ding an um ringring. Kumkhua ih sun le zatlak a theih lo vekin hlawhtlin ringring khal a theih cuang lo, hlawhtlinnak le sunnak hi an fehtlang ringring a bang. Asinan, hi thil pakhatte hi cu hngilh hram hlah. “Na hlawhsam laiah zuam ṅeṅtonak thinlung thawn hmailam na nawr tho tho ahcun na hlawhtling tengteng ding,” ti hi!

Lemcan ngan thiam hminthang George Bernard Shaw (1856-1950) ih nun lamtluan hi zoh sehla, a sunnak le a zatlaknak zozaipawl cu thinnaupawl hrangah zir ding tlak hlir an si. Hiti’n amah rori in a sim:

Tumtah neih hna ka ṅuan tikah vawi hra ah vawi kua cu ka hlawhsam lellel. Asinan, kei cu dungsip le sun lanta duh mi ka si lo. Curuangah vawi hra ka tuah betsal ṅheu.

George Bernard Shaw

Miropi George Bernard Shaw cu hlawsamnak lukhuh khum a duh lo, heh-le-heh tiih zuam ṅeṅto tho tho dingih a thinlung bawtcatih, ni khat hnu ni khat, thla khat hnu thla khat, calai lamah a hmin a thang sinsin. Calai

Hruaitu Hlawhtling

khawvel ah cun George Bernard Shaw thei lo an um lo ding ti tluk a si thlang.

Buainak, harsatnak le dawnkhawmtu dangdang in an lo cimbuai khal ah na tha thlah duh hlah. Ziangtik hmanah na beidawng hlah, thinnaunak karlakah zuam t̄ento thotho aw. Raldonak cem thei lo hi lei nun ah hin cawl loin feh teuhto vivo aw. Lamzin ih a lo dawnkhamtu pohpoh neh vivo tum aw. Hlawhtlinnak na hmuh lai hlanlo zuam t̄ento aw.

America-mi Kathi Miler ih thuhla theih tikah a nun ah cawn ding tlak thu tampi a phumaw. Kathi cu nunau duhnungzate a rak si, tui dinhmun vek a hung thlen thei hi lungawiza ngaingai a si; Marathon tlanzuamawknak ah *champion* si a rak tum nasa.

Kum 13 a ti ah rinlopi'n mawṭaw in a pah ih, zarh ziangmawzat sung cincang thei loin a um. A hung ṭhangfim leh tikah cun amah tuamhlawmtu sibawipawl in a thluak malte a siatsuah ti thu an sim. A taksa hrek cu zeng vekin a um, kel a aw h thei nawn lo; cuitlunah a thluak cutiuh a hnaihnaawk ruangah rawlei, tidai in, ṭawng le cangvaihdan a phunphun cu naute bangin a tawhawhten a zirsal. Culai khalah tlanzuamawknak thu cu a thinlung sungah a nung thotho. Kum tawkfang a rei tikah Kathi a ṭulhai mi hmuahhmuah a thiam thei thluh thlang.

Cutikah meter 10,000 tlanzuamawknak ih tel dingin a hmin a pe ih, nasa zetih a zir (*exercise*) ciamco. Tlanzuamawknak ding phirit an phawt veten an tlan surso ih, Kathi cun a rualpipawl cu dungah a tan ta hai;

Hruaitu Hlawhtling

tlu phahphah cingin a tlan peh rero. Tumtah mi a thlennak ding meter 100 duh ah a tusal sutsi aw! A bei a dawng zik, culaiah a tlawngkaipipawl in tlan pehsal dingin an rak auh ciamco. Kathi khal cun thathar a la ih, a tlan hnohno lala. Cuticun a netnak ah zuamman laksawng ngah thei dingin a hmuitin mi a thleng thei tariai. Laksawng khal pakhat hman si loin, pahnih lai a ngah sinsin cuteh! Laksawng pakhat cu America Rampi in milekpawl lakah miralṭha cungcuang le zuamnak taktak neitupawl hnenih an pek mi a si. Phun khat cu leitlun huapih miralṭha an ti mi hnenih an pek mi a si thung.

TV ih hmaitawn thusuh an tuahnak ah hiti'n amah rori in a relsuak:

Keimai hrangah cun tlanzuamawknak ah laksawng a pakhatnak simaw, laksawng ṭhabik simaw ngah hi ka tumtahbik mi a si lem lo, ka theihpatawp suahin zuamawknak ih ka tel thei cu ka hrangah a sunglawi tuk zo.

Hi laksawng pahnih a ngah lawng hmanin a tawk hrih lo, “Zuam ṭentṭonak a neih mi, zohmanih dawn le kham theih loin, a tumtah mi hlawhtling ding rori-ih zuamtu a si; a sangbik dinhmun thlen lai hlan lo zuam ṭentṭotu” tiin cawimawinak khal pek bet a si lai. Mai tumtah mi thlah loih hnget zetih kaitu cun hlawhtlinnak a hmu tengteng ding ti cu el theih lo thudik rori a si. Joseph Chamberlain cun fiang zetin a sim: “Minung pakhat ih mankhunnak cu milu (*stamp*) vek rori a si, a duhnak le a tumruhnak parah a ṭhumaw,” tiin.

Ralpi Vawi Hnihnak (WW-II) laiah khan Winston Churchill (1374-1965) khan zuam ṭentṭonak thupitzia lunglut zetin a rak sim. Phun dangin sim sehla, a thusim

Hruaitu Hlawhtling

mipawl lakah a tawibik le mu a nei bik a si an ti theu. Tlawng pakhat ah saza pakhat in a tlawngtapawl hnenah thu sim dingin Churchill cu a sawm. Cui thu cu a tlawngtapawl a simthei hai. Tlawngtapawl cun Churchill ih kamsuak thu pohpoh a lakih liamralter men lo dingin cahnah le cafung thawn an rak ralring cia herher.

Ramkhelh thu ah Britian Ram sungih miropibik le thawmvang nei bik, an *classroom* ih a vung luh ding cu an hngakhlap nasa. Churchill in thu a hun sim taktak cu an zum vek a rak si lo, tawngkam tawite lawng a sim ih, a to lohli cuteh! Ziangvek thu lawmmam ha a sim ke aw! Thu dang a si lo,

Ziangtik hmanah, ziangtik hmanah,
ziangtik hmanah, dungsip hlah uh.

tivial a rak si. Hi a sim mi hi a tawinakin kan sim asile, “Cumkheng” nun a phawrhsuak a si bik kan ti thei. Zuamnak taktak tel lo cun, minung pakhat ih tumtah mi, mi dang thawi an pehtlaihawknak le an ralthatnak cu a lak men ah an cang ding.

Kan ngainat zet mi McDonal *hamburger* dinsuaktu, milian hminthang Raymond Albert Kroc (1902-1984) cun a zung sung phar parah hiti'n ca a ngan: “Zuam tɛnɔnak cu ziang thil hmanin a airul thei lo,” tiin. Mai pianpi sinak khal a si mai lo, mai thiam thil khal a si cuang fawn lo; cuvek si sehla mihlawhtling hliir an si theh ding. A si lo ruangah mihlawhsam a tawrin an tawr. Thluak tha le mithiam thaw khalin a sihcihaw cuang lo, cuti si sehla, cuvek mi cu thah cawk loin an tam. Cathiam khal a si cuang fawn lo, si sehla, a tawrin an tawr lala. Zuam tɛnɔnak thinlung ti mi cu “hlawhsam

Hruaitu Hlawhtling

lo dingih thinlung hngetkhoh neih” hi a si. Ziangtluk a harin, a hnaihawkw a si hmanah, thinlung hngetkhoh neihh zuam tentotupawl cun hlawhtlinnak lukhuh an khum ngenge theu.

Kum 1945 March 15 ah khan Mr. William cu France Ram ah mawtaw ih a feh laiah *bomb* a palngah pang ih, khaw hmu thei nawn loin a mit a tuahmawh. Cutiuh a mit a that nawn lo ruangah miupa pakhat, *minister (vuanzi)* dinhmun tiang a beiseinak cu a thulh phahah na zum maw? Thulh phah lamlam hlah, *college* tiang a kai peh ih, *degree* hman a la thei. “A mit a cawt cu thil tha lam vek a bang sawn riangri. Mi pakhat ih tlinlonak le zohmawilonak sawisel dingin zianghman a hmu thei nawn lo. Amah le amah khal mi in ziangti’n in hmuin, in zoh ti khal a ngaihsak nawn lo. Tuah a duh mi lawng khi a thinlung luahtu bik a si thlang. Mi dang hrangih thihnung le huphurhum a si lo tlunah mi dangpawl tla nel zet le duhdaw zetin a kawm thei sawn a si lo sawm!” ti ding khi a si lam.

William vekih taimak suah tento, zuam tento mi dang pakhat hun rellang sehla. Amah cu Mrs Di tiin an ko mai theu. A thuanthu cu hit’n a si. Amah cu a fapate kum hnih a si laiah *cancer* nat a nei ti a thei-aw. Cuti a theihawk ni cu a pasal thihnak thla thum a kim ni a si. Sibawipawl cun beiseinak malte cu a um sokhaw tiin thazang an pe. Asinan, Mrs Di cu a thinlung a thlahphawih cuang lo, a khohkhah sinsin, neh theih lo nunau, kahpathir thinlung keng rori a si ko. A fapa kum hnih mite phunsang tlawng a thlen lai hlanlo a pasal ih roh ta mi dawr tuah peh vivo dingin thu a bawtcat.

Hruaitu Hlawhtling

A karlakah tu-le-tu sizung ah a tuamhlawmaw rero. A *cancer* an tuamhlawm tinten sibawipawl in “a tambik thla 2, 3 lawng si ko” an ti leuhleuh. *Cancer* ti mi cu damter theih lo nat a si ti cu a dik ko. Asinan, thla 2, 3 lawng an rak ti theu mi cu kum 20 lai a dampi thotho cuteh! A fapate *degree* a lak khal ah a damtha tuk lai. Rinlopi’n a fapa *degree* a lak ih si a thla ruknak ah a nat a zual vivo ih, a lei nunnak a cem ngaingai. Tumtah mi felfai thlengngah ding rori-ih zuam tentonak, thinlung hngetkhoh put ringring ahcun a si lo bik ah kum 20 a daih ti a langfiang zet. A fapa *degree* a lak thei ni tiang damcak le a tlawngkainak hrangih a tul mi hmuahhmuah pek theinak thazang a neihter ti kan hmu.

Thil thar tuahsuaktupawl thuanthu hi zoh hnik sehla, Isaac Newton, Madame Giry, Thomas Edision, Columbus le mi dangpawl kha an zaten an thil tuah tum mi ah tu-le-tu hlawhsamnak an tawng cingcing nan, thinlung retheihnak aiah thir vekih hngetkhoh thinlung nei an si ruangah leitlun pumpi theihin an hmin a thang, leitlun pumpi hrangah thil thar an tuahsuak a si lo maw? San ziangzat a herliam khalle an thuanthu cu simsawngawk rero ding tlakin an mawiin, hmual an nei ringring.

Lehnhu hrangih thil tha ding tuahsuaktu Charles Goodyear (1800-1860) ih thuhla khal tan ta men a theih lo ke. Tui kan hman rero mi vanzam, mawtaw, *motorcycle*, thirleng le zamrang zetih kan feh theinak, peng za tampi awlaitei kan feh theinak dingih *tyre* rak tuahtu Mr. Charles Goodyear ih zuam tentonak ruang rori-ah a si. Ziangtiklai khalah a hnenih lungawi thusim kan bak ringring. Niling mangkheng, ruahpi sur thlurthlo, vur parih feh tul khawpih dai, lunghrawl

Hruaitu Hlawhtling

khulhkho parah le ziangvek tikcucan khalih hman theih ding *tyre* a rak um hi cu aw! Goodyear ih tuarfainak, harsatnak nasa zet a rak pahtlangnak le beidawng lotei a zuam t̄n̄tonak rak um lo sehla hivek ih thil sunglawi le t̄angkai hi kan nei lo ding ti a fiang. Hi *tyre* t̄angkaidan hi cu minung nuntu khawsaknak hrimhrim, harhdamnak, pursumleilawnnak le thil dangdang khal ah a t̄hahnem tuk rori.

Hi *tyre* tuahnak dingah a rulh thei nawn lo ding khawpin leiba a ngah tuk ih, tu-le-tu thawng a tla cingcing. Thawnginn ih a nufapawl thawi an um sung rori hmanah *tyre* tuahnak dingih thil t̄ul a phunphun retnak ding pindan fate awnsak ding tiangin a dil. Rawl a ei khal ah *tyre*, a feh lai khal ah *tyre*, a ih khal ah *tyre* tiin a hlawhtlin lai hlan lo *tyre* thu rori a ngaihtuah. Curuangah, a rualpipawl in “*tyre atcilh pa*” an ti phah hngehge.

Mi hrekkhat thung cun capoh hnihsuahsainak ah an hmang, hivek thil cang thei lo ding buaipi paih an ti ih, an zawkzet rero men. Culawng hmanin an duhtawk hrih lo, a tumtah mi hlawhtling thei lo dingin harsatnak a phunphun an thlen, hmuhsuam nautat phahin a si lo loin an hek bet lai. Cuti an heknak ruangah kum riat sung rori thubuai neiin taza an cuai zawk rero. Asinan, Goodyear cun sumpai hawlnak le lennak lam ngaihtuah loin *tyre* a tuah ding mi rori a ngaihtuah.

Tinbaw toman a pek thei lo ruangih vawkkuanglawng to, ei-in ding a neih lo ruangih a cabupawl hmuahhmuah zuar thluh, uico vaktawi men bangih ker le kawmih khawsa, *tyre* tuahnak dingih thil t̄ulpawl keng liailoin, hmun dangdang ah a t̄hawnaw vivo. Cutiiah a vahtawih

Hruaitu Hlawhtling

rero tikah a harhdamnak in a tlin nawn ta lo, thinlung nuam lo le seherh cingin a lei nunnak cu a liam ngaingai.

A thih ihsi kum 40 a kim hnu lawng ah thangthar nonawn hrekkhat in Charles Goodyear cawimawinak ah *Tyre Company* tumpi an run dingsuak. Thuṭhennak zung cun a taw a rak thawktu Goodyear cawimawinak awkam thawn hiti'n an hmonsin.

Hi kampani hi zuam ṭenṭonak le taimaknak thawn Goodyear in a rak tawthawhnak ihsin rung dingsuak a si ruangah zohman in a hlep (a miat) an cuh thei lo. Ni khat khat ah cun hihnakih ropiin, leitlun huap ah a hlawhtling tengteng ding ti kan kam a si.

Mi tin deuhthaw in, “Papi” tiih an kawh mi Goodyear cu amai' hrangah hlawhsam vekin lang hmansehla, leitlun mi zate hrangah cun a hlawhtling tariai! Tumtahnak felfai nei, cui tumtah mi hlensuak ding rorih zuam ṭenṭo, mai hlawknak ding ruat lo, Charles Goodyear ih pekawknak hi leilungpi hin teh a sam thei nawn pei maw? A hngilh khal a hngilh thei nawn lo ding. *Tyre* tampi parah “Goodyear” ti ngan mi kan hmuh tinten Charles Goodyear ih zuam ṭenṭonak le tumruhnak rah a si ti in mangtersal cingcing.

*Charles Goodyear, Charles Goodyear,
na va rak ropi lawmmam em!!*

Hruaitu Hlawhtling

Pangatnak

BELTUAHTUI' LUNGPUT

(Thil Thar Tete Tuahthiamnak)

Hruaitu pakhat ih neih tengteng ding mi lungput a pangatnak cu *bel tuahtu*, lole, *bel neitui'* lungput hi a si. A sullam cu hruaitu ih neih ding mi lungput cu thil thar tete tuah thiamnak (*creativity*) hi a si. A um hrih lo mi tuah thiamnak, tuahsuak theinak, lole, khawkhan thiamnak cu hruaitu pakhat ih neih tengteng ding mi a si. A tlunih kan sim zo mi, muvanlai, sihte, sintit le cumkheng lungput neih lawng in a tawk hrih lo, a famkim hrih lo.

Kan simsal asile, hruaitu pakhat cu a khawhmuhnak vang a kau ding, pehtlaihawknak ah a cak ding, a ral a ʈa ding ih, zuam ʈemʈonak thinlung a nei ding tiah kan

Hruaitu Hlawhtling

sim zo. Cupawl tlunah tui' kan sim ding mi, thil thar tete ruah le tuah thiamnak ih a pitbet ahcun a tha sinsin ding. Ziangahtile, a um cia, hmuh cia, thiam cia le theih cia lawnglawng rinsan cu khua a rei vivo tikah san manlonak a si, mi bang, sa bang lam hnakin tumsuhnak lam pan a awlte. Hmailam pan thei loin mai umhmun ih tan ringringnak a si, cuvek cu nuamtetei tumsuk rero tinak a si. Cuitlunah harsatnak pakhat khat a um tikah cui harsatnak cu neh le pahtlang lam hnakin dungsipsan le beidawngnak ih hman phah a awlte. Ziangahtile, a pahtlangdan le a relfeldan an thiam lo ruangah a si. Ziangkhalle, hi khawruah thiamnak le thil thar tete tuah thiamnak kan ti mi hi ziangvek a si ti kan ruatkhawm hnik pei.

Na kut sungah tlakbek hlawm pakhat a um ti'n ruat aw. Cui tlakbek cu ziangti'n na hmuin, na ruat? Cui thusuhnak cu hnihsuakza vekin na ruat pang maw? "Tlakbek cu tlakbek a si ko lo maw?" tiah na sutsal khal a si thei.

A dik tuk, tlakbek cu tlakbek a si ko, zianghman piancuan khal a nei lo ngai. A tenum lamlam lo sawm? Kut khali ken duh lo, fihnungza leibek ti tiangih rel sinsin khal a awlte. Inn sung hmanih ken mawi lo, zamrangtei hlawnhlo ding tizawng khalin kan ruat thei.

Asinan, bel tuahtu cun cuti'n a ruat lo, fihnungza khalin a hmu fawn lo, a lakih hlawn men ding khalin a siang fawn lo. Anih cun cui tlakbek cu thil mawi le duhning pakhat khat ah tuah a theih ding ti ruahnak a neih ruangah a hlawn men lo. Tlakbek cu duhtawkih hman theih dingin thaten a tuah ih, cuihnu ah bel mawi zet pakhat ah a tuah. A bel tuah mi parah cun rawng mawite a hnih mi parah pangpar mawite a zuk sinsin hnu cun mankhung zet ah a cang. Cuvek thiamnak cu paisa ih lei

Hruaitu Hlawhtling

theih lo, thiamnak mankhung zet pakhat a si. A thinlung mitthlam ah ziangvekih tuah ding a si ti a hmu cia, a hmuh cia vekin a takin a tuahsuak. Bel lawng si loin pakan kum le pheng, pangpar retnak tivek, mihminthang lem a phunphun le thil dangdang khal ah a tuah thiam vivo.

Hivek (zanthing le leilung hmangih milem tuah thiam) hminthang, Italy-mi, Michaelangelo (1475-1564) in hiti'n a rak rel dah. "Lungto cu ziangtlukin hramin hriam khal sehla, lole, zohmanin ceimawiin, tuah danglam hrih lo khal hai sehla, a sungah cun thil mawi zetzet ka mit in ka hmu," tiin. Ziangruangah hiti'n a sim thei ti le lungto hmangin thil mawi zetzet a tuah thei ruangah a si kan ti ko ding.

Hruaitu sinak ih tel tengteng ding mi a pangatnak lungput ih sullam kan vun ruat thiam mai ko ding. Hruaitu tha cun a hmuh le a tawn mi ihsin khawruahnak thar le tidan thar tete a hawl thiam a tul ti a langfiangter zet. Cuvekin hlawhtlinnak ngah thei ding cun ziangkim hi a thazawng le a engzawng ih hmuh thiam, lole, thil thar ngaihtuah le tuah thiamnak neih hi a thupi tuk lawlaw.

Khatlam ah cutiuh kan zuam rero laiah beidawngnak le hnaihnaawnak cu hrial theih an si cuang lo. Tu le tu simaw, a khattawk in simaw, an ra thleng cingcing ih, hrial cawk ding khal a si lo. Tlai hnohno phannak, duh vekih cah vutvo theilonak, beidawngnak, thinlung lam buainak, harsatnak a phunphun le hlawhsamnak hin thinlung a hnaihnaawk thei zet. Cupawl cu ziangmaw can ah cun mi an siatsuah thei zet fawn. Hivek harsatnak le

Hruaitu Hlawhtling

hlawhsamnak hi mi tampi ih tawnteh mi an si ko.
Thusuh ding um cu hihi a si:

Hivek harsatnak le hlawhsamnak a thlen tikah ziangti'n ha kan
cohlan ding? Kan duh lo mi thil dangdang a thlen tikah teh
ziangvekin ha kan sanlet ding?"

Cuvek buainak cu tu le tu kan nunnak ih a thlen cingcing
khal ah kan tuar cuahco men ding tinak a si maw?
Hruaitu pakhat kan sinak ihsin cupawl cu kutbawmin
kan zoh men ding tinak teh a si maw? Kan nun lamtluan
ah zianghman thil tha tuah mi nei mumal loin, a lakin
kan can sunglawi a cem men ding maw si?

Hruaitu tha le hlawhtling pakhat si ding cun nun hi a
mawi thei bik le, a thahnem thei bikih hman ding a si.
Harsatnak le dawnkhamtupawl cu tanlaknak ah le
tahnriamawknak ih hman riangri ding a si sawn.
Hlawhsamnak ihsin hlawhtling dingih tan la sinsinin,
pakhat khatah ka tuah thei ding ti ruah a tul. Ziangtinha
cuvek harsatnakpawl cu ka neh ding ih, hlawhtlinnak le
pitlinnak dingah ziangti'n ka hmang ding tiin a
thazawngih lak thiam ding a si.

Beidawngnak, duh vekih feh cak theilonak, sunnak le
zatlaknak sung ihsin thil thar tete ziangti'n ka tuahsuak
ding tiin ngunngaih zetih hliakhlai ding a si. A sullam
cu, buainak le harsatnak sung ihsin khawruahnak thar
neiin, thil thar tete ziangti'n kan suaipi linglet ding ti
thinlung put ding a si. "Duh ahcun lamzin a um" an ti
thau vekin, duhnak taktak thawi lamzin kan hawl ahcun
thil tha pakhat khat cu kan suaipi tengteng ding. Sunnak
le zatlaknak ihsin hlawhtlinnak le hlawknak, thil tha lo
lak ihsin thil tha le duhnung ah, leibek ihsin khengkho
mawite kan tuahsuak ding tinak a si.

Hruaitu Hlawhtling

Curuangah, harsatnak le dawnkhamtupawl cu in siatsuah, kan ral ùhnung vekah ruat loin, ùnṭhat in khuartertu le lam ṭha in khihmuhtu, kan rualpi ṭha vekih ruah ding a si. San thuanthu sungah harsatnak nasa zetzet pahtlangih, hlawhtlinnak ropi zetzet ngahtupawl thuhla tampi rel ding kan thei ko ding. Harsatnak le hlawhsamnak thuih miropi hrekkhat awkam kan tarlang ding.

Hlawhtlinnak le nawmnak cu harsatnak ih a hrinsuah mi an si.

William Shakespear

A hak zet mi lungto cu miderdaipawl hrangah cun dawnkhamtu a si nan, thinlung hngetkhoh le cangpawl hrangah cun an pal men mai mi an si.

Thomas Carlyle

Vanduainak tampi hin a phutawk ṭhathnemnak, lole, ṭhansonak ding ci nung a keng tel ringring.

Napoleon Hill

Nun lamtluan ih kan tawn ringring mi harsatnak le buainakpawl hi kan hrangah nun in zirhtu an si.

Benjamin Disraeli

Hi mifimpawl ṭawngkam ihsi kan hmuh thei mi cu nun ti mi cu lehnawmnak vek a si ti a lang. Buainak thawi tlanzumawk rero vekin simaw, tumtah mi pakhat neiih zumawk rero vek khalin kan taṭṭhim thei. Curuangah, vanṭhat thutthi lam hnakin khawruahnak ṭha, tumtahnak felfai neih lam a sizia a lang mai. Taksa cahnak hnakin thluak lam cahnak le khawruah thiamnak lam thupitter sawn an sizia kan hmu thei.

Sintit in a duh tiktikih a deh mai ding dinhmun ihsi tlansuah a tum rero mi zinghnam fate le ‘ka raibur’ tiin a thuptei a tlansuak mi sabek cun ziangtlukin thluak

Hruaitu Hlawhtling

hman a ṭul ti an langfiangter zet. Hipawl khal hin thihnak ih si an luat theinak ding hawlin, nasa zetih khua an ruah mi a si ti kan hmu. Nun humhimawknak le zalennak ding hrang khal ah khawruah thiamnak a thupi tuk lawmmam. Mi pakhat cu a dam sungah a suk a so, a kel a kawi lamzin a zawh rero ko ding, cupawl lak khal ah ziangtin ka feh ding ih, ziangtin ka pahtlang thei ding tiin thu a phunphun a ruat lo thei lo.

Asile, kan hmai lamah harsatnak a phunphun, beidawngnak ding le dungsip theinak ding a phunphun a um tikah, ziangti'n ka neh thei ding, ziangti'n ka pahtlang thei ding tiin kan ruat lo thei lo. Cui in dawnkhamtu cu lungpi maw a si, cirhduppi ha a si ti theih a ṭul. Kan parih thil thleng pakhat khat a um tikah kanmai rak hmuh le dawnawndan parah kan hlawhtlin/hlawhsam a ṭhumaw ringring. A ṭha lozawng le siatnak ding hlirih kan hmuh ahcun cuti'n a feh vivo ding ih, a ṭhazawng le ṭanlaknak dingih kan hmuh ahcun kan hlawhtlin phah tengteng ding. Harsatnak le dawnkhamtu cu palbetin, nehnak kan co tengteng ding.

Hruaitu pakhat cun hmailam ih a hlawhtlinnak ding thlirin, a liam cia mi hlawhsamnak le mualphonak cu zanthing hau mi, meisa ih urkang mi vek tlukih a ruah thiam a ṭul. Cuvek lungput nei thei ding cun a ṭhazawng le remṭhat duhnak thinlung a put a ṭul. Thuthimnak pakhat lasuaksal sehla.

A laitiang hrawng tidai thun mi no pakhat hmu bang awla, hiti'n thu a phunphun ih suh a theih ding: “Tidai teh a *lai tiangte lawng* maw si?” Lole, “Tidai cu a *lai tiang lai* a um lai si maw?” tiin. Thusuhnak hmaisai khi a si lozawng le a sezawng ih thil hmutui' suhdan a si ih,

Hruaitu Hlawhtling

a neta khi a ṭhazawng le a tluangtlamzawng ih suhnak a si thung. “A cem lamlam lo, a lai tiang a um lai si” tinak tluk a si. Thawngtla pahnih in thawnginn sungih sangkate in khua an cuan veve. Pakhat cun *Thlapi* le *arsipawl* a hmuh ih, a dang pakhat cun *ciarbek* lawng a hmu; an khawhmuhnak mit ziangtlukin a thlauaw? Pakhat cun a ṭhazawng in khua cuan ih, van lam ih thil umpawl a hmuh laiah pakhat cun a sezawngih khua a cawn ruangah leilung ih ciarbek a hmuhnak a si. Kan thil hmuhdan le pawmdan hin kan nun lamtluan ah thu an nei zet, kan hlawhtlin/sam ding khal cui kan ruahnak parah tapi a ṭhumaw.

Thuanthu tawite hun ther duak sehla. England Ram, London ih hmunpi khuar phanat kampani pakhat cun Africa Ram ah phanat zuar sehla ziang a bang pei ti hliakhlai dingin palai pahnih a thlah. An pahnihte cun Africa Ram an pan ngeuhngo. A ram an thlen tikah phanat hruh zohman an um lo, ke lawng rori in an feh puppho rero an hmu ngaingai. Cuveten palai pakhat cun an hmunpi lamah hiti'n thirhri a thawih lohli:

Phanat pakhat hman an nei lo, phanat hruh an thiam lo ding,
vanzam hmaisabik ah ka tung cih mai ding.

Pakhat thung cun a hmuhdan a dang ta riari, a rualpa thawn an bangaw lo lawlaw.

Phanat pakhat hman an nei lo, a zamgrang thei bikin phanat hruh 1,000 kuat lohli ding.

Hi thu ihsi kan hmuh thei mi cu palai hmaisai kha a sezawngih thil hmu thei le a beidawngzawng ih thu ruat hman a si ih, a neta khi a ṭhazawng le cang hrih lo mi khal, cang leh thei dingih khawruat thiam a si thung. Cuticun hlawhtlinnak nasa zet co pahin a lendan cu a

Hruaitu Hlawhtling

mak lawlaw, culaiah a hmaisai pa cun a covo tha tampi a hlohter thung. Elekthik meisa tuahtu Thomas Edison kha ruat hman! Ni khat cu a kuthnuai hnañuan pahnih a zung ah an va lut. An mithmai a rak zoh ihsin an bei a dawng tuk ti a thei mai. A thil tuah mi a tha maw, tha lo ti vawi 700 rori an hlawhsam thu an va sim. Edison in ziangtin a rak ti dingah na zum? Anih cun bel tuahtui' lungput nei vekin hiti'n a rak sim.

Vawi 700 kan hlawhsam ti mi hi kan hlawhsam a si lo, hlawhtling dingin thilri 700 cu an umnak ding zawnah kan ret thiam hrih lo tinak men a si.

A kuthnuai mi pahnih cun vawi 700 an hlawhsam zo mi cu an hrangah hmailam fehnak ding dawnkhamtu lungpi tluk ah an ruat. Edison thung cun an hlawhtlinnak ding karbak 700 an pal zo tlukin a ruat. Hihin thil um cia ihsin thil thar tete tuah le suahpi thei dingih thil lung khawruahnak hman thiam a tulzia a langter.

Hi mi si lo, thu dangdang khal sim bet ding tampi a um lai ko ding. Arte cu a umnak hmun (arti) sungah um hlenhli ringring sehla, a leng boruak nuam zet le van dum tla a hmu dah lo ding. Cutiuh um loin arte cun an thazang neih zat suahin a umnak cu a cuk kuai hmaisai ih, cuihnu lawng ah a suak thei fang ti kan hmu. Rannung pakhat a si ruangah zianghman a tuah thei lo ding tiin ruat pang hlah. Anmah le an tawkte ciarin thil thar tete tuahsuak theinak lungput le cahnak an nei cio.

Khuahlanlai ah cun minungpawl in leilung cu pheng demdempin an rak ruat. Asinan, Copernicus in ñansan tha tha neiin "leilung cu a hlum a si" a ti. Tu ah cu minung a si ta pohin kan pawm ti theih a si. Cuvekin hlanlai minungpawl cun milai hi vancungmi vekin

Hruaitu Hlawhtling

vanlaizawl ah an zuang thei ding ti an rak ruat ban lo. Asinan, tlun zuang vate umdan cawngin minung tampi phur thei vanzam an run tuahsuak ih, mi tampi in khualtlawnnak ah kan hmang ro.

Cuvekin nga umdan zohin tipi sung tinbaw maktara tiangin an buah phah. Tuisan ah cun *computer* san kan thlen tikah *clone* tiangin an hmuak. Milem cangvai thei (*robot*) an buahsuak, minung lung simaw, kaileng simaw, tiangin an thleng thei vivo kan hmuh tikah thil cang thei lo dingih kan ruah mi, thil tampi an cang ro ti kan hmu thei. Hipawl hmuahhmuah hi minung in an thluak hmangin thil um cia si lo, a tharthar an ruatin an buahsuak vivo mi an si ti cu zohmanih el theih a si lo.

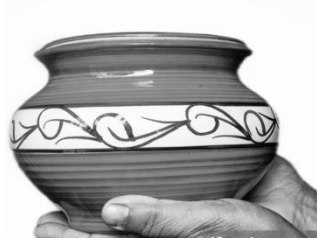
Hihi bel tuahtui' nun a si kan ti lo thei lo. Hruaitu kan ti mi cu mizaran hnakh cungcuangdeuh, khawruahnak le thiamnak khal hmang thiam deuh mi an si a tul hrimhrim. Thil um cia lawnglawng ringin, thil thar hmuahsuah tumnak a um lo ahcun a hruai mipawl hrangah simaw, an umnak pawlkawm hrangah cun thansonak a um thei dah lo ding. Bel tuahtui' nun hin a sezawngih thil thlirnak ihsin a thazawngih thil thlir thiam ding khalin mi a hruai. Culawng hman a si hrih lo, beidawngnak khur sung ihsin beiseinak ah mi a hruailut. Beidawngnak le dungsip duhnak ihsin thazang thar la ih, kekar duhnak lamah mi a hruai fawn. Hiti'n thazang kan pe-aw theu.

Na tha nau hlah, na thin bang hlah,
A sezawngin thil thlir hlah;
Siatnak ding lam lawnglawng ruat hlah,
A cang thei lo ding tiin tawng theu hlah.

Hruaitu Hlawhtling

A ngaingai ahcun thil hi an ra cangsuak hrih lo ti lawng a si, an cang thei lo ding ti mi zianghman a um lo. Hi thu hi thluak fimte ih ruatin, thinlung sung thukih na pawm ahcun hruaitu tha cu na si tengteng ding.

%%%

%%%

Hruaitu Hlawhtling

Paruknak

LOTHLOPAI' LUNGPUT

(Leiram le Thlaci Hril Thiam)

Bung 3 sungah khan hruaitu tha cun sintit lungput neiin tihnak le huphurhnak thinlung hlawnih, ralthatnak thinlung neih a tul thu kan ngan zo. Cuti kan tinak san cu tihnak (tihhrut) hin nun lamtluan a hnaihnaawk thei ih, mai tuah ding rori hman tuah hlensuak thei lo ko mi a tuah. Curuangah, tihnak cu hlawhsamnak bulhrampi a si kan ti le kan soal lemlo ding. Tihnak, dungsipnak le thanaunakpawl hi saphai in mi a ngerh vekin mi an ngerh ringring ih, a netnak ah hlawhsamnak ah mi an hruailut. Milai ti mi cu taksa, thinlung le thlarau tiin sinak phun thum nei kan si. Mi hrekkhat cun hmuh theih (*taksa*) le hmuh theih lo (*thinlung/thlarau*) tiin phun hnih ah an then thung.

Ziang a si khalle, kan thinlung ih kan ruah mi cu lenglam kan nunnak ah an langsuak theu. Thinlung

Hruaitu Hlawhtling

putdan a that ahcun lenglam nun khal a tha, cuvekin lungput a that lo ahcun lenglam nun khal a nuam thei lo. Kan thinlung hin in uk (*control*) a si bik. Sibawi menmen ihsin thinlung lam sibawipawl khalin mina tampi cu an thinlung umdan ruangih na an si tiah an sim theu. An natnak cu an thinlung ah bu a khuar hmaisai. Curangah, taksa dam kan duh ahcun kan thinlung putdan thatei kan zohfel hmaisak a tul. Thinlung lam natnak kan ti mi cu beidawngnak, thanaunak, ti thei lo dingih ruahawknak le hlawhsam dingih ruah ciaawknak tla an si. Khatlam in kan sim asile, hlawhtlin kan duh ahcun “Ka hlawhtling ding, ka tuah thei ding, beidawng loin ka tuah tonto ko ding,” ti lungput a si thung.

Lothlopai’ thinlung thatei kan zoh tikah thil dang hnakin a lo sung ihsi rawl a tharsuahdan ding lawnglawng a ruat. Cuti um thei ding cun a rawl kung parah pangang um lo dingin, kharbawk um lo dingin le tidai ih cimpil lo dingin theihtawpsuah ih kilkhawi phahin a lo ihsin rawl tampi suak thei a beisei ringring. A thlaici cinnak ding leiram thawi milaw thlaici a tuh hnuhnu cun a keuh, a thang ding ih, rahtha tampi a suahpi ding ti rori a ruat. Thlaici a tuh zat hman a ngahsal zik lo ti lam a ruat dah lo, let ziat a ngah ding ti lam a ruat sawn.

Curuangah, hruaitu tha pakhat in a ruah ringring ding mi cu “a thalam thinlung, beidawngnak hnakin beiseinak thinlung” a neih ringring ding khi a si. Phun dangin kan sim a sile thinlung thiang (*positive thinlung*) a neih tengteng a tul. John Milton in a sim dah mi cu hiti’n a si:

Thinlung hin Hell Ram ah mi a hruai thei vekin Van Ram khal ah in hruai thei.

Hruaitu Hlawhtling

Thinlung cun hlawhtlinnak a thlen thei vekin hlawhsamnak khal a thlen thei tinak a si. Mifim hminthang Albert Einstein ih ṭawngkam khal hi hmingsin a tlak nasa.

Buainak ngaingai cu lenglam thil ah a si lo, milai thinlung le khawruahnak sungah a si.

Lothlopa cun a thlaici cin mi an that theinak dingah le rah ṭha an rah theinak dingah dawm a phunphun hmangin a kilkhawi. Cuvekin hruaitu ṭha khal in thinlung lam timlamawknak ṭha neiin, amah le amah ṭanṭhat a khwar cingcing a ṭul. Cangantu pakhat in hiti'n a ngan:

Na nun lamtluan ih na dinhmun sannak (*altitude*) kha thu na ṭhen theinak dingih na lam kalzawng (*aptitude*) a si lo, na khawruahnak, na lungput (*attitude*) hrangah a si.

Hi thu (khawruahnak lungput) a thupitzia hi cangantu tampi in siar cawk loin hiti'n an ngan:

Mi pakhat in hnaṭuan pakhat khat cu ka ṭuansuak thei rori ding ti thinlung a put lai hlanlo a hlawhtling thei lo ding.

Baruch Spinoza

Na nun lamtluan ih thil thlengpawl cu na sungih a um mi na khawruahnakpawl a lengih langsuak mi an si; a sung ihsin a lengah tinak a si.

Hermes Trismegistus

Ka neh tengteng ding" a titu vial lawngin nehnak an co ding.

John Dryden

Na ruah le na suangtuah vekin na si vivo lai ding.

Ralph Waldo Emerson

Hruaitu Hlawhtling

Na leileh hmun ih fang nan cin mi ah pangang pakhat na hmuh veten nan fang hmuahhmuah siat theh dingih na ruah ahcun sunnak le zatlaknak ti lo cu a rah suah zianghman na hmu lo ding. Khawruahnak niam le mihlawhsam dingpawl cun hiti'n thu an ruat ringring.

“Zianghman ka si lo, ka thiam lo.”

“Ka tuah thei lo ding, ka paihzawng a si lo.”

“Ka zuam t̄entō paih lo, ka hlawhtling cuang lo ding.”

“Ka dam sung hiti'n um men ko ning, ka paih lo, ka ti thei lo ding, ka huamzawng khal a si fawn lo.”

Hivek awkam hi t̄ih a nung zet, ral t̄ihnung taktak an si. Hivek awkam khaksuak lo dingin ralring cia aw. Hlawhtlinnak ti mi cu mah le mah theihawknak ihsin rinsanawknak ah a t̄humaw. A t̄hazawng le ruahsannak neizawng thinlung pu thei dingin mah le mah khal thazang pekawk ringring a t̄ul tuk. Thinlung lam sibawi Maxwell khalin, “Thinlung ti mi cu khawruahnak ih a tuam mi a si,” a ti. Nehnak le sunnak cu zuamawknak ngaingai a thlen hlanah thinlung lamih rak thleng zo mi a si. A sullam cu kan thinlung ih kan tumtahdan ih zir a si tinak a si. Hruaitu t̄ha le hlawhtling si ding cun thinlung khohkhah, tumtah mi felfai neih le neih lo parah a si t̄heu.

Hivek lungput nei thei dingin pianpi fimnak simaw, sumpai tampi neih simaw, lole, miciahneh thei (*influential*) si khal a t̄ul hmaisai lo. “Nangmah” cu “nangmah” si mai aw. Mi dang pakhat cu nangmah thawn ziangtizawng hmanin nan bangaw thei lo, nan bangaw dah fawn lo ding. Pangpar kung pakhat ihsi suak pangpar bawrte pahnih hman t̄hatei kan zoh ahcun

Hruaitu Hlawhtling

an bangaw thluh thei lo ti kan hmu mai ding. Cuvekin nangmah cu thil ziangkim ah mi dang thawn nan bangaw lo lawlaw, mi danglamte rori na si. Rev. Jesse in “mi pakhat cio kan sinak” langter in, hiti’n hla a phuah:

Farah nauta khal ka si men thei,
Asinan, kei cu mi pakhat ka si ve lo maw!
Thawng ka tla khal a si thei,
Asinan, keimah cu mi pakhat ka si ve.
Cathiam lo ka si men thei,
Asinan, keimah cu mi pakhat ka si ve.

Mah le mah ngainepawknak, thanaunak, ka tling lo tiawknak le zianghman tithei lo vekih ruahawknak hin mahte thawngthlakawk vek a si. Curuangah Goethe cun hiti’n ralrinnak thu a rel:

Thil tha lo bik pakhat cu mi pakhat in amah le amah zianghman ti thei lo, miṭawntai vekih a ruahawk khi a si.

Lothlopai’ thinlung ih um ringring cu, “Ka tuh mi thlaici ihsin rawl ka khawm tengteng ding,” ti hi a si. Thinlung lam zirnak ih mithiam pakhat, Ralph Waldo Emerson ih thusim mi hi hmingsin a tlak nasa. “Leitlun ah hin thil ṭhabik thawi nan doawk tikah na thinlung cu hlawhtlinnak in a luahkhat mai ding. Hlawhtlinnak ding thuthup cu mah le mah rinngamawknak neih hi a si,” tiin.

A si ngai, mihlawhtlingpawl cun an thinlung sungah hlawhsamnak le zatlaknak lam an ruat hmaisai hrimhrim lo. Kampani pakhat ih tawnteh nei tam zet ih sim mi hi ṭhangthar nonawn um vivo ding hrang khal ah hmingsin a tlak zet:

Hruaitu Hlawhtling

Thil harsa zetzet hi ziangtin ka relfel ding ti ka thei lo. Asinan, thil pakhat ka tuah ringring mi lawngte ‘a tha thei bikih tuah ka tum, thu hnaihnaawk tampi a um tikah raltha zetin thutluknak ka tuah theu.

Miropi le mihlawhtlingpawl danglamnak pakhat cu thil harsa a um tikah an thazang cahnak neih hmuahhmuah suahih an tuah theu khi a si. Hlawhsam ding an rak si hmanah, cui dinhmun thleng ding ko an tuah thotho. Har fualfo ih an tuahnak in an thinlung sungah hlimnak le thazang thar a pe cingcing ih, a tawpah cun an hlawhtling nenge theu.

Hi thu a fiang theinak dingah thuanthu tawite vun ther duak sehla. Vawi khat cu putar pakhat in a lamlenak ah tlakrawh thawi phar rak dawl rero lai mi pathum a hmu ih, a va fuk hai. “Ziang saw nan tuah rero falen uh?” a ti. Pakhat in, “Tlakrawh hmangin phar kan dawl rero lai a si hi!” tiah a sawn. A dang pakhat cun, “Nahzi pakhat ah dollar 3.5 hlawhin hna kan tuan a si hi,” a rak ti. A pathumnak cun, “Ha, ha, leitlun ih biakinn mawi le thabik ding kan sak rero lai a si hi,” a rak ti ve.

Hi thu ihsin minung thinlung umdan tawkfang kan hmu thei. Ziang an cang ti lawngte kan thei lo, ziangti’n an um leh dingah na zum? Hiti hmuhdan ah cun a hmaisapahnih cu tlakrawh hmangin inn sak le hna dang khal tuan vivo ding an bang. Ziangahatile, an khawruahnak a fiak, anmai hnaṭuan mi rori anmah lala in an ngaisang lo. Culaiah a pathumnak pa cu a thinlung vang a kau, a khawruahdan a dik ih, lehnun ah cun tlakrawh thawi hnaṭuan vivo ding lawng si loin, cuvekih hnaṭuantupawl hohatu, lole, hnaṭuan ding neitu tiangin a si leh ko ding.

Hruaitu Hlawhtling

Khawruahnak, tumtahnak le a thazawngih hmailam pan tumnak cu hlawhtlinnak hrampi a si. A hmaisabik pa vekih thu kan ruah le cutin kan si vivo ding. Hivek thinlung hi khatlamah cun *kahpathir thinlung* pu an ti theu, zianghatile, an thinlung a hnget thetthet ih, an lung an thleng dualdo thei lo. A pahnihnak pa vek lungput kan nei khalle cu thotho. A pathumnak pai lungput lawngte a pitling lawlaw, hmailam khua a thlir thiam, dokalhtu le harsatnak ziangvek khalin a dawnkham thei lo ding. Hlawhtlinnak cu a hnen ihsin an pial thei hrimhrim lo ding. Anih cu kampani neitu milian, mihminthang le mihlawhtling an rel mipawl lakah an telh ringring ko ding.

Amerika Ram sungah khin thatei kan zoh tikah minung din hmun phun thum na hmu thei ding. Phun khatnak cu micungcuang, miliantawpkhawk le thunei zet an si, phun hnihnak cu mipi vangtlang, mi vualvo an si; a netabikpawl cu hlawh cawp, ei cawpte an si thung. Asinan, hite pathum hi an bangawknak zawn a um, cu cu “minung” an si cio. “Ramsa” le “minung” an si lo, “minung” an si thluh. Culaiah an danglamnakte a um lai, cucu *an thil tawn lai mi ih an lungput, an hmuhdan le hmailam khua an thlirdan* ah a si. Ziangvek dinhmun na thlen khale kian duh rero hlah, na cahlonak kha nangmahte theih tum awla, “Ni khat khat ah cun ka thlawhtling tengteng ding,” ti thinlung pu mai aw, na hlawhtling taktak ding.

Na harsatnak, lole, na tul mi silhkhat si, lehnhnu hrang khalih tha vivo ding thil na tuah thei ahcun cutlukih tha a um nawn lo ding. Mi tampi cu *tui kan harsatnak le kan duh mi kan silkhah tak ah* tiin hmailam khua an thlir thiam lo. Lole, anmai duh mi lawng ngah an duh ih,

Hruaitu Hlawhtling

thangthar nonawn le leitlun feh vivo ding an ruat nawn lo. Hivek mi hi khua a rei tikah cun hruaitu tha tiih theih an si dah lo, fak an hlawh lo ceng le an hmin a siat phah riangri. Napoleon Hill ih ngan mi pakhat, *Think and Grow Rich* ti cu siar manhla rori cabu a si.

Thansonak ding lawng ruat aw,
Ka thangso taktak ding ti ruat aw;
Thangso ding roriin zuam tento aw,
Na khawruahnak le tumtahnak cu man a nei zet ding.

Na tikcu pein, thindaiten khua hun ruat hnik aw, leitlun miropi le mihlawhtlingpawl khawruahdan le hnaṭuandan vun suangtuah aw. Ziangvek dinhmun na thlen khal ah lothlopai' lungput hi na thinlung sungah ci vekin tuh rori aw.

Lothlopa ih thinlung le a tuah ringring mi pakhat cu a loram sungah leilung dinhmun bangaw lo a um vivo. Leiram hrekkhat cu tlak leilung, lole, tidai um (*dum*), a si thei, cuvekin, leiram hrekkhat cu leiṭil, leilung menmen an si thei. Cupawl cu lothlopa cun thaten a hliakhlai ciamciam hnuah a leilung thawi milaw ding thlaici a tuh/cing ih, rahṭha an suah phah. Leilung thawi milaw lo, thlairawl a cinnak hmun lawngte rah suah loin a mumal lo, paṭha thei loin, a paam phah riangri.

Hruaitu tha pakhat cun a ṭuanpipawl lakah anmah le tithei mi zawn ciar a theihthiampi a ṭul tuk, ziangah tile mi hmuahhmuah kan tithei mi le kan kathawtzawng an bangaw theh lo. Kan tizawng ciar ah cun thiltithei zet kan si cio lala. Cucu hruaitu in a theihih, a hman thiam hnuhnu cun a hnaṭuan a hlawhtlin ding tlunah, mi dang sersuahdan ṭhabik khal a si. Mah le mah, thinlung hngetkhoh neiin, hlawhtlinak ding lawng ruatih hna a

Hruaitu Hlawhtling

tuantu, leiram dinhmun zohih thlaici cin thiamtu lothlopa hi zohthim a tlak nasa.

%%%

Hruaitu Hlawhtling

Pasarihna

TUUKHALTUP' LUNGPUT

(Duhdawtnak)

Kan sim zo mi bung 1- 6 sungah khan hruaitu tha ih a neih ding mi lungput phun ruk kan ngan zo.

- * Muvanlai lungput = Khawthlir thiamnak
- * Sihte lungput = Pehtlaihawknak tha
- * Sintit lungput = Ralthatnak
- * Cumkheng lungput = Zuamtentonak
- * Beltuahtui' lungput = Thil thar tete tuah thiamnak
- * Lothlopai' lungput = Leiram le thlaci hril thiam

Hi lungput dangdangpawl hi hruaitu in thumawknak ih a hman thiam ahcun “thaizing ah ni a suak tengteng ding” ti a fiang vekin a tumtah mi khal a hlawhtling rori ding ti a fiang. Hi cabu siartupawl hnenah laksawng

Hruaitu Hlawhtling

dang pakhat pek ka duh mi cu hi bung sungah kan ngan ding ih, hruaitu hlawhtling an si phah rori ding ti ka beisei. Hi lungput hi cu hlawhtlinnak ding lawng hnakih mankhung, “laksawng mankhung” a si. Thinlung a nuamter ih, hahdamnak nun a thlen tengteng ding.

Hruaitu tha ih neih ding mi a pasarihnaak lungput cu “tuukhaltui’ lungput” a si. Cui lungput cu ziangah na zum? Thil dang si loin “duhdawtnak” famteh. Ziangtlukin a tha, ziangvekin hmual a nei ih, mi thinlung ah ziangti’n hna a tuan ti cu ka rel hlan ihsin nan thei mai ding. A fiangsinnak dingah vun rel bet totho sehla.

Tuukhaltui’ hnaṭuan le hmuitin bik mi cu tuupawl kilkhawi a si. An tuupawl cu ramsa dang le siatsuah theitu thil dangpawl lak ihsi kilhim cu an tumtah mi bik a si. An tuupawl himtei an um theinak dingah a phunphun in an kilkhawi. Cuitlunah an tuurual lakih pakhatte hman hlovai lo dingin le tirawl thatnak hmun panpiin, an pumpuar theinak an hawlpi vivo; hmun khat hnu hmun khat ah an cerpi vivo. Cuvekih tirawl thatnak hmun hmu thei dingin tuukhaltu cun *heh-le-heh* tiin hmun tin, ram tin ah an vakkual vivo. Cuitlunah, tuupawllharhdamnak khal nasa zetin an ngaihven.

Tuufate pakhat khat khur sungih a tlak pangah simaw, an kut-ke an tuahmawh can ah simaw, lole, thil pakhat khat ruangih harsatnak a tawn can khal ah zamrang zetin an run lohli, a ṭaldan vekin an tuamhlawm. Zan khal ah an ihhmuh a thawt theinak ding an ngaihtuah ih, an duat zet. A tawinakin kan sim asile, tuukhaltu cun a tuupawl cu zangfahnak le lainatnak thawm duat zetin an kilkhawi a si bik. Hihi tuukhaltui’ lungput cu a si.

Hruaitu Hlawhtling

Mi hrekkhat in sunnak le zatlaknak cu tuar a theih nan, hlawhtlinnak lam hi tuar a harsawn an ti ðheu. Hi thu hi ngunngaih zetih ruah ahcun dik thluh lo hman sehla diknak zawn a um ve. Ziangahatile, hlawhtlinnak kan ti mi cu kap hnih hriam mi nam vek a si. Mi pakhat khat cu a hlawhtlin ruangah dinhmun sangpi ah a thleng thei, a hmin a than phah thei; mi upat le sunlawih khal a hlawh thei. Culaiah siatnak le nun dik lo lam khalah a pial lohli thei. Thinlung lamah puarthaunak le hngalnak, duhawknak le mi dang ziang siarlonak a thlen thei lala.

Hlawhtlinnak cun duhhamnak a thlen vivo ti sehla a soal lo ding. “Keimai’ tuah mi, ka tithei mi, keimai ruangah, ka zuam ruangah ka hlawhtling,” tivekin an khaisangaw ciamco ih, an sinak dik tak tiangin an tlangan ðheu.

Kan theih ding mi pakhat cu “milai cu tikulh vekin mahte lawng um a theih lo,” an ti ðheu mi ih sullam cu “zohman ih ngaihsak lo mi, kawmtu nei lo” tinak a si. Milai ti mi cu mahte lawng um a theih lo, mahte lawng khalin hlawhtlin a theih lo. Ahleicein hlawhtlinak ti mi cu hnañuanpi mi dangdang ih, khatlam khat lamih bawmnak ruangah a si ðheu. A tawinak in kan sim asile, *tuankhawmnak* rah a si. Hi thu hi Napoleon Hill khal in a lungkimpi ih hiti’n a ti:

Mihlawhtlingpawl khi mi dangpawl ih bawmnak le tuanpinak um lo cun an hlawhtling thei ve ce lo. Mi dang tel loin ziangtizawng hmanin an hlawhtling thei lo.

A fiang ko ti aw! Minung ti mi cu mi dang thawi ðuantlang lawngah hlawhtlin a si ðheu. Minung dik tak a si hnuhnu ahcun a thinlung in khua a ruat thiam ding, pawitnak le lungawinak khal a nei ding. Cuvek minung

Hruaitu Hlawhtling

a si ruangah mi dangpawl tuarnak, an duhnak le an dinhmun kha a theihthiampi ve ding.

Hruaitu ṭha cun a hnaṭuanpi, lole, a kuthnuai hnaṭuantupawl dinhmun a theihsak tengteng a ṭul, an zawn khal ruahsakin, harsatnak le buainak an tawn mi khal a theihpi tengteng ding. An tha a nau tikah thazang a pe ding, an bei a dawng tikah beidawng lo dingin a fawrh ding, duhdawtnak thawn an thinlung a cawm ringring a ṭul. Tui kan sim mipawl tithei ding cun duhdawtnak thotho a ṭul, duhdawtnak ihsin lainatnak le an zawnruah theinak a suak. An fel le an thiam ding cu duhsak mi a si nan, an tlinlonak le fellonak lang ceu hai seh tiih bawm lam a si lo, duhdawtnak le duhsaknak thawi bawm men ding a si. Mi kan bawm tikah an tlunih thuneih duh ah simaw, anmah mawhthluk le kawknak remcang ih hman ding a si lo.

Kan theih ding mi cu mi pakhat hlawhtlinnak ngah ding cun mi dangih in bawm le kan ṭuantlang lawngih thleng thei mi a si. “Mahte fim a theih lo” tivekin “mahte hlawhtlin khal a theih lo.” Insungsang khal ah mah lawng ṭuansuah mi vekih relawk kan duh laiah insang ih um mi dangpawl khal in an rak ṭuan ve a si ti cinken ringring a ṭha, culole, ngaihawklonak a suak leh thei. Hi thu hi Isaac Newton khal in hiti’n a sim:

Ṭhatei thu a ruat thiamtu le hlawhtlinnak nasa zet ngahtupawl cun cui an hlawhtlinnak cu an hlan mi dangpawl ih rak tawthawh mi, lole, an bawmnak ruangih hlawhtling an si ti an thei ko ding. Cutiuh bawmawk vialvonak a um lo ahcun hlawhtlin a theih lo, ti an cing ringring ko ding. Mi dang bawmnak tel loin mahte hlawhtlin a theih lo ti an theih ringring a ṭha.

Hruaitu Hlawhtling

A fiang zet. Minung kan si hnuhnu cun kanmah vek mi dang thawi ṭantlang tengteng a ṭul. Milai dik tak cu a phur thei, a bei a dawng thei, a thin a nau thei ih, zohman ih ngaihsak lo mi ka si ti khal a theiaw tengteng ding. Curuangah, mi dang thawi kan pehtlaihawk tikah a thinlung putdan le a khawruahdan tla hmuh thiampi a ṭul tuk.

Hruaitu pakhat cun a hruai mipawl parah theihthiampinak le lainatnak a neih tengteng a ṭul. An fel tawklonak, an cahlonak le an ṭawṇṭaihnak ah thazang a pek thiam a thupi tuk. An dinhmun zohin duhsaknak le lainatnak thawn an ṭul mi parih bawm le ṭuanpi cu hruaitu ih tuah tengteng ding mi a si. Ziangatile, duhdawtnak le duhsaknak cu hnaṭuanpi zozo hrang khal ah thazang peknak hriamhrei ṭhabik a si. Thanau lai le beidawng laiih thazang pekawk cu a man a khung ngaingai.

American hlasak thiam hminthang Mary Martin cu beidawng tithumin a bei a rak dawng dah. Culaiah cun hla hman a sak thei mumal lo, a saksun khalah a thaw thei lo, mi thinlung khal ah a lut thei lo. Hla pakhat, “Ṭingṭang Aw” ti mi hla sak tumin dawnsang parah a kai zik. Culaifang ah Oscar laksawng ngah pakhat in cahnah fate pakhat a pe. Cui ca cu thazang peknak catlang tawite a si. A kaizawng ah a vun siar phah tikah a thazang a tlung nasa ih, a hlasak tum mi cu nasa zetin a sak thei phah rori. Sawiselawk hnakin thazang pekawknak awkam hi zawi thinlung khalah a lut thuk duh zet, thazang a tlungter sinsin. Cui a ca tawite ngan mi cu hiti’n a si:

- Keleng (*bell*) fate pakhat cu,
tum a si lai hlan lo *keleng* ti’n an ko dah lo.

Hruaitu Hlawhtling

- Hla fing khat khal zohmanih an sak lo ahcun *hla* a si thei lo.
- Na thinlung sungih a um mi duhdawtnak khal a dangten na ret thei fawn lo.
- Duhdawtnak kan ti mi khal mi dang hnenih kan pek lo ahcun duhdawtnak tiah kan ko thei lo.

Hizawn ah hin duhdawtnak thu tawiten kan vun rel bet ding. Saupi kan simfiang vivo ding asile cabu pahra hmanah a tlem lo ding. Asinan, kan fiangsinnak dingah tawiten kan rel asile “duhdawtnak ti mi cu thinlung sungih bu a khwar mi, mi dang zawnruahnak thawi atakih langsuahter mi a si.” Mah khal telin duhsaknak taktak thawi mi dang thatnak ding duhsaknak ih rahsuaah a si. Cuisin ngaidamnak, tuartheinak le thinsaunak, mai hmakhawsialnak, mi dang nahsiknak, thinlung siava pu ih an siatnak ding tawlrel thaw cun a ling a letaw lawlaw.

Tidai cu rim a nei lo, rawng (*colour*) khal a nei lo, thawtnak khal a nei fawn lo nan, duhdawtnak cun rawng a nei ih, a varin, a thianghlim zet. Duhdawtnak cu a hmui hmerhmo mi, rimhmu vek a si. Daite vekin a um nan, hmual a nei zet fawn. Asinan, cucu milai mit ih hmuh theih a si lo, mah rorih tawnteh le nunpi lawng ah sullam a nei. Phun dangin kan sim asile, duhdawtnak cu milai kan sinak ih a mankhunnak le a sunlawinak a si. Pianpi ih kan rak neih tuk lo hmanah duhdawtnak hi karhzaiter le cawmnun vivo a theih.

Thil pakhatte vun ther duak sehla. Duhdawtnak nun nei ngaingai lo, lemcang duhdawtnak lawngte a um thei lo ti theih ding a um. “Duhdaw” vekih langawkter a theih lo, can reilote sung a theih pang hmanah, a rei hlanah a langsuak thotho. Duhdawtnak cu lei a theih lo vekin,

Hruaitu Hlawhtling

nawthuh pekih neih phun khal a si lo; ziangahtile, duhdawtnak cu lei le zuar theih a si lo.

Duhdawtnak ngah le co na duh ahcun duhdawtnak thotho na peksuah hmaisak a tul. Cukhal cu fial cawp, nawr cawp le thil pakhat khat duh ruangah si loin pianpi/suahpi, lole, mai lung sung suak a si tengteng a tul. Duhdawtnak cun nun siava le hrawkhrawl a hlralter thei vekin ninghang riahsia le thinlung kuaipawl khal a thawidam thei.

Wawi khat cu England Ram sungah nunrawng zetih cangvaihnak nasa zet a thleng. Ral an doawk ruangah zangfahnak pakhatte hman nei loin, duhtawkin an thataw, ruk an ru ih, hmuh cing roriin mi thil an laksak, an inn an urkangsak hluahlo men. Sakhaw lam thu khal ah doawknak a thleng, sakhaw dan buar tiih puhawin an thataw ciamco. Pathian biakkhawmnak innpawl tiangin thisen in a khat theh. An lei mi an salpawl khal thil fate pakhat khat an buah pang le luarkai tukin dan an tat ih, kum tampi thawng an thlak ih, an hrem ciamco.

Cuitlunah, nauhak kum kim hrih lo, hnatuan thei hrihlopawl khal hna khunghar an tuanter. Thawngtlapawl khal, thinlung lam harsatnak nei, sizung umpawl tiangin an hrem ih, an tiduhdah ciamco. London ih palik zungpawl khal ah zum ban lo tiangin thisen suakih hremawknak le thahawknak a um vivo. A netnakah cun minung thinlung hman keng nawn loin nunau pohpoh (fala le nupinu khal thleidang loin) an sualpi ciamco. Cuvekih sualralnak le suahsualnak a um vivo tikah hivek ih nun hman vivo ding cu thil cang thei a si lo tiin khua an ruatsal. Duhdawtnak ihsin ngaidamawknak lamah an thinlung a feh vivo tikah

Hruaitu Hlawhtling

cuvekih buainak nasa zet cu a reh vivo. Ralthuam thathā hnakin duhdawtnak cu hmual a nei ih, ralnehnak ralthuam thabik a rak si. Hi thu an theihfeng ngah hnuah cun London thuanthu khalah doawk hnakin duhdawtnak in mi a neh sawn tiin an run hmingsin lan ta.

Minung ti mi cu nunnak nei, duhhril theinak nei, a nunnak cu sumpai ih lei theih lo, mankhung a si ti theitu cun duhdawtnak thawn, zangfah lainatnak thawn a zoh. Culaiah milai mankhunzia thei banlotu, thluak neilopawl cun zangfahnak nei loin, duhtawkin an that, an dekcawk ih, an sawisa theu. London ah thung cun milai dinhmun theithiamin, thluak fimte thawi ram hruaitupawl ih san, kum 30 sungah duhphawrhak tum khatte lawng a suak ti a si.

Duhdawtnak ih si a suak mi zangfah lainatnak cu mi hmuahhmuah ih neih ding a si laiah hruaitu pakhat cun thil dang hnakih a neih hmaisak ding hrimhrim a si. Hi lungput a neih ahcun ziangtlukin a thahnem ding ti a rei hlanah a hmu suak mai ding. Amah ih si thawkin a kiangkap minung, lole, a tuanpipawl parih thleng theu mi harsatnak cu awlsamte in a pahtlang lohli mai ding. Duhdawtnak cu huham a nei zet mi, ziangtik khal ih cem thei lo, humawknak sutban tumpi a si. Duhdawtnak cu ziangtlukin a thuk, a kau ih, a sang ti tah theih a si lo.

Izip Ram ih Faraw siangpahrangpawl cu mifim zetzet an si nan, khawruat thiam, mi dang zawn ruat thiam cu mi malte ngaingai lawng an si. Curuangah, hmingsintlak an tawngkam tan ta mi a tam tuk lo a si hmang, hmuh ding a um nawn lo. Faraw siangpahrangpawl an tlaksiat hnuah duhdawtnak le lainatnak ih khat hotu pakhat in, “Nangmah le nangmah na duhdawtawkw vekin na

Hruaitu Hlawhtling

innhnen khal duhdaw ve aw,” tiin a ausuak. Jesui’ rak ausuah mi hi leitlun thuanthu khal ah malh theih nawn lo dingin a diknak a lang vivo.

Kampani hotu simaw, cetzung lam hotu simaw, kawhhran hruaitu, lole, insang hohatu cu buainak le harsatnak ziangvek an tawn hmanah duhdawtnak le thinsautei an kaihhruai ahcun rei an buai ka zum lo, a rei hlanah an buainak cu a dai tengteng ding. Curuangah cangan thiam hminthang Tolstoy cun, “Ziangkim ka theifiang theh. Cuti ka theihfiangnak san cu duhdawtnak mitih ka zoh ruangah a si,” a ti. William Sheakspear khal in, “Duhdawaw uh, khua a rei tikah thuanthu mawi nan nei vivo ding,” tiin a rak fawrh theu. Naji pheih cun, “Duhdaw hmaisaw awla, ziangkim na hlawhtling ding,” a ti rori.

America president hlun Lyndon B. Johnson a hlawhtlinnak thu a ngan mi lakah hiti’n a ngan tel. “Duhham zetin mai tanghma sial phahin hna tuan hlah. Mi hmuahhmuah hi thungaithlak in kawm aw, a cangthei tawkin zo hnen khalah tangdawrtan um aw. Mi dangpawl hlawhtlinnak le lungawinak cu kam khatte talin na lungawipinak awkam suah tengteng aw,” tiin. A sim bet: “Thinlung a bang mi le lungkuaipawl khal na lainatnak langter aw. Thinnaupawl le thazang a der mipawl cu an tha thosal dingin thazang pe ringring aw,” tiin.

Mifim, amah cu sibawi khal a si mi David Joseph ih tidan pakhatte hiti’n an hmingsin mi a um:

Kampani pakhat in thil tampi an zuar theidan ding training ah ka va tel ve. Cutawk ah cun hotu pakhat in, “Khristmas si lo, nan neihawk cam, lole, suahcam laksawng danglam nan pe dah

Hruaitu Hlawhtling

maw?” tiin thu a sut. An thu lehnak cun mangbang ko i tuah. *Training* kai mi 35 lakah midanglam hleice pakhat lawng in cuvek a rak tuah theu thu a rel. Mi dangpawl cun an ti dah lo thu pakhat le pakhat zohaw phahin an let. Cutiasile, pia 50 man tal nan nupi sum dingah thil pakhat khat nan lei ciar ding ih, nan nupi nan sum ding. Nan nupi cu pia 50 man thil sum ding tlak loih nan theih le sum lo mai uh,” a ti ih, an zaten an hni phungpho. A sim bet lala: “Pia 50 man thil leinak nan neih lole ka lo peksak sung ding. Rose pangpar tal cu pe thei dingin zuam tento uh,” a ti.

A thaisun an hun hmuhawksal tikah an zaten an hni hiamhiam, “*Ok, Alright*” an ti hluarhlo. Insang nun ah hin nupi/pasal ngaihsaknak le an hrangih thil fate hman kan tuahsakawk tikah man a rak nei tuk. Hivek hi duhdawtnak langternak, a dawngtu in sunglawi zetih a rak dawn theu mi a si.

Duhdawtnak ihsi Ngah Mi Duhdawtnak

Sibawi ka tawn hnuah ka nu hngakin mileng khan ah ka to. Mileng khan ih rak to, nupinu a hmuihmel khal a se lo nasa, amah khal hiti zoh hin a zahum cia. Thu a hun rel tikah, theihkaunak nasa zet nei, tawnteh mi nei tam zet a si ti ka hmu vivo; a netnak ah cun Mirang ca zirhtu sazama hlun a rak si ziar. Cuticun a tonak tohkham zim lamah ka va to ve. I zoh lo ding hmang ka ti laiah ka cabu ken mi zohin, a kawm a rak zohngun nasa ti ka vun hmu. Ka cabu ken mi lunglut zetih vun siar ding cu a awl lo zet.

Ka thinlung ah cun tlawnginn cazirnak khan sungah lutin ka kiangih to sazama hnen ihsi hin thuhla tampi thei ningna ti ka ruat lohli. Theihlo sungah tlawngpih a cu zik mai. Mah le zirnak thehtupawl in *degree* an laknak ding thu an rel celcel. Tlawngta hrekkhat in

Hruaitu Hlawhtling

pakhat le pakhat laksawng an pe-aw. Ka rualpipawl laksawng pek ding ka nei ve lo. Keimah laksawng i ra petupawl khal ka rualpipawl hnakin sungkhatpawl lawnglawng an si.

Paisa ka nei lo, ka nu le ka pa khal an harsa, mai eikhawp ngah fang an rak si ve si. Ka tlawngkaipi ka rualpipawl lakih ka duhdawt mipawl laksawng fate tal pe thei sehla tiin duhthu ka sam, thla ka cam: “Maw Bawipa, i run bawm aw, ziangti’n ka tuah ding? Ka thinlung sungih ka duhnak hi ziangti’n ka tuahsuak thei ding?” tiih thu ka ruah laiah mawṭaw a ra awn hruihro ih, ka hung fim puppi.

Thil umdan cu hiti’n famteh. Pitar ṭiamṭite pakhat cu nawrleng parah a to ih, amah vek pitar pakhat in thei le thei loin a nawr vivo. Thlalang ih tuah mi sangkapi lam a panpi ih, a leng an suah theidan ding a ngaihtuah rero. Mi dangpawl le mah le hnaṭuan cio ah an buai, manhlap zetin an suak, an lut, bawm lam hnakin a kenin an kian men. Kei khal ka um thei loih ka pawk vukvi ih, ka va pan. Cuihnu lawngah cui nawrleng nawr rerotu pitarte cu a ke a rak ṭha lo ti ka hmusuak thutthi.

Cuticun ka theitawkten nawrleng cu ka nawrpi ih sangkapi kan lan hnuah kailawn feh thei (*dathleka*) tiang ka vun nawr vivo. Pitar pahnih cu an lung a awi, an hni siamsi ih, lungawithu in sim. Vansiat ngelcel ah an feh vivonak ding khal ah harsatnak a um lai thotho. *Dathleka* ihsi sibawi umnak tiang thleng dingih nawr bawmtu an ṭul lai ti ka hmu. Curuangah, kei khal in tlansan siang loin sibawi umnak tiang rori ka bawm ding tiin thu ka ṭhencat.

Hruaitu Hlawhtling

Sibawi umnak cu tluangten kan thleng ngaingai. An lungawidan cu a makin a mak. Kei khal khavək ngelcel ka rak bawm thei cu ka lung a awi lawlaw, ka di a riam tuk rori. *Dathleka* hung sohnak ih ka *bag* ka tan mi khal tulawng ah ka vun mangsal. Ka bag sungah cun paisa le thil mankhung pakhat hman a um lo, thlalang fate pakhat, thaithih, *tissue paper* tivek lawng an si. E, cabu pakhat mileng tohkham parih ka tan mi a um ngai! Zamrang tukih ka cangvaih ruangah cupawl cu ka mang nawn lo, an rak um lai pei maw aw!!

Hmakhatte ah mileng khan sungah ka lut vukvi. Vanthat ah ka thil tan mipawl an rak um cuteh! Tokham parah ka vung to sutsi. Culaiah meikhu rawng nei, samthlai mawi ngaingai in, hni siamsiten i rak zoh vekin ka theiaw. Cungaingai in a *taxi* thawn a ra thleng thuthi. Kam khat hman ʔawng loin a suaksal lala. Kei khal cui inn kiangih dawr fate ah mipe lei sehla a ʔha ding tiin ka bag sungih paisa cu ka vun suah.

Ka zum ban lopi'n ka *bag* sungah cun paisa zualaw teltel, 50 ca a rak um cuteh! Ka mitthlam ah mi dang a um lo, nupinu mawi nawn, khawdur sam nei, mitmeng mawi zet a rung lang lohli. Cukhal cu amah rori ti khal ka ti ngam cuang lo, ka theihfiang mi cu hihi a si:

Harsatnak tawngtu pitar tei pahnih kha thinlung sung thukih zangfah le duhdawtnak thawi ka bawm mi, duhdawtnak rah rori a si ding. Pathian in ka thlacamnak i sang ih, ka peksuah mi duhdawtnak cu duhdawtnak lala in i thungrul a si ko ding ti sehla, a sual ka zum lo.

Duhdawtnak ti mi cu thil fate zet ihsin a karhzai vivo ih, fimzirnak, ei-inhawlnak, ramkhelh thu le harhdamnak lam tiangin a luhcilh vivo ih, hlawhtlinnak nasa zet a

Hruaitu Hlawhtling

thlen thei. England Ram ih Eaton College cu miharsa zetzet tlawngta 25 cu man le mual zianghman um loih a cawm pitlinnak ih si dinsuah mi a si. Harrow College khal milian turu pakhat in miharsa tlawngta 30 pawl a lakih ca an zir theinak dingih a rak din mi a si. Cuvek thothoin Winchester College khal miharsa tlawngta 70 pawl duhsaknak thawi an dinsuah mi a si ve. Henry Ford in milianpawl lawngih to thei mi mawṭaw lawng si loin mi hmuahhmuah to thei dingah tiin amai sumpai nasa zet cem le, man niamteih zuar theih dingih a rak tuah mi a si. Cui a zawnruahnak cun milian turu (*billionaire*) ah a canter.

Leitlun ih thil thar tuahsuaktu, mithiam rualpawl khal mi dang zawn an ruah ruangah le mizaran khalin nei ve hai seh ti an duh ruangah nasa zetih an zuamnak a si. Cuvekin John D. Rockefeller simaw, Bill Gate le milian tampi in an neih sum le pai cu mirethei zawnzaipawl ruatih an pek ruangah natnak a phunphun, *Cancer, TB, AIDS* le a dangpawl tla an neh phah thei ti kan thei. Mithi ding tampi runsuahin an um.

Tuisun, *nuclear* san ah hin *nuclear* ralthuam hman lo dingin ram khat le ram khat relkhawmin, remdaihnak lam an pan khal hi duhdawtnak le zawnruahawknak ruangah a si thotho. Cui duhdawtnak cun Ralpi Vawi Thumnak thleng lo dingin a kham thei tinak a si. Rampi hruaitupawl khal pakhat le pakhat duhdawtnak thinlung neiin zawnruahnak an neih ruangah an ram ciar ṭhangso dingin an zuam. Cuti a si ahcun bulpak nun ihsin hruaitu pakhat sinak ih hlawhtlinnak thlentcu cu “duhdawtnak” a si kan ti lo thei lo.

Hruaitu Hlawhtling

Tuukhaltui' lungput cun duhdawtnak le zawnruahnak huham a thei ih, hite pahnih thlah loih kaitu cun a hnaṭuanpi, lole, a hruai mipawl in hlawhtlinnak an ngah rori ding ti ka sim ngam. Ziangruangahtile, minung sinak ih a ropitnak le a sunlawinak cu “duhdawtnak” a si. Curuangah, “Milai nun lamtluan ih a thupibik cu duhdawtnak a si, thlah loin kai fetfet awla, nunpi aw,” tiin hi cabu hi ka cemter ding.

%%%

Hruaitu Hlawhtling

Tlangkawmnak

Hi cabu na siar ih a sung thu na zingzawinak ihsin hruaitu hlawhtling si theinak ding bawmtu tha na hmuh ka beisei. Hi cabu na siar theh hnuah cun hiti'n hmingsin ding thu ka lo tan ta ke aw:

- Harsatnak, dawnkhamtu le hnaihnaughtu an um tikah dungsip loin, ruahsannak thawi hmailam khua na cawnnak a lo bawm ding ti ka beisei. Cuitlunah,
- Cui ruahsannak na neih mi cu a takin ziangti'n na tuansuak ding ti lamzin thar a lo khihhmuh khal ka beisei lai.
- Culaiah a lo dodaltu le na hnaṭuan a lo hnawksaktu an um hmanah cu mi pahtlang ngamnak, ralṭhatnak khal na neih phah ding ti ka beisei fawn.
- Na tumtah mi cu ziangvekih harsa, ziangvekih a hlat zet hmanah, thanau loin, zuam ṭenṭonak thawn taimak suahih na feh phah thei khal ka beisei sinsin.
- Thil thleng pohpoh hi a zoh hna thiamin, khawruahnak thar le thinlung thar thawi na neh vivo khal ka beisei zet.
- Na hmuitin mi na thlen hlanah beidawngnak le thanau theinak um theu hmansehla, a ṭhazawng le a remzawngih zoh thiamin, ke na kar vivo phah ka beisei.
- Mi dang zawn ruat thiamin, duhdawtnak thawi na nun lamtluan na feh ahcun thinnawmnak, aipuannak le lungawinak thawn na hmuitin mi na thlen phah thei ding ti na hmuh phah khal ka zum.

Hruaitu Hlawhtling

A tawinakin kan vun khaikhawmsal asile, hruaitu sinak lungphum le a thumawknak pasarih cu hiti'n a si kha!

- Muvanlai lungput = Khawthlirthiamnak
- Sihte lungput = Pehtlaihawknak tha
- Sintit lungput = Ralthatnak
- Cumkheng lungput = Zuamtenonak
- Beltuahtui' lungput = Thil thar tete tuahsuaknak
- Tuukhaltui' lungput = Duhdawtnak
- Lothlopai' lungput = Leiram le thlaci hril thiam

—

Hruaitu tha si awla, Hnaṭuan neitu milian cu si hram hlah.

- Hnaṭuan neitu milian cun an kuthnuai hnaṭuanpawl cu an duhduhin tilh an fial ih, *duh-na-lo cing* khalin a hnekin an hnek theu.
Hruaitu tha cun a hnaṭuanpipawl cu anmah ih duhnak le phurnak nei dingin thazang an pe thung.
- Hnaṭuan neitu milian cun an thuneihnak le an lennak an rinsan ih, an kuthnuaiih hnaṭuanpawl ziangah an siar tuk lo.
Hruaitu tha cun ziangkim ah thinlung thiangte thawn, tlawmngai zetin a tuah.
- Hnaṭuan neitu milian cun an hnaṭuantupawl cu nehsawh zetin, a hroin an hro theu.
Hruaitu tha cun duhdawtnak thawn hmai an hruai theu.
- Hnaṭuan neitu milian cun “keimah, ka thuthu” an ti ringring.

Hruaitu Hlawhtling

Hruaitu ṭha thung cun “kan” ti ṭawngkam an hmang tam.

- Hnaṭuan neitu milian cun a hnaṭuan ṭheh mi le a hlawhtlinnak a puarthaupi.
Hruaitu ṭha cun ziangti’n kan ṭuan peh vivo ding tiin a zir bet rero.
- Hnaṭuan neitu milian cun amah upat le ṭihzah a phut ringring.
Hruaitu ṭha cun upatawtawn dingin a fial ṭheu.

Curuangah,

**Hnaṭuan neitu milian cu si hramhram hlah,
Hruaitu ṭha lawng si tum aw.**

%%%

Hruaitu Hlawhtling

NG KWEE CHOO

(1935 - 2022)

Ng Kwee Choo cu milai thuhla lam zirnak (*anthropology*) ihsin Sydney University ihsin 1960 ah Bachelor of Arts (Hons) degree a ngah. 1962 ah British Commonwealth Scholarship ngah in London School of Economic ah a kai. 1983 ah Queen Elizabeth House Visiting Fellowship, Oxford University pek a si lala.

Ng cu Singapore Government Administrative Service ah member a si ih, hnatuan dangdang a kai: cupawl cu Students' Advisor (Singapore High Commission in London), Chief of Protocol (Ministry of Foreign Affairs), Director of Publicity (Ministry of Culture), Director of Administration (People's Association) le Director of National Community Leadership Training Institute.

Ng cu **hruaitu sinak** (*leadership*) thupi cu a kathawtnak a si ih, cabu ngan mi a nei hnuaihni tlunah, cahram khal tamnawn a ngan. London, Singapore, United Kingdom le Eire ih tlawngtapawl hrang khalah Tuluk tawngin a ngan. A cabu ngan mipawl lakah *How to be on Effective Leader, Community Centers and Local Leaders in Singapore* le *The Seven Models of Effective Leadership* **hi a langsar zualpawl an si.**

%%%

Hruaitu Hlawhtling

T t